

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra historie

**Problémy interpretace pramenů
k třetí křížové výpravě**

Magisterská diplomová práce

Ondřej Šterba

Filozofie - Historie

Vedoucí práce: doc. Mgr. Jan Stejskal, M.A. Ph.D.

Olomouc 2012

Prohlášení

Prohlašuji, že diplomovou práci jsem vypracoval samostatně, pouze za použití uvedené studijní literatury a s pomocí odborných rad vedoucího práce.

V Olomouci dne 8. 4. 2012

.....

Ondřej Štěrba

Poděkování

Rád bych touto cestou poděkoval svému vedoucímu práce docentu Janu Stejskalovi za poskytnutí cenných rad a připomínek. Dík patří i mé přítelkyni Gabriele Hostašové, která mi svou podporou vytvořila příjemné badatelské prostředí.

Obsah

<u>1. ÚVOD.....</u>	<u>3</u>
<u>2. PŘEDSTAVENÍ HLAVNÍCH KRONIK A JEJICH AUTORŮ.....</u>	<u>9</u>
2.1. LATINŠTÍ A FRANŠTÍ AUTOŘI.....	10
2.1.1. KŘESŤANSKÉ KRONIKY VÝCHODNÍ PROVENIENCE	10
2.1.2. KRONIKÁŘI VÝPRAVY ANGLICKÉHO KRÁLE RICHARDA I.	14
2.1.3. VÝPRAVA CÍSAŘE FRIDRICH A I. BARBAROSSY	21
2.1.4. VÝPRAVA FRANCOUZSKÉHO KRÁLE FILIPA II. AUGUSTA	23
2.2. AUTOŘI PÍŠÍCÍ V ARABŠTINĚ	24
<u>3. NĚKTERÉ CHARAKTERISTICKÉ RYSY KŘESŤANSKÝCH A MUSLIMSKÝCH KRONIK.....</u>	<u>28</u>
3.1. NÁBOŽENSKÁ VÍRA	28
3.2. VLIV RENESANCE 12. STOLETÍ	35
3.3. VYPRAVĚČ A JEHO ROLE V PŘÍBĚHU	40
<u>4. PROBLÉM OBJEKTIVITY, TENDENČNOST KRONIK</u>	<u>45</u>
4.1. OSOBNÍ SVĚDECTVÍ AUTORA	45
4.2. PŮVOD AUTORA	46
4.3. MOTIVACE AUTORA	47
4.3.1. PŘÍSLUŠNOST K NÁBOŽENSKÉMU CELKU	47
4.3.2. PŘÍSLUŠNOST KE DVORU	57

<u>5. SITUACE V JERUZALÉMSKÉM KRÁLOVSTVÍ PŘED TŘETÍ KŘÍŽOVOU VÝPRAVOU A JEJÍ REFLEXE V PRAMENECH</u>	<u>67</u>
5.1. STRUČNÉ UVEDENÍ DO DĚJE, PŘÍČINY KRIZE.....	67
5.2. OBRAZ RAIMONDA III. Z TRIPOLISU V DOBOVÝCH PRAMENECH	73
5.2.1. POHLED KŘESŤANSKÝCH AUTORŮ	74
5.2.2. POHLED ARABSKÝCH AUTORŮ	85
5.2.3. ZHODNOCENÍ	92
5.3. OBRAZ OSTATNÍCH KŘÍŽÁCKÝCH VŮDCŮ.....	95
<u>6. ZÁVĚR.....</u>	<u>101</u>
<u>7. RESUMÉ</u>	<u>107</u>
<u>8. SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY</u>	<u>109</u>
8.1. PRAMENY	109
8.2. PŘEKLADY PRAMENŮ	111
8.3. LITERATURA	113
8.4. INTERNETOVÉ ZDROJE	119
<u>9. SEZNAM ZKRATEK</u>	<u>120</u>
<u>10. ANOTACE/ANNOTATION.....</u>	<u>121</u>

1. Úvod

Když v polovině listopadu roku 1095 papež Urban II. v Clermontu pronášel svou slavnou řeč, nikdo tehdy nemohl tušit, jak zásadním způsobem tato událost ovlivní běh evropských a světových dějin. Urbanův proslov se zapsal do historie jako počáteční a bezprostřední impuls první křížové výpravy a rozpoutal dvě stě let trvající konflikt mezi vyznavači islámu a západním křesťanstvem o zemi, jež byla pro obě strany Svatou.¹ Ačkoliv křížové výpravy do Svaté země ohraničuje moderní historiografie roky 1095 a 1291 jako specifický střet středověkého západního křesťanstva s muslimy na Blízkém východě, jako ideologický konflikt dvou náboženství přesahuje tento fenomén jak hranice geografické, tak časové (a to v obou směrech časové osy).² Křesťané a muslimové proti sobě pozvedali zbraně od prvních vzájemných setkání a nikdy s tím nadobro nepřestali. V současném postmoderním světě jsme svědky nebezpečného ožívování netolerantních interpretací náboženských ideologií, a s tím narůstajícího množství náboženských konfliktů. Obnovení militantního výkladu džihádu – jako šíření islámu pomocí ozbrojeného boje s nevěřícími – vedlo některé vůdce odboje proti křesťanské západní civilizaci k odkazování se na dávnou minulost, na svaté války s křižáky v Palestině ve 12. a 13. století.³ Především z toho důvodu se již tak velmi oblíbenému tématu křížových

¹ V křižáckých válkách evropského vrcholného středověku se nejednalo výlučně o střet těchto dvou civilizačních okruhů. Neopomenutelnou roli hráli i nemuslimští obyvatelé východních zemí, v první řadě řecké ortodoxní křesťanstvo Byzantské říše, vedle něj pak stoupenci dalších východokřesťanských církví, které nebyly akceptovány Římem. Konflikt rytířů ze Západu s Byzantskou říší nebyl v žádném případě marginální záležitostí, dějiny křížových výprav v podstatě protíná od samého počátku (jeho vrcholem je pak rok 1204 a dobytí Konstantinopolu křižáky). Protože ale v období před třetí křížovou výpravou a během ní byl vzhledem k aktuální muslimské hrozbě střet křižáků s tímto třetím civilizačním okruhem poněkud upozaděn, ani v této diplomové práci mu nebude věnováno mnoho prostoru.

² V současné době se prosazuje myšlenka, že křížové výpravy ve skutečnosti nezačaly rokem 1095, ale přibližně o třicet let dříve – v době, kdy začal boj s muslimy o osvobození a znovuobsazení původně křesťanských území (Sicílie, Pyrenejský poloostrov). První křížová výprava byla jen pokračováním, rozšířením tohoto boje (fakticky svaté války). Jak ukázal Paul Chevedden ve své studii *The Islamic View and the Christian View of the Crusades* (In: *History: the Quarterly Journal of the Historical Association*, r. 93, č. 310, 2008, s. 181–200), takto vnímali vývoj událostí jak dobové muslimské prameny, tak např. papež Urban II. Ten byl veden představou obnovení vlády Krista v celé oblasti Středomoří, jak tomu bylo kdysi. Křížové výpravy tak nebyly nic než „otevření další fronty“ v již probíhající válce.

³ Viz např. propagandistický plakát, na kterém se Saddám Husajn nechal vyobrazit po boku Saladina jako jeho následovník v boji proti křesťanskému Západu (plakát je otištěn např. v TYERMAN, Ch.: *Fighting for Christendom: Holy War and the Crusades*. New York 2004, s. 209), nebo proslov George

výprav začalo dostávat další pozornosti od odborné i laické veřejnosti. Nové výzkumy a hledání pokud možno korektního výkladu této kontroverzní epochy v dějinách křesťansko-muslimských vztahů se tak oprávněně stávají novým apelem pro současné historiky.

Vedle samotné ideje ozbrojené pouti do Svaté země a jejího uvedení do praxe v letech 1095–1099 je v celé dvoustleté historii křížových výprav dodnes jedním z nejrozporuplnějších a nejvíce diskutovaných období rok 1187. V tomto roce došlo k zásadnímu zlomu v celé epoše – Svaté město, dobyté v roce 1099 prvními křižáky, padlo zpět do rukou muslimů, a v nich již (s krátkou přestávkou ve 30. letech 13. století) zůstalo. Nejenže ztráta Jeruzaléma představovala pro evropské křesťanstvo těžkou ránu a podnítila vypravení dalších tažení, jejichž primárním úkolem bylo město znovu získat.⁴ Rok 1187 a celý souběh událostí, které ke ztrátě Jeruzaléma vedly, skvěle odráží jeden ze zásadních problémů východního křižáckého panství a odhaluje jedny z hlavních příčin jeho konečného pádu a faktického neúspěchu celé ideje křížových výprav na Východ.

Jako červená nit se celými dějinami křížových výprav táhly spory a nejednota mezi čelními osobnostmi. Neshody, vyvstávající z různorodých motivací, cílů a představ jednotlivých účastníků, se objevovaly již od započetí prvního tažení a provázely v podstatě každé další. Velmi často odrážely dobovou politickou situaci – spojenectví i spory jednotlivých panovnických dvorů v Evropě se přenášely na jejich reprezentanty či stoupence na Východě. Tento faktor zásadním způsobem znesnadňoval postup jednotlivých výprav a zabraňoval dosažení výraznějších úspěchů. Zářným příkladem toho byla výprava v pořadí třetí, vedená třemi mocnými panovníky. Nevraživost mezi francouzským králem Filipem II. a anglickým Richardem I. dostoupila takové míry, že první řečený opustil Svatou zemi již tři měsíce po svém příjezdu. Podstatná část jeho vojska sice zůstala, ale především

W. Bushe z 16. září 2001, v němž válku s terorismem označil za křížovou výpravu. (TOULOUSE, M. G.: *God in Public: Four Ways American Christianity and Public Life Relate*. Louisville 2006, s. 97.) Usáma bin Ládín následně 24. září 2001 ve svém projevu učinil několik odkazů a přirovnání ke křížovým výpravám. (HOUSLEY, N.: *The Crusaders*. Charleston 2002, s. 10.)

⁴ O evropském vnímání ztráty Jeruzaléma svědčí nejlépe fakt, že do roku 1187 byla kromě té první vedena na Východ jen jedna velká výprava (1147–1149, nepočítáme-li drobné výpravy na začátku 12. století, které měly spíš kolonizační charakter), zatímco od té doby do roku 1291 se na Východ vydalo výprav sedm.

z loajality ke svému králi nechtěli francouzští rytíři poslouchat Richarda, čímž byly vyhlídky na jakýkoliv úspěch slavného křižáckého tažení výrazně redukovány.⁵

Druhým problémem, který z dlouhodobého hlediska oslaboval křižácké panství, byla nejednota mezi jeho obyvatelstvem. Dětilo se v podstatě na dva tábory. Jeden představovali potomci prvních křižáků, kteří na Východ přišli s první výpravou nebo v některém nedlouho na to následujícím proudu poutníků-osadníků. Druhý byl tvořen nově přicházejícími Evropany, které do Svaté země vedly stejné hlavní důvody jako účastníky první výpravy: boj s nevěřícími a ochrana křesťanských svatých míst, případně hledání nového života, bohatství a slávy v Zemi zaslíbené. Zájmy obou táborů stály do značné míry v protikladu. Zatímco ti „původnější“ obyvatelé latinského Východu⁶ vlastnili půdu a s tím spojené postavení a jejich primárním cílem bylo tento stav pokud možno udržet, nově přichozí křižáci většinou neměli co ztratit – ba naopak, často na Východ přicházeli s úmyslem získat, a to především prostřednictvím boje s muslimy (největším ziskem bylo osvobození od hříchů a spása duše, která jim byla za boj s nevěřícími přislíbena). Evropští „dobrodruzi“ (jak je někdy literatura nazývá) se tak začali čím dál víc dostávat do sporu s domorodým obyvatelstvem, které se svým postojem de facto pomalu vzdalovalo původní křižácké myšlence.

V roce 1187 jedna z roztržek mezi domorodou šlechtou a hlavními představiteli druhé skupiny vygradovala v otevřený konflikt, který muslimská strana náležitě využila. Souhra okolností a špatných rozhodnutí pak přivodila zdrcující porážku křižáckých sil v bitvě u Hattínu, brzy následovanou pádem Jeruzaléma a valné většiny křižáckých pevností a měst. Z těchto katastrof, jež následovaly v rychlém sledu po sobě, se latinské panství již nikdy zcela nevzpamatovalo.

Tyto události, stejně jako třetí křižová výprava, která následovala bezprostředně po nich, je obdobím, v němž se bude převážně pohybovat tato

⁵ Příčinám neúspěchu třetí výpravy se podrobně věnuje MATHEWS, J. L.: *The Great Men of Christendom: The Failure of the Third Crusade*. Magisterská diplomová práce, Western Kentucky University, Bowling Green 2001 [cit. 2012-04-07]. Dostupné na WWW: <<http://digitalcommons.wku.edu/theses/1115>>.

⁶ Uvědomuji si neadekvátnost použití slova „původní“ v souvislosti s křižáky, kteří oproti skutečně původnímu obyvatelstvu Východu – muslimům (většinou Arabům), východním křesťanům (Syřanům, Arménům...), židům – představovali vetřelce. Nicméně pro vymezení vůči nově přicházejícím křižákům, narozeným v Evropě, budu pro tuto skupinu latinského obyvatelstva dále v textu užívat (po vzoru moderní sekundární literatury) termíny jako „původní“ nebo „domorodé“ (v angličtině „native“). Pro druhou skupinu se v literatuře nejčastěji užívá termín „newcomers“, tedy přistěhovalci.

diplomová práce. Nebude se ale věnovat primárně událostem jako takovým, nýbrž půjde tak řečeno *ad fontes* – k pramenům, z nichž dnes jednotlivé informace o těchto dějích extrahujeme, a na jejichž základě rekonstruujeme naše představy o jejich průběhu. Předmětem zájmu celé práce budou dobové kroniky jakožto hlavní zdroj informací. Metodou pak bude jejich komparace. Pomocí vzájemného porovnávání jednotlivých písemných zdrojů a analyzováním jejich shodných, nebo naopak odlišných tendencí a přístupů se pokusím upozornit na některé problémy, které nutně vyvstávají při snaze o jejich interpretaci. Touto diplomovou prací svým způsobem volně navazuji na svou práci bakalářskou,⁷ v níž jsem za pomoci stejné metody rozkrýval podobné problémy u pramenů první výpravy.

Svou práci jsem rozčlenil do 4 hlavních kapitol. První se věnuje nejdůležitějším kronikám a jejich autorům z hlediska současného stavu poznání. Kapitola následující se zabývá třemi specifickými rysy dobových pramenů. Ústředním motivem celé práce je ale téma objektivity, kterému se budu věnovat zejména v kapitolách 4. a 5., ale svým způsobem se jej dotknu i na jiných místech v textu. Pokusím se ukázat, že v případě výše nastíněného časového období (které můžeme ohraničit přibližně roky 1185 a 1192), k němuž máme relativně početnou pramennou základnu, je problém objektivity jednotlivých autorů velmi závažný a že interpretace dobových zdrojů skýtá mnohá úskalí. Sekundární literatura se pokouší přicházet s „objektivní historií“, tedy snaží se ve svém výkladu a vnímání konkrétních událostí co nejvíc přiblížit historické realitě. V této práci se, mimo jiné, pokusím předvést, s jakými problémy se historik křížových výprav – v našem případě pro období konce 12. století – musí vypořádat, a jaké skutečnosti musí mít na vědomí, chce-li být skutečně co nejobjektivnější. Představím hlavní faktory, které hrály roli v tom, co a jak dobový kronikář ve svém díle zaznamenal, jakými předpoklady byl při selekci informací formován a jakými pohnutkami veden. Skutečnost zaujatosti jednotlivých autorů bude pak dokumentována na některých konkrétních příkladech, v nichž se tato jejich tendence přikreslovat historická fakta projevovala nejvýrazněji.

Při volbě tématu pro tuto práci jsem byl rozhodnut zůstat u stejné metodiky jako v případě práce bakalářské, tedy pečlivé analýzy a komparace dobových zdrojů, a to z prostého důvodu. Ačkoliv se období křížových výprav těší obrovskému zájmu

⁷ ŠTĚRBA, O.: *Vybrané problémy v interpretaci pramenů k první křížové výpravě*. Bakalářská diplomová práce, Univerzita Palackého, Filozofická fakulta. Olomouc 2008.

badatelské i laické veřejnosti, málokdo se zajímá o prameny jako takové.⁸ Komparace dobových pramenů, postihnutí odlišností v jejich podání jednotlivých událostí a hledání příčin těchto odlišností je práce, která by podle mého soudu měla stát před každým pokusem o výklad daných historických jevů a dějů. Skutečnost je ale taková, že v literatuře často není pro podobné komparace a analýzy místo. Jen v odbornějších publikacích se v poznámkách pod čarou téma více problematizuje, je nastíněna různorodost informačních zdrojů a z ní plynoucí úskalí interpretace. V mnohých případech se ale setkáváme s tím, že autor se prostě rozhodne pro jeden výklad a o žádných problémech či alternativních možnostech interpretace se nezmíní. Takový přístup je vzhledem ke snaze o srozumitelnost a přímočarost publikovaného textu pochopitelný, nicméně z odborného hlediska ne příliš uspokojivý. Zvláště při výkladu událostí před třetí křížovou výpravou a během ní je, jak se pokusí demonstrovat tato práce, v mnohých případech snaha o jednoznačná tvrzení prakticky nemožná.

Časové vymezení, ve kterém se budeme s touto studií pohybovat, tedy zhruba roky 1185–1192, má několik důvodů. Z velké části v podstatě vyplývají z toho, co bylo řečeno výše. Třetí křížová výprava a „období neklidu“ v Jeruzalémském království v druhé polovině 80. let 12. století jsou neodmyslitelně spjaty z kauzálního hlediska – výprava byla přímou reakcí na události na Východě. Proto je nelze nahlížet odděleně. Pro pochopení politické situace a vývoje událostí třetí výpravy a jejích problémů je nezbytné znát situaci předchozího období, v němž se tyto problémy ve velké míře zakládaly. Dalším, neméně podstatným důvodem, proč jsem se rozhodl zkoumat tato dvě období společně, je pramenná základna. Propojenost událostí je patrná z faktu, že prameny podávající zprávy o třetí výpravě jsou zároveň důležitými zdroji informací k událostem roku 1187. Většina kronik, které nás informují o dějích výpravy, podávají zároveň alespoň kusé informace o událostech, které k ní vedly. Další neopomenutelnou skutečností je počet pramenů, které máme pro toto období k dispozici. Díky obrovskému zájmu, kterému se třetí výprava těšila (především díky účasti tří mocných vládců a díky cíli, který si kladla), zaznamenalo její děje mnoho

⁸ Čas od času se objeví v periodiku či ve sborníku studie, v níž se autor pokouší rozkrýt alespoň část mlhy, jež zahaluje nějaký důležitý rukopis a jeho tvůrce. Publikace většího rozsahu jsou pak naprostou výjimkou (jako např. EDBURY, P. W. – ROWE, J. G.: *William of Tyre: Historian of the Latin East*. Cambridge 1988, nebo HASAN, M.: *Ibn al-Athir: An Arab Historian: A Critical Analysis of his Tarikh-al-kamil and Tarikh-al-atabeca*. New Delhi 2005). Nejvíce informací na toto téma obvykle najdeme v úvodech k překladům jednotlivých pramenů.

soudobých kronikářů. Široká pramenná základna pak automaticky přitahuje pozornost moderních badatelů, a stejně tak přitáhla i moji.

Jak jsem již zmínil, obecnému vývoji událostí se budu ve své práci věnovat jen okrajově, většinou v poznámkách pod čarou. Pouze v kapitole 5. se s ohledem na zachování kontextu a srozumitelnosti nevyhnu rozsáhlejšímu uvedení do děje. Tento poslední oddíl se bude podrobně věnovat kritickým událostem roku 1187 a jejich reflexi v pramenech. Na dobovém vnímání některých klíčových osob, především hraběte Raimonda III. z Tripolisu, se pokusím dokumentovat míru rozdělení křížáckého tábora – skutečnost, která tak zásadně ovlivnila další vývoj událostí na Východě a byla v podstatě kamenem úrazu celého dvoustletého období křížových výprav.

Jak bylo řečeno, křížové výpravy se těší značné popularitě. Výsledkem (nebo snad příčinou) toho je fakt, že literatury k celému dvoustletému období existuje víc, než by byl člověk schopen za svůj život přečíst. Toto tvrzení ovšem platí jen v případě zahraniční literatury, v českém prostředí je situace zcela opačná. Nejen že u nás se křížovým výpravám do Svaté země nikdo dlouhodobě intenzivně nevěnuje a českých překladů pramenů či tolik početné anglicky psané literatury je zde neuvěřitelně málo, tristní je i situace z hlediska půjčovaných zahraničních titulů v tuzemských knihovnách. Sekundární literatura ale není pro tuto diplomovou práci nijak klíčovým prvkem, poslouží zejména jako dokumentace současných nejběžnějších interpretačních přístupů či různých alternativních výkladů. Středobodem mé práce jsou prameny. Ty nejdůležitější, na kterých budu svůj výzkum stavět především, představím v následující kapitole.

2. Představení hlavních kronik a jejich autorů

Pokud bychom měli posoudit úspěšnost prvních tří křížových výprav do Svaté země podle počtu dobových písemných pramenů, které o nich nějakým způsobem pojednávají, prohlásili bychom výpravu první za bezkonkurenčně nejméně úspěšnou, poté by s jistým odstupem následovala třetí, a konečně druhou bychom považovali za fiasko. Tímto pohledem bychom se pravděpodobně velmi blížili dobovému názoru středověké křesťanské společnosti, která jej právě svým (značně nevyrovnaným) zájmem podat písemnou zprávu o jejich průběhu dala jasně najevo. Zatímco počet jen těch nejdůležitějších křesťanských kronik věnujících se ve větší či menší míře první výpravě se pohybuje v řádu desítek, přímé svědectví výpravy druhé máme k dispozici jen jedno, respektive dvě.⁹ Třetí křížové tažení, vedené na konci 12. století třemi nejmocnějšími evropskými vládci, se podle původních představ mělo svou velikostí i slávou přinejmenším vyrovnat výpravě první. Jejich cíl byl ostatně stejný – osvobodit Svaté město. Ačkoliv očekávání se zdaleka nenaplnila, výprava nebyla považována za neúspěch. To se následně projevilo v zájmu kronikářů události zaznamenat, který byl pochopitelně (úměrně k dosaženým výsledkům jednotlivých panovníků) největší mezi autory anglickými.

Tato kapitola se bude stručně věnovat jednotlivým kronikám, které představují nejdůležitější zdroj informací pro události, jež se odehrály na latinském Východě v době bezprostředně před třetí křížovou výpravou a během ní. V základních rysech budou představeni jejich autoři a načrtnuta formální i obsahová stránka děl. Kroniky budou rozděleny podle původu, neboť – jak se mimo jiné pokusí demonstrovat tato diplomová práce – právě původ jejich tvůrců měl na obsahovou stránku značný vliv.

⁹ Vedle kroniky Odon z Deuil podal skromné zprávy o druhé výpravě Ota Frisinský, který se jí také účastnil. Ve svém vyprávění ale nesleduje vojsko Konráda III. dál než do jeho příchodu do Panonie.

2.1. Latinští a franští autoři

2.1.1. Křesťanské kroniky východní provenience

Vilém z Tyru a jeho pokračovatelé¹⁰

Během 70. a 80. let 12. století sepsal arcibiskup Vilém z Tyru dějiny Jeruzalémského království od první křížové výpravy do své současnosti. Tato rozsáhlá kronika (v Huygensově edici čítá bezmála tisíc stran) představuje důležitý, a v mnohých případech také jediný zdroj informací pro období mezi první a třetí křížovou výpravou. Počátkem 13. století byla přeložena do francouzštiny, přičemž mnoho z těchto překladů bylo následně doplněno o další pasáže, které vyprávění dovádějí i do druhé poloviny 13. století.¹¹ Pro tuto diplomovou práci, jež se zaměřuje na období třetí křížové výpravy a události jí bezprostředně předcházející, není ani tak relevantní kronika Viléma z Tyru, která své vyprávění končí rokem 1184, jako právě její pokračovatelé.

Dnes je známo zhruba sedmdesát rukopisů, jež se řadí mezi tzv. *Pokračování Viléma z Tyru*.¹² Byly sepsány brzy poté, co spatřil světlo světa překlad Vilémovy kroniky, tedy během první poloviny 13. stol. Obecně se rozlišují čtyři verze, které se od sebe ve větší či menší míře liší. Tato diplomová práce bude vycházet především

¹⁰ Současnou standardní edicí latinského textu je *Willelmi Tyrensis Archiepiscopi Chronicon*. HUYGENS, R. B. C. (ed.). Turnhout 1986. Vzhledem k dostupnosti bude tato diplomová práce vycházet z edice vydané v RHC: VILÉM Z TYRU: *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum a tempore successorum Mahumetii usque ad annum Domini MCLXXXIV, edita a venerabili Willermo Tyrensi archiepiscopo*. In: *RHC Occ.*, sv. I. Paris 1844. Anglický překlad díla: VILÉM Z TYRU: *A History of Deeds Done Beyond the Sea*. BABCOCK, E. A. – KREY, A. C. (trs.). New York 1943.

¹¹ EDBURY, P. W.: *The Conquest of Jerusalem and the Third Crusade*. Aldershot 1998, s. 3.

¹² Edice původního francouzského textu tohoto rukopisu vyšla v MORGAN, M. R. (ed.): *La Continuation de Guillaume de Tyr: (1184-1197)*. Paris 1982. Její anglický překlad: EDBURY: *The Conquest*. V jeho úvodu (s. 1–8) se nachází informace o rukopisech a shrnutí diskuze vedené na toto téma. Tutéž anglickou edici budu užívat ve své diplomové práci, přičemž ji budu citovat jako *Eracles*. Margaret Morganová svou studií (*The Chronicle of Ernoul and the Continuations of William of Tyre*. London 1973) zásadně ovlivnila dosavadní stav výzkumu v oblasti rukopisů pokračovatelů Viléma z Tyru. Problematikou se zabývá mj. i EDBURY, P. W.: *The Lyon Eracles and the Old French Continuations of William of Tyre*. In: HIESTAND, R. – RILEY-SMITH, J. S. C. – KEDAR, B. (eds.): *Montjoie: Studies in Crusade History in Honour of Hans Eberhard Mayer*. Aldershot 1997, s. 139–53. Přehledné shrnutí lze najít v HAMILTON, B.: *The Leper King and His Heirs. Baldwin IV and the Crusader Kingdom of Jerusalem*. Cambridge 2000, s. 7–11. Ze zmíněných studií jsou čerpány informace podané v této podkapitole.

z tzv. „lyonské verze *Eracles*“,¹³ která se dnes těší větší pozornosti badatelů než ostatní.

Všechny verze jsou velmi podobné co do obsahu i tónu,¹⁴ vztah mezi nimi ale není zcela jasný. Část svých informací, přibližně z let 1184–1187 (případně až 1197) čerpají z dalšího zdroje, jemuž jsou pro zmíněné období obsahově velmi blízké. Tím je samostatné vyprávění, které nijak nesouvisí s Vilémem z Tyru a jež bylo v 19. století vydáno jako *Chronique d'Ernoul et de Bernard Le Trésorier*.¹⁵ Podle údajů nacházejících se v některých z rukopisů této kroniky by jejím autorem měl být člen družiny významného šlechtice Jeruzalémského království Baliana z Ibelinu. Kromě jména Ernoul, jež je v textu zmíněno, se o něm mnoho nedovídáme. Z obsahu kroniky je ale zřejmý jeho blízký vztah k rodu Ibelinů.¹⁶ Ernoulova kronika začíná založením latinských států na Východě a – jak bylo zmíněno – je evidentně nezávislá na Vilémovi z Tyru. Představuje hlavní zdroj informací o událostech bezprostředně předcházejících třetí křížové výpravě. Její hodnota je především v tom, že reprezentuje pohled západních křesťanských usadlíků, respektive potomků těch křížáků, kteří přišli na Východ během první výpravy a brzy po ní. Spolu s *Eracles* a *De expugnatione Terrae Sanctae per Saladinum libellus* představují jediné tři křížácké kroniky psané očitými svědky těchto pohnutých a pro latinský Východ katastrofálních událostí. Jednou z důležitých dosud nezodpovězených otázek zůstává, jaké časové období vlastně Ernoul svým vyprávěním pokrýl. Od jakého okamžiku již

¹³ Obecně užívaný název *Eracles* má svůj původ v prvních slovech kroniky Viléma z Tyru. Začíná větou o císaři Herakliovi, který v sedmém století přinesl Svatý kříž zpět do Jeruzaléma. Francouzský překlad získal díky těmto prvním slovům název *L'estoire de Eracles*. Slovo „Lyon“ pak označuje místo, kde je jediný dochovaný rukopis této verze uložen (Bibliothèque municipale v Lyonu). Lyonský rukopis končí své vyprávění v roce 1248. V 19. století byla v rámci RHC vydána jiná verze, která je vzhledem k předchozím vlastníkům rukopisů nazývána „Colbert-Fontainebleau *Eracles*“ (*L'estoire de Eracles empereur et la conquête de la Terre d'Outremer*. In: *RHC Occ.*, sv. II. Paris 1859.) Tato verze rovněž končí rokem 1248. Třetí verze, jež je v porovnání s oběma předchozími kratší avšak co do počtu rukopisů mnohem rozšířenější, dostala název *abrégé*. Pokrývá období mezi 1184–1197. A konečně verze čtvrtá, přežívající v jediném rukopisu ve Florencii (Biblioteca Medicea-Laurenziana), se nazývá „florentinský *Eracles*“ a své vyprávění dovádí do roku 1277. Srov. EDBURY: *The Conquest*, s. 3–4.

¹⁴ Lyonská verze *Eracles* poskytuje ze všech nejbohatší vyprávění k období 1184–1197. Pro obecný přehled, ve kterých částech se texty vzájemně nejvíce překrývají, a kde se naopak liší, viz EDBURY: *The Conquest*, s. 5–7.

¹⁵ ERNOUL: *Chronique d'Ernoul et de Bernard le Trésorier*. de Mas-Latrie, L. (ed.). Paris 1871.

¹⁶ Stručná zmínka poukazující na osobu autora se nachází v *Eracles*, s. 33. Mas-Latrie i Morganová jej identifikovali s postavou jménem Arnaix de Gibelet, stoupencem Ibelinů na Kypru během 30. let 13. století. MORGAN: *The Chronicle*, s. 44–6.

autor *Eracles* čerpá z jiného zdroje? V odpovědi na tuto otázku dosud historici nenalezli shodu.¹⁷

Výzkum *Eracles* ukázal, že jeho autor zároveň doplnil svůj překlad Viléma z Tyru o vlastní příspěvky. Evidentně je mnohem méně nábožensky a morálně orientován a úpravy v textu dělal proto, aby lépe vyhovoval urozenému publiku: celkově zjednodušil Vilémovo vyprávění i jeho datovací systém a odstranil některé klasické, biblické a patristické odkazy. Ačkoliv tónem sekulární, kronika byla téměř jistě psána rukou duchovního na Západě, který latinský Východ navštívil pravděpodobně někdy po roce 1180.¹⁸

K textu *Eracles* je třeba také doplnit, že jeho autorovi se celkem daří udržet jistou úroveň objektivitu a nadhledu, s nímž se setkáváme u Viléma z Tyru, kterou ale postrádáme u kronik Západní provenience. Nicméně ani Vilém nebyl nestranný. I v jeho kronice se projevil původ tvůrce. Jako člověk narozený na Východě projevoval více sympatií svým krajanům než nově přicházejícím křižákům z Evropy. Stejný postoj zaujímá Ernoul, potažmo i autor *Eracles*. To se projevuje jak v přístupu k jednotlivým baronům a křižáckým vůdcům, tak v tom, že do svého vyprávění zapojují informace o domorodém obyvatelstvu a jeho nelehké situaci. Té si evropské kroniky vůbec nevšímají, ačkoliv musela být v době třetí křížové výpravy zcela zjevným a velice palčivým problémem.¹⁹ Dále, narozdíl od ostatních kronik věnuje

¹⁷ Margaret Morganová zastává ve své studii názor, že jej dopsal do roku 1197, jak je tomu v *Chronique d'Ernoul*, ale že text zachovaný v lyonském *Eracles* se ve skutečnosti Ernoulovu originálu blíží více, než ten v *Chronique d'Ernoul* nebo ostatních verzích *Eracles*. *Cronique* pak označila za zkrácenou verzi původního Ernoulova textu. John Gillingham přišel s teorií, podle níž Ernoulův autentický text nepřesáhl konec roku 1187. Edbury, který diskuzi shrnul ve svém úvodu k anglické edici *Eracles*, zastává Gillinghamovo stanovisko a dokládá jej poukazem na některé změny v tendencích autora. Srov. EDBURY, *The Conquest*, s. 5.; PAGES, M.: *The Image of Assassins in Medieval European Texts*. University of Massachusetts Amherst 2007, s. 128. Podle mého názoru skutečně autor *Eracles* přestává čerpat z Ernoulova textu krátce po vyličení Saladinova dobytí Jeruzaléma v říjnu 1187. Za důležitý argument považuji zcela evidentní změnu autorova postoje vůči Saladinovi. Ve vyprávění o dobytí Svatého města je Saladin zobrazen jako milosrdný, velkorysý a držící své slovo a kronikář na jeho účet nemůže (a zjevně nechce) říct křivé slovo. O několik stran dál se ale jeho postoj radikálně mění, což je patrné zejména při líčení Saladinova konfliktu s Renaudem ze Sidonu. Srov. *Eracles*, s. 61–7, 70–3.

¹⁸ PRYOR, J.: *The Eracles and William of Tyre: An Interim Report*. In: KEDAR, B.: *Horns of Hattin*. London 1992, s. 272–7.

¹⁹ Během několika měsíců po bitvě u Hattínu obsadil Saladin většinu křesťanského území, jehož obyvatelé byli nuceni opustit své domovy a přesídlit do měst, která ještě zůstávala v křesťanských rukou. Ta byla brzy přeplněná prostým lidem bez majetku a střechy nad hlavou. Mlčení všech evropských kronik o této těžké situaci domorodců se jeví přinejmenším jako značně sobecké. *Eracles* se tohoto problému dotýká na několika místech. Např. s. 114: Když král Guy odkoupil od Richarda I. Kypr, pozval tam značnou část o domov připravených obyvatel křižáckých států. Dal jim půdu, čímž z nich vytvořil své vazaly. Nebo tamtéž, s. 106–7: Po znovudobytí Akkonu křesťany (červenec 1191)

Eracles pozornost širším souvislostem jednotlivých událostí, o nichž právě vypráví. Zapisování důsledků a dopadů událostí jej občas dokonce vede k nehistorickým úvahám o tom, co se mělo pro lepší vývoj událostí udělat jinak.²⁰

*De expugnatione Terrae Sanctae per Saladinum libellus*²¹

Anonymní *Knížka o dobytí Svaté země Saladinem* je rovněž velmi důležitým, ačkoliv krátkým pramenem pro události odehrávající se v Jeruzalémském království bezprostředně před třetí křížovou výpravou. Byla pravděpodobně sepsána nedlouho po Saladinových úspěších očitým svědkem těchto událostí. Ačkoliv nejspíš vznikla v Anglickém Essexu, její autor byl po určitou dobu křížákem či usedlíkem v Levantě. Jeho jméno sice neznáme, nicméně víme, že patřil mezi obránce Jeruzaléma v roce 1187. Při výkonu služby byl dokonce, jak sám uvádí, zasažen šípem do obličeje.²² Vzhledem k jeho zaujetí ve prospěch templářů panuje mezi historiky přesvědčení o jeho příslušnosti k tomuto řádu.²³

Své vyprávění autor začíná událostmi následujícími bezprostředně po smrti krále Balduina V. a končí obléháním Akkonu. Jedná se o velmi emocionální text, který se od ostatních kronik liší právě tím, že nebyl napsán s dlouhým časovým odstupem. Díky tomu jsou z něj dobře cítit silné emoce člověka, který byl přítomen pohnutým událostem konce 12. století, jež se tak výrazně zapsaly do dějin křížových výprav. Text v daleko větší míře než ostatní kroniky odráží strach, nenávist, naději a zoufalství, kterými byli tehdy obyvatelé latinského Východu naplněni. Spíše než kronika je to osobní příběh psaný méně formálním stylem a prostoupený silným náboženským zanícením, a tak daleko lépe odráží skutečné představy a pocity „obyčejného“ křížáka.

museli králové řešit problém původních obyvatel města, kteří se chtěli vrátit do svých domovů, z nichž byli před dvěma lety vyhnáni muslimy. Ty ale nyní zabrali pro sebe angličtí a francouzští křížáci.

²⁰ Srov. např. *Eracles*, s. 40, kdy kronikář vyjadřuje nesouhlas se špatným rozhodnutím Guye z Lusignanu ohledně pochodu k Hattínu.

²¹ Latinská edice díla: *De expugnatione Terrae Sanctae libellus*. STEVENSON, J. (ed.). Rolls series 66. London 1875. V textu zkracuji jako *De expugnatione*. K autorovi a dílu viz tamtéž, s. xix; HAMILTON: *The Leper King*, s. 11; UPTON-WARD, J. M.: *The Military Orders: On Land and by Sea*. Aldershot 2008, s. 117.

²² *De expugnatione*, s. 243.

²³ RUNCIMAN, S.: *A History of the Crusades. Volume II. The Kingdom of Jerusalem and the Frankish East*. Harmondsworth 1965, s. 478. Viz např. autorovo podání bitvy u Cressonu, kdy templáři čelící velké přesile předvedli svou statečnost a jednohlasně projevili ochotu padnout v boji za Krista. *De expugnatione*, s. 213. Na jiném místě se jeho zaujatost projevuje, když taktně přehlíží vinu velmistra řádu Gérarda z Riderfortu před bitvou u Hattínu. Tamtéž, s. 222.

2.1.2. Kronikáři výpravy anglického krále Richarda I.

Ambroise: *Estoire de la guerre sainte*²⁴

Ambroise (2. pol. 12. stol.) byl Norman, pravděpodobně z oblasti Évreux. Jeho báseň *Dějiny svaté války* je unikátním a velmi cenným pramenem třetí křížové výpravy a pravděpodobně nejdůležitějším zdrojem informací o výpravě anglického krále Richarda I. Vyprávění pokrývá rozmezí let 1190–1192. Nad osobou autora, stejně jako nad dílem samotným se ale dosud vznášejí mnoho otazníků. Jisté je prakticky jen jeho jméno, které sám na několika místech v textu uvádí.²⁵ Obecně se má za to, že Ambroise se křížové výpravy účastnil, ačkoliv on na svou roli nikde přímo nepoukazuje. Jen na několika místech v textu svou účast naznačil, když použil 1. os. mn. č.²⁶ Protože ani žádné odkazy na přímou účast v boji se v básni neobjevují, není jisté, zda byl Ambroise vojákem. Vzhledem k jeho užití postav z *chansons de geste* existuje domněnka, že působil jako trubadúr či profesionální básník.²⁷ Odkazy k antickým hrdinům i literární styl však poukazují na vzdělání, které bylo možné dosáhnout jedině ve školách. Proto mohl být i duchovním, ačkoliv kdykoliv v textu vyjmenovává účastníky se duhovenstvo, sebe mezi ně nikdy neřadí.²⁸

Ambroise byl poddaným anglického krále. Ten představuje hlavního hrdinu básně a je zřejmé, že jedním z jejích cílů bylo oslavit činy tohoto slavného vladaře-válečníka. Ambroise putoval v Richardově armádě již od chvíle, kdy se ve Vézelay v roce 1190 vydala na pochod. Popisuje cestu křížáků Středozemním mořem, okupaci

²⁴ Původní franský text byl vydán v edici AMBROISE: *Estoire de la guerre sainte*. PARIS, M. G. (ed.): Collection des Documents Inédits sur l'Histoire de France II. Paris 1897. V diplomové práci bude citován jako *Estoire*. V angličtině vyšel jak ve veršované verzi (AMBROISE: *The Crusade of Richard Lion-Heart*. HUBERT, M. J. – LA MONTE, J. L. (trs.) New York 1976.), tak i formou prózy (AMBROISE: *The History of the Holy War: Ambroise's Estoire de la guerre sainte*. AILES, M. (tr.). Woodbridge 2004). Gaston Paris i autoři obou anglických překladů se v úvodech podrobně věnují problematice díla a osobnosti autora. Pro další informace a diskusi na toto téma viz např. DAMIAN-GRINT, P.: *The New Historians of the Twelfth-Century Renaissance: Inventing Vernacular Authority*. Woodbridge 1999, s. 76–9.

²⁵ *Estoire*, ř. 728, 2397, 3728, 4554, 6005 aj.

²⁶ Srov. např. *Estoire*, ř. 12039: „*nos autre qui a pié fumes*“ (*my ostatní, kteří jsme byli pěší*).

²⁷ Tento názor zastával např. G. Paris (*Estoire*, s. vi–xii).

²⁸ Tuto domněnku podporuje i fakt, že jistý duchovní jménem Ambroise se účastnil korunovace krále Jana v roce 1200. Vzhledem k tomu, že náš Ambroise byl s jistotou přítomen korunovaci Richardově o jedenáct let dřív, mohlo by se jednat o stejnou osobu. AMBROISE: *The History*, s. 2. Paris (*Estoire*, s. vi–xii) je proti tomu, aby byl Ambroise považován za duchovního, právě pro jeho nedostatečnou znalost antických reálií.

Messiny, dobytí Kypru a připojení k armádě Jeruzalémského království u Akkonu v roce 1191. Zbytek básně pak věnuje putování Richardova vojska směrem na Jeruzalém, potyčkám se Saracény a neshodám, které se mezi křižáckými vůdci neustále objevovaly.

Ambroise je překvapivě velmi přesný pokud jde o chronologii. Sice své dílo nedokončil dříve než v roce 1195, zřejmě ale vycházel z poznámek, které si během poutě dělal. Jeho schopnost politického vhledu a objektivnějšího posouzení situace je značně omezená, význam jeho díla však tkví právě v oné naivní energii, s níž zaznamenal, co viděl a slyšel. Nevyprávěl o politické situaci, přesunech armád či dynastických sporech, ale spíše o tom, jak vypadala situace mezi obyčejnými muži, jak poutníci svou pouť prožívali a co je během cesty potkalo. V tomto ohledu se *Estoire* blíží příběhům pozdějších křižáků, jakými byli Villehardouin a Joinville, a do jisté míry představuje smísení dřívějších „suchých“ latinských kronik, které pouze zaznamenávaly politické události, s legendami, propagandou a fantazií naplněnými *chansons de geste*.²⁹

Richard de Templo: *Itinerarium peregrinorum et gesta regis Ricardi*³⁰

Dalším velkým otazníkem vznášejícím se nad básní *Estoire* je její obsahová podobnost s jinou kronikou třetí výpravy, latinsky psanou prózou *Itinerarium peregrinorum et gesta regis Ricardi*. Jejím autorem je Richard de Templo (tvořil asi v letech 1190–1220), kanovník od Svaté Trojice.³¹ Podobnost obou děl je tak markantní, že se nemůže jednat o náhodu. Dodnes je ovšem mezi badateli vedena diskuze o vztahu obou kronik a nedaří se najít shodu v tom, který z textů je vlastně

²⁹ AMBROISE: *The Crusade*, s. 4.

³⁰ Z patnácti známých rukopisů *Itinerarium peregrinorum* se dochovalo dvanáct. Ne všechny se však zcela shodují. William Stubbs rozřadil jednotlivé verze do čtyř skupin a jednu z nich vydal: RICHARD DE TEMPLO: *Itinerarium peregrinorum et gesta regis Ricardi*. STUBBS, W. (ed.): *Chronicles and Memorials of the Reign of Richard I*. Sv. I, Rolls Series 38. London 1864. (V textu bude citováno jako *Itinerarium*.) Hans E. Mayer publikoval o sto let později edici rukopisu, který identifikoval jako původní verzi *Itineraria*, zatímco Stubbssem editovanou verzi označil za kompilaci sepsanou později za použití dalších dobových kronik. Autorem této kompilace mohl být podle něj Richard de Templo. MAYER, H. E. (ed.): *Das Itinerarium Peregrinorum. Eine zeitgenössische englische Chronik zum dritten Kreuzzug in ursprünglicher Gestalt*. Stuttgart 1962. Nejnovější anglický překlad byl publikován v NICHOLSON, H. J. (tr.): *The Chronicle of the Third Crusade: The Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*. Aldershot 1997. Podrobněji k dílu a jeho autorovi viz úvod k této anglické edici (s. 1–17), jež je překladem verze *Itineraria* editované Stubbssem. S toutéž latinskou edicí pracuje tato diplomová práce.

³¹ V minulosti bylo dílo připisováno anglickému mnichu a básníkovi jménem Geoffrey de Vinsauf (Srov. *Itinerarium*, s. xli–xlii).

původnější, případně který z autorů se křížové výpravy účastnil. Po dlouhé debatě, kterou v podstatě otevřel editor *Itineraria* William Stubbs, se dnes badatelé nejvíce přiklánějí k názoru, že žádný z textů ve skutečnosti není originál a že oba čerpají své informace ze třetího, dosud nenalezeného zdroje.³²

Itinerarium bylo sepsáno asi během dvacátých let 13. století, a to na základě minimálně dvou soudobých zdrojů. Svě vyprávění začíná událostmi ve Svaté zemi, jež bezprostředně předcházely vyhlášení třetí křížové výpravy. V první knize se stručně věnuje bitvě u Hattínu, následným Saladinovým úspěchům, které vyvrcholily v dobytí Jeruzaléma, a dalším událostem odehrávajícím se v Jeruzalémském království před příchodem rytířů ze Západu. Rovněž zde autor věnuje značný prostor výpravě římského císaře Fridricha Barbarossy. Ze všech šesti knih *Itineraria* je kniha první jedinou, která se po obsahové stránce do jisté míry odlišuje od *Estoire*. Na druhé straně její obsahová podobnost s tzv. *Latinským pokračováním kroniky Viléma z Tyru* dává tušit, že kanovník Richard měl tento pramen k dispozici.³³ Zbýlých pět knih popisuje od začátku do konce výpravu krále Richarda a od informací podávaných v básni se různí jen zřídka. *Itinerarium* končí Richardovým odchodem ze Svaté země.

V čem se tedy *Itinerarium* od *Estoire* liší? Jak bylo zmíněno, po obsahové stránce jsou to například některé informace, které jeden autor uvádí a druhý ne, jsou

³² Diskuzi o vzájemném vztahu *Estoire* a *Itineraria* se v minulosti věnovalo mnoho autorů. Ze starších studií stojí za zmínku NORGATE, K.: The 'Itinerarium Peregrinorum' and the 'Song of Ambrose'. In: *TEHR*, r. 25, č. 99, 1910, s. 523–47 nebo EDWARDS, J. G.: *The Itinerarium Regis Ricardi* and the *Estoire de la Guerre Sainte*. In: TAIT, J. et al. (ed.): *Historical Essays in Honour of James Tait*. Manchester 1933, s. 59–77. V roce 1864, ještě před objevením rukopisu *Estoire*, považoval William Stubbs (*Itinerarium*, s. ix–cxlii) za neuvěřitelnou myšlenku, že by *Itinerarium* bylo překladem francouzského originálu. Objevení básně vrhlo do problému zcela nové světlo. Paris ve svém úvodu ke kompletní edici *Estoire* (s. i–xc) následně prohlásil báseň za originál a autora *Itineraria* označil za překladatele a plagiátora, který se bezostyšně vydával za společníka krále Richarda na křížové výpravě. Kate Norgate (*The 'Itinerarium'*, s. 546) poté přišla s poněkud kontroverzní teorií, že oba autoři byli ve skutečnosti přátelé a oba se účastnili výpravy. Podle ní bylo *Itinerarium* zdrojem informací pro Ambroise. Celou diskuzi uzavírá Edwards, který ve svém článku (*The Itinerarium*, s. 59–77) na četných příkladech dokazuje, že obě díla čerpají z jiného, neznámého pramene. Tento názor zastávají i překladatelé veršované anglické verze *Estoire*, Merton J. Hubert a John L. La Monte (AMBROISE: *The Crusades*, s. 3–32), kteří jej ve svém úvodu podepřeli dalšími argumenty. Za zmínku stojí poznámka, s níž končí své vyprávění autor *De expugnatione*, s. 263. Čtenáře, kteří touží dovědět se více o událostech následujících po příjezdu evropských králů do Palestiny, v ní odkazuje na knihu, kterou z franštiny do latiny přeložil převor od Svaté Trojice v Londýně. Tato poznámka by mohla ukazovat na onu neznámou knihu, z níž *Estoire* i *Itinerarium* čerpaly.

³³ Proti tomuto názoru se staví například Nicholsonová (*The Chronicle*, s. 4). Podle ní je nepravděpodobné, že by autor vyšel z této velmi uspořádané a přehledné kroniky, která staví události do logického a jasného pořádku, a „dekonstruoval“ ji do neuspořádané formy raných kapitol první knihy *Itineraria*.

to i drobné omyly a chyby, které se v obou dílech objevují a které vznikly pravděpodobně neznalostí kompilátora. Po stránce formální, zatímco Ambroise píše živým jednoduchým stylem s užitím relativně malé slovní zásoby,³⁴ kronikář Richard psal komplexním rétorickým stylem za užití široké škály slov. *Itinerarium* bylo proto – podle Nicholsonové – určeno pro vzdělanější publikum, snad dokonce pro soukromé předčítání úzké skupině lidí.³⁵ Vedle toho můžeme doplnit, že se liší i ve způsobu, jímž naplňují jeden z se svých cílů: oslavit činy věhlasného rytíře, krále Richarda. V obou kronikách je velebení Richardovy osoby velmi častým motivem, autor *Itineraria* ale, jak ještě uvidíme, Ambroise poněkud překonává. Ve chvílích, kdy oba prameny chválí nějaký královův čin, odchyluje se Richard de Templo od Ambroise, aby přidal další komentář, jímž velikost hlavního aktéra ještě více pozvedne.³⁶

Roger z Howdenu: *Gesta regis Henrici II et gesta regis Ricardi a Chronica*³⁷

Angličan Roger z Howdenu (tvořil v letech 1174–1201) patří mezi významné kronikáře vlády Jindřicha II. a Richarda I. Několik let sloužil po boku Jindřicha II. jako sekretář a vyslanec. Sepsal dvě velká díla. Prvním je *Gesta regis Henrici II et gesta regis Ricardi*, na kterém začal pracovat během svého působení na Jindřichově dvoře, druhé představuje kronika (*Chronica*) obecných dějin Anglie od roku 732 do autorovy současnosti. První jmenované dílo bylo dříve připisováno mnichu Benediktu

³⁴ To poukazuje na fakt, že báseň byla určena k recitaci, pro niž je menší škála užitých slov vhodnější.

³⁵ NICHOLSON: *The Chronicle*, s. 14–5.

³⁶ Viz např. jeho přirovnání anglického krále k antickým hrdinům a Rolandovi, jež se v *Estoire* nevyskytuje: „*Huic autem virtus Hectoris, magnanimitas erat Achillis, nec inferior Alexandro, nec virtute minor Rolando ... Cujus, velut alterius Titi, 'Dextra sparsit opes,' et quod in tam famoso milite perrarum esse solet lingua Nestoris, prudentia Ulixis, in omnibus negotiis vel perorandis, vel gerendis, aliis merito reddebant excellentiorem.*“ *Itinerarium*, s. 143. Podobně se kronikář odpoutává od Ambroise např. při líčení bitvy u Jaffy a za využití svého klasického vzdělání ještě více vyzvedá královu statečnost a udatnost v boji. Vyvyšuje jej znovu nad Achillea, Alexandra a Rolanda a přidává Anatea a Judu Makabejského. *Itinerarium*, s. 421–2.

³⁷ Obě díla vyšla v rámci ediční řady 'The Chronicles and Memorials of Great Britain and Ireland during the Middle Ages': ROGER Z HOWDENU: *Gesta Regis Henrici Secundi et Gesta Regis Ricardi Benedicti abbatis*. STUBBS, W. (ed.). 2 sv., Rolls series. London 1867 (v textu bude zkracováno jako *Gesta*); ROGER Z HOWDENU: *Chronica magistri Rogeri de Houedene*. STUBBS, W. (ed.) 4 sv., Rolls series 51. London 1868–1871 (zkracováno jako *Chronica*). V angličtině vyšla pouze *Chronica*: ROGER Z HOWDENU: *The Annals of Roger de Hoveden. Comprising the History of England and of Other Countries of Europe from A.D. 732 to A.D. 1201*. Riley, H. T. (tr.). 2 sv. London 1853. Pro informace o autorovi a obou kronikách viz např. BARLOW, F.: Roger of Howden. In: *TEHR*, r. 65, č. 256, 1950, s. 352–60; GILLINGHAM, J.: *Roger of Howden on Crusade*. In: MORGAN, D. O. (ed.): *Medieval Historical Writing in the Christian and Islamic Worlds*. London 1982, s. 60–75; CORNER, D.: The Earliest Surviving Manuscripts of Roger of Howden's 'Chronica'. In: *TEHR*, r. 98, č. 387, 1983, s. 297–310. Další relevantní literatura k autorovi a jeho dílům uvedena v násl. pozn.

z Peterborough, v roce 1953 bylo ale autorství přisouzeno Rogerovi z Howdenu.³⁸ Začíná rokem 1169 a končí 1192, a je tedy jen výsekem *Kroniky*, ve kterém se autor podrobně věnuje vládě obou králů.

Roger se účastnil křížové výpravy s králem Richardem, k němuž se připojil v Marseille v srpnu roku 1190. Svatou zemi opustil rok nato společně s francouzským králem Filipem. Na své *Kronice* začal pravděpodobně pracovat již během své zpáteční cesty, nebo brzy po ní. Informace o událostech třetí křížové výpravy se v obou dílech příliš neliší, rozdíl je leckdy jen v jejich pořadí. Velmi cenné jsou pro svou detailnost zápisky o těch dějích, jichž byl kronikář přítomen, tzn. o průběhu cesty Richardových vojsk, o zastavení na Sicílii a konfliktu s řeckými obyvateli ostrova, o dobytí Kypru a Akkonu. Po Rogerově návratu do Evropy se informativní hodnota obou kronik z hlediska historiografie křížových výprav výrazně snižuje, autor evidentně neměl o dalším vývoji událostí na Východě mnoho zpráv.

Howdenovy kroniky nevynikají detailním popisem událostí, tím spíše ne vojenských akcí, ale jsou naopak velmi podrobné při zaznamenávání dohod, smluv a diplomatických jednání. To je důsledek autorova dlouholetého úzkého spojení s královským dvorem a jeho dobrého politického rozhledu. Roger vytrvale zachovává neosobní přístup, uvádí plné verze četných důležitých dokumentů a dopisů a většinou se striktně drží analistické metody. Jeho chronologie je relativně přesná, ačkoliv některé chyby ukazují, že události byly zaznamenány s časovým odstupem. Jeho kronika náhle končí rokem 1201, což lze považovat za datum jeho smrti.

Richard z Devizes: *Chronicon de rebus gestis Ricardi Primi*³⁹

O Richardovi z Devizes (žil ve druhé pol. 12. stol.) není známo nic než to, o čem nás sám informuje v předmluvě ke své kronice. Zřejmě byl mnichem v převorství St.

³⁸ Teorie Howdenova autorství byla poprvé představena v článku: STENTON, D. M.: Roger of Howden and Benedict. In: *The English Historical Review*, r. 68, č. 269, 1953, s. 574–582. David Corner ji dále rozvinul: CORNER, D.: *The Gesta Regis Henrici Secundi and Chronica of Roger, Parson of Howden*. In: *Bulletin of Institute of Historical Research* 56, 1983, s. 126–44. Problémem identifikace Rogera z Howdena a jeho působení se zabývá GRANSDEN, A.: *Historical Writing in England: c. 550 to c. 1307*. London 2000. s. 222–30. Benediktu připisuje autorství ještě i Steven Runciman (*A History of the Crusades. Volume III. The Kingdom of Acre and the Later Crusader States*. Harmondsworth 1965, s. 482).

³⁹ RICHARD Z DEVIZES: *Chronicon Ricardi Divisiensis de Rrebus Gestis Ricardi Primi Regis Angliae*. STEVENSON, J. (ed.). London 1838. Anglický překlad: *The Cronicle of Richard of Devizes Concerning the Deeds of Richard the First, King of England. Also Richard of Cirencester's Description of Britain*. GILES, J. A. (tr.). London 1841. K autorovi a dílu z obsahového i formálního hlediska viz GRANSDEN: *Historical Writing*, s. 247–53.

Swithin ve Winchesteru, a později kartuziánem ve Withamu. Jeho kronika pokrývá pouze první tři roky vlády krále Richarda. Pro historii samotné křížové výpravy není příliš cenným zdrojem, její hodnota je nicméně v tom, že zobrazuje události odehrávající se během třetí křížové výpravy v Anglii, tedy během královny nepřítomnosti. Rovněž jsou důležité její informace o přípravách výpravy a protižidovských pogromech.⁴⁰ Autor píše v živém, epigramatickém stylu a jeho latina vykazuje svou uhlazeností a vsuvkami klasických básníků vliv renesance 12. století. Do značné míry se dílo liší od starších i soudobých kronik, proti nimž působí velmi uvolněně. Svým obsahem i formou se leckdy spíše podobá romantické literatuře,⁴¹ a nutno dodat, že větší dramatickosti děje někdy ustupují i historická fakta.⁴²

Vilém z Newburghu: *Historia rerum Anglicarum*⁴³

Vilém z Newburghu (1135/6–1198/1208) patří mezi nejvýznamnější anglické kronikáře 12. století a je dokonce považován za „otce historického kriticismu“. Jeho kronika *Historia rerum Anglicarum*, pokrývající dějiny Anglie od invaze Viléma Dobyvatele do konce roku 1197, je jedním z nejdůležitějších pramenů pro období vlády Jindřicha II. Vilém byl augustiniánským kanovníkem, který získal své vzdělání v převorství Newburgh v Yorkshire. Naše znalosti o třetí křížové výpravě však jeho *Historia* významněji obohacuje jen v některých případech. Autor své informace evidentně čerpal z jiného dobového zdroje, pravděpodobně i toho, který se stal předlohou pro *Itinerarium* Richarda de Templo. Jeho síla je ovšem ve schopnosti

⁴⁰ Zatímco donedávna byla v tomto ohledu kronika považována za věrný historický záznam protižidovských bouří, v němž se projevuje autorova nenávisť vůči židům, v současnosti se badatelé přiklání spíše k názoru, že kroniku je třeba číst jako elegantní satiru a nastavení zrcadla dobovým křesťanským mýtům a stereotypům o židovské komunitě. K tomu srov. BALE, A. P.: Richard of Devizes and Fictions of Judaism. In: *Jewish Culture and History*, 3.2, 2000, s. 55–72.

⁴¹ Srov. Richardovo prezentování žen v romantických rolích: Královna Elonora Akvitánská jako žena nemající sobě rovnou, krásná a cudná, mocná a skromná, pokorná a důvtipná. RICHARD Z DEVIZES. In: STEVENSON, s. 25; vévodkyni z Alba Mara přisuzuje Richard mužské vlastnosti. Doslova tvrdí, že kromě faktického mužství jí nic maskulinního nechýbí. Tamtéž, s. 11.

⁴² Např. když autor vkládá do úst Safadinovi, bratru Saladina, dlouhý proslavující krále Richarda. RICHARD Z DEVIZES. In: STEVENSON, s. 69–73. Je sice pravda, že se oba muži spřátelili. Tato pasáž má ale zjevně jiný účel, než popsat skutečnost.

⁴³ Latinská edice: VILÉM Z NEWBURGHU: *Historia Rerum Anglicarum Wilhelmi Parvi, Ordinis Sancti Augustini Canonici Regularis in Coenobio Beatae Mariae de Newburgh in Argo Eboracensi*. HAMILTON, H. C. (ed.). 2 sv. London 1856. Anglický překlad: VILÉM Z NEWBURGHU: *The History of William of Newburgh*. In: STEVENSON, J. (ed.): *The Church Historians of England*. sv. 4/2. London 1956. K autorovi a dílu srov. COLEMAN, J.: *Ancient and Medieval Memories: Studies in the Reconstruction of the Past*. Cambridge 1992, s. 320–324; SALTER, H. E.: William of Newburgh. In: *TEHR*, r. 22, č. 87, 1907, s. 510–514; "William Of Newburgh." *Encyclopædia Britannica. Encyclopædia Britannica Online Academic Edition*. [cit.2012-02-18] Dostupné na WWW: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/644263/William-Of-Newburgh>

nadhledu, s nímž dokáže z živých a emocemi naplněných zpráv o křížové výpravě vytáhnout a relativně nezaujatě reprodukovat to nejdůležitější. Na druhé straně, nedokáže se vyhnout problému, který postihuje všechny kroniky neúčastníků výpravy – často zaznamenává spíš pozdější dobové vnímání událostí než historickou skutečnost.

Radulf z Diceta: *Imagines historiarum*⁴⁴

Dalším významným kronikářem, jehož veřejný život a pozice mu umožnily setrvat v blízkém kontaktu s nejdůležitějšími muži jeho doby a otevřely mu přístup k nejlepším informačním zdrojům, je Radulf z Diceta. Mnoho let působil jako arcijáhen Middlesexu a od roku 1180 do své smrti byl děkanem v St. Paul. Jeho hlavní dílo, *Imagines historiarum*, pokrývá časové rozmezí světových dějin mezi lety 1148–1202 (což je pravděpodobně datum jeho smrti). Radulf je jedním z nejstřízlivějších a nejpřímočařejších kronikářů a málokdy se oddá klepům či uvádí méně závažné informace. Jeho chronologie, ani pořadí událostí nejsou vždy spolehlivé, prokazuje nicméně dobrý historický vhled se schopností analyzovat a vysvětlovat. Měl možnost nahlédnout do vysoké politiky, což dokazují četné citace dopisů a dalších významných dokumentů. Křížové výpravy se neúčastnil, proto – stejně jako v případě Viléma a Richarda z Devizes – jsou jeho zprávy o ní kompilací a mnoho nového k našim znalostem nepřidávají.

Radulf z Coggeshall: *Cronicon Anglicanum*⁴⁵

Ačkoliv se Radulf z Coggeshall ve své kronice věnuje událostem ve Svaté zemi v relativně velké míře, co do novosti a originality informací není příliš objevný a významný.⁴⁶ Proto pro účely této diplomové práce bude jeho kronika hrát spíše marginální úlohu. Radulf představuje dalšího z řady významných anglických

⁴⁴ Latinská edice: RADULF Z DICETA: *Ymagines Historiarum*. In: STUBBS, W. (ed.): *The Historical Works of Master Ralph of Diceto, Dean of London*. Sv. II. Rolls series 38. London 1876. K autorovi a dílu viz úvod tamtéž, s. vii–lxii. Dále GRANSDEN: *Historical Writing*, s. 230–37; WARD, A. W. – WALLER, A. R.: *From the Beginnings to the Cycles of Romance*. Cambridge 1974, s. 175; HOSLER, J. D.: *Henry II: A Medieval Soldier at War, 1147-1189*. Leiden 2007, s. 21–2.

⁴⁵ Latinská edice: RADULF Z COGGESHALL: *Radulphi de Coggeshall Chronicon Anglicanum*. STEVENSON, J. (ed.). Rolls series 66. London 1875. K autorovi a dílu viz předmluvu k této edici, s. ix–xviii, dále POWICKE, F. M.: Roger of Wendover and the Coggeshall Chronicle. In: *TEHR*, r. 21, č. 82, 1906, s. 286–96.

⁴⁶ Jak píše Powicke (Roger of Wendover, s. 286), její hodnota je spíše v tom, že nás informuje o stavu informovanosti o křížové výpravě mezi anglickou veřejností.

kronikářů přelomu 12. a 13. století. Původní *Chronicon Anglicanum*, již vedlo jeho opatství, se otevírá rokem 1066. Radulfův příspěvek začíná 1187 a končí 1224, tři roky před jeho smrtí. Na rozdíl od jiných autorů necituje Radulf mnoho jiných dokumentů. Na druhou stranu, četné zásahy a opravy v rukopisu naznačují, že si dal značnou práci s ověřováním informací. Zajisté je třeba ocenit jeho ochotu podhalit vlastní postoj k velkým osobnostem své doby: Zatímco si velmi vážil krále Jindřicha II., vůči jeho synu Janovi měl jisté výhrady. Králi Richardovi přiznal jisté vladařské kvality, ačkoliv měl za to, že jeho charakter se postupem doby poněkud zkalil.

2.1.3. Výprava císaře Fridricha I. Barbarossy

Ansbert: *Historia de expeditione Friderici Imperatoris*⁴⁷

Ačkoliv císař sám do Svaté země nedošel a většina německého vojska se po jeho smrti vrátila domů, přesto o jeho výpravě existuje relativně dost historického materiálu. Pro srovnání, o Barbarossově výpravě jsme informováni daleko podrobněji, než o podniku vedeném Konrádem III. o čtyřicet let dříve. To nepochybně svědčí o významu, jaký byl Fridrichovu tažení přikládán. Do dnešních dnů se dochovaly tři hlavní texty.⁴⁸ Jejich vzájemný vztah, podobně jako u anglo-normanských kronik, není zcela jasný. Nicméně protože své vyprávění ukončují Fridrichovou smrtí, a tudíž se v nich neobjevují autentické⁴⁹ informace o dění v Sýrii během třetí křížové výpravy ani faktická konfrontace s muslimským nepřítelem,⁵⁰

⁴⁷ Latinský originál: *Historia de Expeditione Friderici Imperatoris*. In: CHROUST, A. (ed.): *Quellen zur Geschichte des Kreuzzuges Kaiser Friedrich I. MGH, SS rer. Germ. N. S.*, V. Berlin 1928. Je jedinou latinskou kronikou třetí křížové výpravy, která byla přeložena do češtiny: SOUKUP, P. (tr.): *Třetí křížová výprava dle kronikáře Ansberta: historie o výpravě císaře Fridricha sestavená jakýmsi rakouským klerikem, který se jí účastnil, jménem Ansbert: (skutky nejjasnějšího z římských císařů Fridricha)*. Příbram 2003. Z tohoto překladu bude vycházet diplomová práce. Citován bude jako „Ansbert“. Informace o rukopisu v kontextu doby se nacházejí v úvodu k tomuto překladu. (s. 7–36) V angličtině vyšla edice všech tří pramenů k výpravě Fridricha I.: LOUD, G. A. (tr.): *The Crusade of Frederick Barbarossa: the History of the Expedition of the Emperor Frederick and Related Texts*. Burlington 2009. K otázce autorství kroniky viz *Introduction*, s. 1–10.

⁴⁸ Vedle Ansberta je to *Historia peregrinorum* a *Epistola de morte Friderici*. Společně se čtvrtým textem, *Narratio itineris navalis ad Terram Sanctam*, byly všechny vydány v Chroustově edici v MGH.

⁴⁹ Zprávy o dění v Jeruzalémském království během křížové výpravy jsou sice obsaženy v kronice Ansbertově, nicméně nebyly psány rukou původního autora, ale byly k ní připojeny později.

⁵⁰ Německá výprava se před Fridrichovou smrtí nedostala do kontaktu se Saladinovými vojsky, pouze s muži rúmského sultána Kilič Arslana II.

jejich význam pro tuto diplomovou práci je spíš okrajový. Zastavíme se tedy jen u jediného, toho nejbohatšího zástupce.

Nejdelším a nejbohatším z těchto tří pramenů je *Historia de Expeditione Friderici Imperatoris*, který se měl stát jakousi oficiální kronikou výpravy. Text je nepochybně původní, napsaný nejpozději v roce 1200 (s velkou pravděpodobností dřív). Jeho autorství je ale problematické. Je spojován se jménem klerika Ansberta, jež je v rukopisu připsáno pozdější rukou. Není proto jisté, zda označuje autora, nebo spíš pozdějšího redaktora díla. Samotný autor, jak lze soudit pouze z textu kroniky, se výpravy osobně účastnil a vrátil se z ní brzy po císařově smrti. Po návratu začal zpracovávat své zápisky v kroniku, která se pak dočkala několika dalších redakcí a byla obohacena o informace o pozdějších událostech ve Svaté zemi. Předpokládá se, že autor měl blízko k českému prostředí.⁵¹ Vzhledem k vysoké informovanosti patřil nejspíš k nejbližšímu panovníkovu okolí, snad působil jako člen císařova sekretariátu. Oficiálnost kroniky je patrná jak z toho, že obsahuje řadu důležitých dopisů vyměněných mezi Fridrichem a významnými osobnostmi doby, tak i z extrémně příznivého tónu vůči císaři. V tomto ohledu se co do zaujatosti staví na úroveň *Estoire* či *Itineraria*, ačkoliv tyto anglo-normanské kroniky pravděpodobně nebyly psány „na objednávku“ nejvyšších míst.

Největší předností Ansbertova textu je, že jako jediný z kronik třetí výpravy zaznamenává napětí mezi křižáky a Byzantskou říší. Zatímco výpravy ostatních evropských vládců se na Východ plavily po moři, a vyhnuly se tak kontaktu s Řeky, Fridrich putoval se svým vojskem po souši. Prakticky stejnou cestou jako některé oddíly první křižáky. Tudíž se Ansbertova kronika obsahově velmi blíží kronikám prvních křižáků, popisuje podobné události srovnatelným způsobem. Stejně jako Provensálci, Lotrinčané a Normané první křížové výpravy se Fridrich Barbarossa se svými říšskými oddíly od vstupu na Byzantské území dostával do konfliktů s císařskými vojsky. Tón Ansbertovy kroniky je (nejen) proto výrazně proti-byzantský, přesně jako v případě kronik první výpravy.⁵²

⁵¹ HROCHOVÁ, V. – HROCH, M.: *Křižáci v Levantě*. Praha 1975, s. 174.

⁵² Kritika na účet byzantského císaře, jenž je většinou nazýván věrolomným tyranem, se v textu objevuje velice často. V některých případech se nepochybně jednalo o kritiku oprávněnou. Císař Izák II. Angelos nebyl dobrým diplomatem a jeho podezřívavé jednání vůči západním rytířům k dobrým vzájemným vztahům nepřispívalo. Více ke konfliktu mezi německou výpravou a Byzantinci viz RUNCIMAN: *A History*, III, s. 11–4.

2.1.4. Výprava francouzského krále Filipa II. Augusta

Rigord: *Gesta Philippi Augusti*⁵³

Jediným skromným příspěvkem k historiografii křížových výprav z pohledu Francouzů je oslavná biografie *Gesta Philippi Augusti* z pera Rigorda. Rigord (1145/50–1209) byl lékař původem z Languedocu. V roce 1189 se stal mnichem v Argenteuil a později v St. Denis. V kronice *Gesta Philippi*, s jejímž psaním započal ještě před rokem 1189, se věnuje životu francouzského krále Filipa od jeho korunovace v roce 1179 do roku 1206. Jak sám prohlašuje, s prací začal z vlastní iniciativy, nikoliv na žádost krále či opata.

Rigord měl evidentně přístup do královských archivů, jelikož do své kroniky přepsal znění některých důležitých dokumentů. Raná fáze díla je psaná v pochvalném duchu vůči králi, od roku 1190 nicméně autor poněkud upravuje svůj postoj a začíná dávat najevo nesouhlas s některými skandálními činy Filipa (skandálními především v očích církve).⁵⁴ Události třetí křížové výpravy jsou v kronice podány velmi stručně, což vzhledem ke krátkému působení Filipa ve Svaté zemi a jeho napjatému vztahu s Richardem I., který jako jediný z velkých králů Západu pokračoval z započatém podniku, není nic překvapivého. Nicméně i tak představuje *Gesta Philippi* cenný pramen, jenž nás více než o výpravě samotné informuje o napětí mezi oběma králi, které si s sebou z Evropy přivezli, a jež mělo velký vliv na vývoj událostí na Východě.

⁵³ Edice latinského textu: RIGORD: *Gesta Philippi Augusti*. In: DELABORDE, H. F. (ed.): *Oeuvres de Rigord et de Guillaume le Breton, historiens de Philippe-Auguste*. 1. sv. Paris 1882; Část anglického překladu, dovedeného do roku 1192, je dostupná na WWW: <http://falcon.arts.cornell.edu/prh3/408/texts/Rigindex.html> [cit.06-02-2012]. K autorovi a dílu srov. tamtéž; RIGORD. In: DELABORDE, s. i–lxxxii; BALDWIN, J. W.: *The Government of Philip Augustus: Foundations of French Royal Power in the Middle Ages*. Oxford 1991, s. 396–7.

⁵⁴ Jednalo se o několik konkrétních kroků krále, které po návratu z křížové výpravy velmi pošramotily jeho reputaci jako obránce církve: zapuzení manželky v roce 1193, pustošení kostelů na území anglického krále, zdanění duchovenstva v roce 1194, povolení židům k návratu do Francie v roce 1198. Srov. BALDWIN: *The Government*, s. 379.

2.2. Autoři píší v arabštině

‘Imád-ad-Dín: *Kitab al-Fath al-Qussi fi-l-Fath al-Qudsi*⁵⁵

‘Imád-ad-Dín al-Isfahání (1125–1201) byl perský učenec, historik a rétor. Sloužil u Núr-ad-Dína a později u Saladina jako sekretář. Díky tomuto postu doprovázel Saladina na všech výpravách, měl přístup k důležitým zákulisním informacím a diplomatickým jednáním a účastnil se většiny významných událostí. Byl přítomen například bitvy u Mardž Ajjúnu, bitvy u Hattínu a následného vytlačení křižáků ze Svaté země, dobytí Jeruzaléma i dlouhého obležení Akkonu křižáky. ‘Imád-ad-Dínova kronika *Kitab al-Fath al-Qussi fi-l-Fath al-Qudsi* (do češtiny se překládá jako *Ciceronská výřečnost o dobytí Svatého města*) tak představuje první důležitý pramen zobrazující události z muslimské strany, a to pohledem očitého svědka.

Autor byl schopen posuzovat události v širších souvislostech. Uvědomoval si například, že vítězství u Hattínu mělo pro následnou muslimskou reconquistu značný význam, a proto jí ve svém díle věnoval náležitý prostor. Při popisu Saladinových vítězství užívá oslavný tón a zobrazuje je jako začátek nové éry islámu. Sultána sice představuje pokud možno v těch nejzářivějších barvách, je nicméně schopen zaujmout vůči němu i kritičtější postoj.⁵⁶ Přednost ‘Imád-ad-Dína je v jeho informovanosti, obsáhlosti a hodnověrnosti a jeho dílo slouží jako jeden ze základních pramenů k Saladinovu životu. Jeho práce je psaná v tom nejzdobnějším arabském stylu a je naplněna metaforami, aliteracemi, slovními hříčkami a jinými literárními ozdobami. Právě složitost díla, v níž se faktické sdělení poněkud ztrácí, přiměla pozdější kompilátory (Ibn al-Athír, Abú Šáma) k jeho přepracování ve stylu daleko strožejším, jednodušším a přehlednějším.

⁵⁵ Arabská edice: ‘IMÁD-AD-DÍN AL-ISFAHÁNÍ: *Kitab al-Fath al-Qussi fi-l-Fath al-Qudsi*. In: LANDBERG, C. (ed.): *Histoire des Seldjoudes de l'Iraq*. Leyden 1888. Francouzský překlad: ‘IMÁD-AD-DÍN AL-ISFAHÁNÍ: *Conquête de la Syrie et de la Palestine par Saladin*. MASSÉ, H. (tr.). Paris 1972. Do češtiny byly přeloženy jen vybrané pasáže v GABRIELLI, F. (ed.): *Křížové výpravy očima arabských kronikářů*. Praha 2010. K autorovi a dílu viz tamtéž, s. 27. Dále např. SINGH, N.K. – SAMIYUDDIN, A. (eds.): *Encyclopaedic Historiography of the Muslim World*. Delhi 2003, s. 436–437; RICHARDS, D. S.: ‘Imád-ad-Dín al-Isfahání, *Littérateur and Historian*. In: SHATZMILLER, M.: *Crusaders and Muslims in Twelfth-Century Syria*. Leiden 1993, s. 133–46; “‘Imád-ad-Dín” *Crusades Encyclopedia*. [cit.12-02-09] Dostupné na WWW: <http://www.crusades-encyclopedia.com/imadaldin.html>.

⁵⁶ Srov. např. nesouhlas se Saladinovou velkorysostí vůči patriarchovi, který si po dobytí Jeruzaléma odnášel z města velké bohatství.

Bahá'-ad-Dín: *al-Nawādir al-Sultaniyya wa'l-Mahāsin al-Yūsufiyya*⁵⁷

Bahá'-ad-Dín Ibn Shaddád (1145–1234) byl muslimským právníkem a historikem, známým především svou biografií sultána Saladina (*Sultánské anekdoty a josefovské ctivosti*). Roku 1188 vstoupil do Saladinových služeb, kde zastával funkci „vojenského soudce“. Díky tomu byl očitým svědkem mnoha událostí třetí křížové výpravy, jako např. obléhání Akkonu, bitvy u Arsúfu či vyjednávání mírových podmínek s Richardem I. Ibn Shaddád a Saladin se brzy stali blízkými přáteli a sultán jej jmenoval do několika vysokých administrativních a soudních úřadů. Díky tomuto vysokému postavení působil Bahá'-ad-Dín i jako jeden z hlavních sultánových rádčů, a to až do jeho smrti.

Bahá'-ad-Dínovo dílo se vyznačuje detailností, věcností a průzračným stylem bez literárních příkras. V první části se autor věnuje osobě sultána, jeho charakterovým rysům a vlastnostem, vyzdvihuje přitom jeho velkorysost, spravedlnost, odvalu, ale i zápal pro boj s křižáky. Ve druhé části přechází k vyprávění o událostech v Sýrii od konce šedesátých let 12. století do Saladinovy smrti v roce 1193. Zjevným cílem obou částí je oslava Saladina jako skvělého muslimského vládce a bojovníka džihádu, který je ochoten udělat pro dobro islámu vše, co je v jeho silách. V tomto ohledu je třeba brát uváděná fakta s rezervou. Nicméně i tak dílo představuje relativně objektivní, a díky autorově osobní účasti na mnoha událostech velmi cenný pramen.

Ibn al-Athír: *al-Kamil fi at-Tarikh*⁵⁸

⁵⁷ Bahá'-ad-Dínova kronika v arabštině s francouzským překladem byla vydána v RHC: BAHÁ'-AD-DÍN IBN SHADDÁD: *al-Nawādir al-Sultaniyya wa'l-Mahāsin al-Yūsufiyya*. In: *RHC Or.*, sv. III. Paris 1884. Anglický překlad, s nímž pracuje tato diplomová práce: BAHÁ'-AD-DÍN IBN SHADDÁD: *The Life of Saladin*. In: WILSON, Ch. W. (ed.): *Palestine Pilgrims Texts Society*. London, 1897. Vybrané pasáže přeloženy v GABRIELLI: *Křížové výpravy*. K autorovi a dílu více tamtéž, s. 26; SINGH – SAMIUDDIN: *Encyclopaedic Historiography*, s. 155; "BAHÁ'-AD-DÍN" *Crusades Encyclopedia*. [cit.12-02-09] Dostupné na WWW: <<http://www.crusades-encyclopedia.com/bahaaddin.html>>

⁵⁸ Plný text Ibn al-Athírovy kroniky v arabštině: IBN AL-ATHÍR: *al-Kamil fi at-Tarikh*. TORNBORG, C. J. (ed.). 14 sv. Leyden 1851–1876. Relevantní pasáže s francouzským překladem byly publikovány v IBN AL-ATHÍR: *Extrait de la Chronique intitulée Kamel-Altevarykh par Ibn-Alatyr*. In: *RHC Or.*, sv. I, II/1. Paris 1887. Anglický překlad vyšel v rámci ediční řady „Crusader Texts in Translation“ a začíná tam, kde autor zahajuje své pojednání o pozadí první křížové výpravy: IBN AL-ATHÍR: *The Chronicle of Ibn al-Athīr for the Crusading Period from al-Kāmil fī'l-ta'rīkh*. 3 sv. RICHARDS, D. S. (tr.). Aldershot 2006–2008. K autorovi a dílu viz úvod k tomuto překladu, s. 1–9. Dále GABRIELLI: *Křížové výpravy*, s. 24–5; SINGH – SAMIUDDIN: *Encyclopaedic Historiography*, s. 348–50. V nedávné době vyšla o Ibn al-Athírovi a jeho dílu podrobná studie: HASAN, M.: *Ibn al-Athīr: An Arab Historian: A Critical Analysis of his Tarikh-al-kamil and Tarikh-al-atabeca*. New Delhi 2005.

Ali 'Izz al-Din Ibn al-Athir al-Jazari (1160–1233) je asi nejdůležitějším arabským historikem křížových výprav. Jeho kronika *Kamil at Tawárih (Dokonalé dějiny neboli Suma dějin)* pokrývá historii celého světa od doby před Muhammadovým kázáním až do roku 1231. Zahrnuje tedy i bezmála jeden a půl století z období křížových výprav. V době po bitvě u Hattínu (roky 1188–1189) bojoval Ibn al-Athír v Saladinově armádě, tudíž byl očitým svědkem této veleúspěšné dobovatelské kampaně. Není ovšem známo, zda přišel během té doby se sultánem do přímého kontaktu. Při psaní využíval Ibn al-Athír četné zdroje. Většinu z nich se sice nepodařilo identifikovat, jisté ale je, že vycházel např. i z Ibn al-Qalánisího, významného dějepisce první poloviny 12. století, či z kroniky výše uvedeného 'Imád-ad-Dína.

Vzhledem k většímu časovému rozpětí není jeho kronika tak detailní, jako v případě 'Imád-ad-Dína a Bahá'-ad-Dína, je nicméně psána s větším nadhledem a schopností posoudit události v kontextu dlouhodobějšího vývoje. Ibn al-Athír užívá jednoduchý styl bez zbytečných stylistických ozdob s cílem vystihnout podstatu věci.⁵⁹ Jeho podání dějin v období Saladinovy vlády se od ostatních arabských autorů liší především v menší míře sympatií k sultánovi. Je zaujatý spíše ve prospěch islámu a muslimů obecně než ve prospěch Saladina. Díky kritickému přístupu ke zdrojům a snaze po objektivitě je mnohými považován za nejvěrohodnějšího z dobových arabských historiků. Nutno ale dodat, že jeho chronologie není vždy přesná a ani manipulaci s prameny se nebrání.

⁵⁹ Nejvýrazněji tento rys vyniká v případech, kde autor čerpal z textu 'Imád-ad-Dína. Ten doslova překypuje květnatostí slovní zásoby i slohu. Pro srovnání uveďme úryvky ze dvou verzí popisu téže situace, jež se odehrála před bitvou u Hattínu. Takto se rozepsal 'Imád-ad-Dín (In: GABRIELLI, s. 129): „V den přehlídky se sultán zastavil, aby seřadil vojsko, rozdělil ho na oddíly a sešikoval ho zblízka i zdálky. Každému emírovi určil úkol, každému jezdcí ukázal místo, každému šťastnému hrdinovi postavení, každé léčce její místo, každému bojovníku jeho protivníka, každé hořící louči někoho, kdo ji uhasí. Každé setnině Franků někoho, kdo ji rozmetá, každému křesacímu kamenu, kdo ho zažehne, každé čepeli, kdo ji naostří, každé věci její řád, každému luku střelu, každé pravici meč, každému meči jílec, každé uličce kolbiště, každému nájezdníkovi útočiště, každému lukostřelci cíl, každému veliteli někoho, komu má velet, každému povstalému místo, kde může povstat, každému jménu předmět.“ Ibn al-Athír původní text redukoval do následující věty: „Sultán rozdělil vojsko do bitvy, na střed, křídla, předsunuté pozice a zálohu, přidělil každému jeho místo a přikázal mu, aby je bránil.“ IBN AL-ATHÍR. In: GABRIELLI, s. 123. Není bez zajímavosti, že křesťanské kroniky křížových výprav měly spíše opačnou tendenci. Například kronikář první výpravy Guibert z Nogentu si dal za úkol přepracovat anonymní *Gesta Francorum*, jež byla psána strohým stylem, v elegantní a literárně propracované dílo, které by adekvátně zprostředkovalo události první výpravy. K tomu více ŠTĚRBA: *Vybrané problémy*, s. 16–7. Jak již bylo zmíněno, v rámci třetí výpravy se s tímto jevem setkáváme u Richarda de Templo, který rovněž čerpal ze staršího pramene a dodal mu náležitou lesku (především za využití svého klasického vzdělání, jak uvidíme v kapitole 3.2.).

Usáma Ibn Munkiz: *Kitab al-I'tibar*⁶⁰

Kitab al-I'tibar (*Kniha naučení pomocí příkladů*) Usámy Ibn Munkize není sice historiografické dílo a nelze jej řadit mezi ostatní dobové kroniky, přesto je velmi cenným historickým pramenem pro poznání života v Sýrii ve 12. století, a jako takový by zde neměl být opomenut. Usáma byl významný emír ze Šajzaru, který se narodil v roce vyhlášení první křížové výpravy a zemřel krátce po znovudobytí Jeruzaléma muslimy. Slovy Francesca Gabrielliho, tento „...muž činu a zároveň spisovatel, rytíř a lovec, literát a dvořan, intrikán a bezskrupulózní politik strávil celý svůj dlouhý život v neustálých kontaktech s Franky...“⁶¹ Jeho životní cesta byla díky tomu naplněna nesčetnými zajímavými příhodami a dobrodružstvími, které – již jako stařec – zvětšil pro následující generace. Cílem pro napsání díla pro něj ostatně bylo předání svých celoživotních zkušeností, poučení, poskytnutí praktických rad do života. Z hlediska historie křížových výprav je *Kniha naučení* velice cenná. Není sice kronikou, která by popisovala vývoj a průběh důležitých politických událostí, představuje ale autentické svědectví doby očima významného současníka. Dokumentuje tehdejší vnímání Franků muslimy a různé stereotypické představy, jež mezi arabským obyvatelstvem existovaly. Je psána z pohledu autora, on sám je ústřední postavou většiny příběhů. Důsledkem toho nemůžeme dílo považovat za zcela objektivní. Tedy především ne v situacích, kdy hovoří o vlastní osobě. Měl tendenci přibarvovat, nebo rovnou neuvádět informace, které by mu nelichotily. Na druhou stranu neměl mnoho důvodů zkreslovat ty, jež na něj špatné světlo nevrhaly. To je důležité vodítko pro práci s jeho textem jako historickým pramenem.

⁶⁰ Edice arabského textu: USÁMA IBN MUNKIZ: *Ousama ibn Mounkidh. Un émir syrien au premier siecle des croisades*. DERENBOURG, H. (ed.). Paris 1886. V češtině vyšla *Kniha naučení* již několikrát, naposledy jako: USÁMA IBN MUNKIZ: *Kniha zkušeností arabského bojovníka s křižáky*. Praha 2009. V úvodu (s. 7–37) je přehledně shrnut život a dílo autora v kontextu doby. K autorovi viz také SINGH – SAMIUDDIN: *Encyclopaedic Historiography*, s. 686. O Usámovi a jeho dílu bylo vydáno mnoho studií, za všechny uvedme COBB, P. M.: *Usama ibn Munqidh: Warrior-poet of the Age of Crusades*. Oxford 2006.

⁶¹ GABRIELLI: *Křížové výpravy*, s. 26.

3. Některé charakteristické rysy křesťanských a muslimských kronik

Jakkoliv jsou všechny kroniky svou formou i obsahem jedinečné, můžeme mezi nimi nalézt jisté shodné prvky a tendence. Jejich příčina tkví především ve společném původu jejich autorů. Ti svá díla tvořili v rámci určitého civilizačního okruhu, ze kterého pocházeli a jehož byli součástí. Jejich tvůrčí činnost byla v jistém smyslu formována mezemi těchto okruhů, respektive mezemi určité literární tradice, která v daném civilizačním okruhu existovala. V této kapitole budou podrobněji zkoumány tři specifické rysy dobových kronik, které ve větší či menší míře ovlivnily jejich formální a obsahovou stránku. Dva z nich se objevují v kronikách křesťanských i muslimských, jeden je charakteristickým pouze pro evropské prostředí. Nejedná se o snahu postihnout hlavní nebo nějakým způsobem zásadní charakteristické rysy. Jejich výběr v jistém smyslu navazuje na mou bakalářskou práci, kde je podobnému tématu – ovšem v souvislosti s kronikami první křížové výpravy – rovněž věnován prostor. Za druhé, témata kapitol 3.1. a 3.3. budou z určitého hlediska probírána i v dalším textu této práce.

3.1. Náboženská víra

U kronik pocházejících z 12. a 13. století není pochopitelně silný náboženský tón nijak překvapivý, tím spíše ne u těch, jež pojednávají o křížové výpravě. Ve větší či menší míře a v různých podobách se tento prvek objevuje prakticky ve všech dobových pramenech, ať už kronikách, dopisech, listinách či poezii a próze. Námi zkoumané kroniky se co do míry projevů náboženského zápalu liší. Roli v tom hraje mnoho faktorů, například vzdělání autora, jeho stav (duchovní či světský), původ ale i cíl, s nímž své dílo psal. Jeden prvek je ale shodný pro všechny a odráží dobové vnímání lidského života a jeho role ve Stvořitelově záměru. Podle této představy vše, co se ve světě odehrává, je vedeno Boží rukou. Nic neprobíhá nahodile, vše má svůj

původ a příčinu v Bohu, jenž má se světem vlastní, pro člověka nezbadatelné záměry. V tomto duchu byly vnímány i křížové výpravy, což skvěle odráží jak údajné provolávání slov „*Deus lo volt!*“ po Clermontské řeči Urbana II v roce 1095, tak i název jedné z latinských kronik první výpravy psané Guibertem z Nogentu: *Gesta Dei per Francos*. Západní rytíři s křížem vyšívaným na svých pláštích byli jen nástroji pro vykonání Božího díla. Jejich úspěch v roce 1099 byl nejlepším potvrzením tohoto přesvědčení.⁶²

V tomto ohledu se o bezmála sto let později mnoho nezměnilo. Kroniky třetí výpravy jsou psány v podobném duchu. Zmínky o zázracích a dalších projevech Božího řízení lidských záležitostí snad nejsou v porovnání s kronikami první výpravy tak časté a ostentativní,⁶³ nicméně stále se objevují v hojném počtu a jsou dostatečným ukazatelem toho, že se pohled na vnímání lidských životů a činů výrazně nezměnil. Ať se přihodilo cokoliv, vždy se jednalo o Boží záměr a člověku – v tomto případě křížákům – nikdy nepříslušelo ptát se, pochybovat, či snad s během událostí nesouhlasit.⁶⁴ Boží zásahy viděli kronikáři jak ve významných událostech doby,⁶⁵ tak v drobných potyčkách⁶⁶ či neobyčejných příhodách jednotlivců.⁶⁷

⁶² Pro roli víry v kronikách první výpravy viz ŠTĚRBA: *Vybrané problémy*, s. 14–6.

⁶³ Období křížových výprav je obecně považováno za projev pomyslného vrcholu jisté formy západoevropského náboženského zápalu. Na konci 11. století byl nejsilnější a od té doby měl poněkud sestupnou tendenci. Pokles je v tomto ohledu patrný jak v kronikách křížových výprav, tak konektonců v čím dál světlejších a pragmatičtějších cílech, jež si pozdějších křížových výprav kladly.

⁶⁴ I ve velmi objektivní historické práci Viléma z Tyru hraje Bůh zásadní roli. Srov. např. jeho vysvětlení neúspěšného obléhání Damašku během druhé výpravy: Když se obrovské vojsko spojených křesťanských sil utábořilo pod hradbami města, nikdo nepochyboval, že jej brzy dobude. „*Jiný záměr měl ale ten, který je strašlivý v souzení synů lidí*“ („*Sed aliter visum est ei, qui terribilis est in consiliis super filios hominum.*“) VILÉM Z TYRU. In: *RHC Occ.*, I, s. 765. Přesto, jak ukázal Tuomas Lehtonen ve své studii (*By the Help of God, Because of Our Sins, and by Chance*. In: LEHTONEN, T. M. S. – JENSEN, K. V.: *Medieval History Writing and Crusading Ideology*. Helsinki 2005, s. 71–84), Vilém nepřisuzoval příčiny událostí jen Bohu. Ve své kronice užíval i prvek náhody (*casus, fortuna*), který není v jiných kronikách tak běžný.

⁶⁵ Srov. např. dobytí Akkonu v *Itinerarium*, s. 233, kde Richard de Templo užívá novozákonní citace o milosti a vykoupení, jichž se křesťanskému lidu od Boha v ten den dostalo.

⁶⁶ Pro ilustraci uveďme z nesčetného množství několik konkrétních příkladů. Richard de Templo zakončuje líčení jedné námořní potyčky během obléhání Akkonu vlastním komentářem. Triumf byl podle jeho slov dopřán těm, kdo vložili svou naději v Boha, protože On nedopustil jejich zkázu. Jen jejich opravdová víra jim dala sílu, nikoliv počet bojovníků. Pro Boha totiž počty nemají žádný význam. On je tím, kdo dává sílu do bitvy a absolutní vítězství. („*Sic his datur triumphare qui in Deo spem ponunt, qui vinci non novit, ad quod fides non ficta valet, non multitudo dimicantium: quia non refert apud Deum, sive in paucis sive in pluribus, belli consistat virtus et summa victoriae.*“) *Itinerarium*, s. 104. V souvislosti s porážkou křesťanů v jedné z bitev u Akkonu (4. října 1189) kronikář odsuzuje chvástání jednoho bojovníka, že vítězství je na dosah ruky, a že je jen v rukou lidí, nikoliv Boha. Výsledek bitvy dokázal opak, protože „...*bez Boha člověk nic nezmuže.*“ („...*sine Deo nil possit homo.*“) *Itinerarium*, s. 69. Ambroise např. k informaci o smrti mladého krále Balduina V. (srpen 1186) dodává že vše je v rukou Božích. („*Car issi fait Deus ses affaires.*“) *Estoire*, ř. 2440. Autor *Eracles* (s. 104) v reakci na vítězství krále Richarda nad mohutnou muslimskou lodí (červen

Velmi silným náboženským tónem je prodchnuta kronika *De expugnatione Terrae Sanctae per Saladinum*. Jejím autorem byl asi voják, snad člen rytířského řádu, nepochybně účastník popisovaných událostí. Rétorika jeho díla se z hlediska náboženského zabarvení blíží třem hlavním kronikám účastníků první výpravy,⁶⁸ nejvíc však anonymní *Gesta Francorum*, jež byla rovněž psána rukou prostého vojáka. Obě práce představují naivní pohled plný předsudků, zaujatosti a zaslepenosti, vycházející ze silné religiozity autorů.⁶⁹ Mezi kronikami z pera vzdělaných duchovních vyniká v tomto ohledu Ansbertova *Historie*. V jejím vyprávění je rovněž velmi silný onen prvek „vyššího řízení“ – autor dává často najevo, že Boží vůle se skrývá v každé události, odehrávající se v našem světě. Stejně tak jeho časté slovní hříčky, metafory a analogie odkazující k biblickým příběhům podtrhují náboženský podtext díla.

Jinak tomu není ani u muslimských pramenů. Mezi nimi vyniká dílo Bahá'-ad-Dína, jež je od začátku do konce naplněno náboženskou rétorikou a mnoha doklady Boží vůle. Cílem kroniky je nicméně, jak bylo zmíněno, oslavit Saladina jakožto bojovníka Svaté války s nevěřícími.⁷⁰ I Ibn al-Athír, který je mezi

1191) podotýká, že Ježíš Kristus nikdy neopouští Svě, proto dal králi vítězství. („*Mais Jhesu Crist, qui ne deguerpist mie les suens, dona victoire au roi d'Engleterre...*“ *L'estoire de Eracles*. In: *RHC Occ*, II, s. 170.)

⁶⁷ Ambroise a Richard de Templo uvádějí mnoho příhod, jež se odehrály během dlouhého obléhání Akkonu a na nichž autoři předvádějí Boží přízeň a pomoc křižáckému vojsku. Pro ilustraci, jednou byl například muž zasažen obrovským kamenem vrženým z katapultu, ale vyvázl zcela nezraněn. Jindy zasáhl jistého muže šíp, vystřelený z obleženého města. Zastavil se ale o pergamen s nápísem Božího jména, který měl dotýčný zavěšený na hrudi. Srov. *Itinerarium*, s. 98–100; *Estoire*, ř. 3529–81; *De expugnatione*, s. 255. Autor *Itineraria* druhý příběh zakončuje poznámkou: Bůh je skutečně neproniknutelnou zdí pro ty, kdo v něj věří („*Murus quidem inexpugnabilis Deus est sperantibus in Se.*“). *Itinerarium*, s. 100.

⁶⁸ Jedná se o kroniku Fulchera z Chartres: *Historia Hierosolymitana*, Raymonda z Aguilers: *Historia Francorum qui ceperunt Iherusalem* a anonymní *Gesta Francorum et aliorum Hierosolimitanorum*. Všechny byly vydány v *RHC Occ.*, sv. III. Paris 1866. V jediné obsáhlejší kronice druhé výpravy, *De profectioe Ludovici VII.* z pera Odon z Deuil, je rovněž výrazná ústřední role Boha jakožto první a poslední příčiny všeho. Srov. *Introduction* v *ODO Z DEUIL: De Profectione Ludovici VII in Orientem*. BERRY, V. G. (tr.). New York 1948, s. xxvi.

⁶⁹ Srov. např. autorovy četné citace z Bible a přirovnávání událostí k biblickým příběhům. Dále např. jeho nespokojenost s vydáním Svatého města a vyhnutí se boje do posledního muže (říjen, 1187), nebo následný dlouhý nářek nad obsazením Jeruzaléma muslimy a nad znečištěním svatých míst Muhammadovým zákonem. *De expugnatione*, 248–50.

⁷⁰ Aby Bahá'-ad-Dín dodal na významu některým popisovaným událostem, využívá poměrně originálního prvku. Často uvádí, že se tyto události odehrály v pátek, tedy v posvátný den muslimů. Podle jeho slov sám Saladin obvykle útočil na nepřátele v tento den, aby tak zvýšil svou naději na úspěch. Srov. BAHÁ'-AD-DÍN. In: WILSON, s. 110. V pátek se podle něj odehrála bitva u Hattínu (srov. tamtéž, s. 111; ve skutečnosti to byla sobota), byl znovu dobyt Jeruzalém (tamtéž, s. 119; to je pravděpodobně správně) a bylo obsazeno mnoho křižáckých pevností během Saladinovy reconquisty (srov. tamtéž, s. 129, 131, 133, 135). Autor dodává, že se jednalo o zcela výjimečný a bezprecedentní

muslimskými kronikáři považován za poměrně střízlivého a nejméně zaujatého, přisuzuje bez váhání výsledky událostí Alláhovi.⁷¹ Se stejným vnímáním dění ve světě se setkáváme i u ‘Imád-ad-Dína a Usámy Ibn Munkize. Poslední jmenovaný předvádí ve své *Knize zkušeností* na mnoha příbězích z vlastního života, jak nevyzpytatelný je lidský osud. Následky událostí nelze nikdy předvídat, neboť nemůžeme poznat Boží záměry.

Křížácké zvolávání „*Bůh tomu chce!*“ jako výraz přesvědčení o lidském naplňování Božího záměru stojí ale poněkud v rozporu s křesťanskou (i muslimskou) představou nezbadatelnosti tohoto záměru. Přesto obě myšlenky v souvislosti s křížovými výpravami v dobových pramenech nacházíme. Důvodem podle mého názoru je, že obě jsou jakýmsi průvodním jevem protikladných skutečností. Zatímco první představa byla daleko víc formulována v období před, během, a krátce po první výpravě, druhá se objevuje častěji během výprav pozdějších. Vítězství totiž potvrzuje tu první, porážka je vysvětlována tou druhou. Jinými slovy, úspěšná první výprava a následné období rozšiřování křížáckého panství během první poloviny 12. století jasně ukazovalo, že boj s nevěřícími je tím, co *Bůh chce*. Naproti tomu události jako pád Edessy v roce 1144, fiasko druhé výpravy a nárůst sjednocených muslimských sil, který vyvrcholil Hattínem a pádem Jeruzaléma v roce 1187, naznačovaly záměr Boha zcela opačný. Takovýto pro křesťany nepříznivý vývoj událostí bylo třeba vysvětlit, a k tomu se nabízela ona druhá představa o nepoznatelnosti cest Božích. „*Pouze Hospodin dohlíží na rozdělení území a jen on rozhoduje, kdy by měla skončit nadvláda muslimů ve Svaté zemi.*“ – tak na základě autentických komentářů shrnula dobový postoj historička Sylvia Schein.⁷²

V křížáckých kronikách se v souvislosti s křesťanskými neúspěchy objevuje ještě jedno vysvětlení a vzhledem k jeho rozšířenosti zjevně odráží dobové veřejné mínění. Deprimující a zcela nepochopitelná musela být pro současníky myšlenka, že

jev, který byl zároveň důkazem boží přízně, protože dobrý čin vykonaný v tento den byl dvakrát tak cenný. Tamtéž, s. 133. Jistě nepřekvapí, že pátek je v kronice zdaleka nejčastěji zmiňovaným dnem.

⁷¹ Srov. např. jeho posouzení jedné události, odehrávající se během obléhání Akkonu křížáky. Ti zaútočili na hradby s obléhacími věžemi, ale muslimům se na poslední chvíli podařilo uvrhnout je do plamenů. Ačkoliv hlavní podíl na úspěchu měl muž z Damašku, který připravil a nechal vrhnout na věže hořlavou směs, kronikář přesto přikládá veškeré zásluhy Bohu, který obráncům onen oheň seslal. IBN AL-ATHÍR. In: *RHC Or.*, II/1, s. 18–21.

⁷² „*It is the Lord who controls the distribution of territories and only He decides when Moslem domination of the Holy Land should cease.*“ SCHEIN, S.: *Gateway to the Heavenly City: Crusader Jerusalem and the Catholic West*. Aldershot 2005, s. 175.

Bůh na svých svatých místech raději strpí nevěřící, než vlastní lid. Byla vysvětlována v duchu dobové religiozity jako trest za hříchy křesťanů, za jejich prohřešky proti víře, proti Bohu. Jedná se tedy o přesvědčení, že příčiny křesťanských neúspěchů tkví v posledku v lidech samých. Nikoliv však z hlediska vojenské síly, ale pouze z hlediska chování podle křesťanského ideálu. Úspěchy či neúspěchy v boji s nevěřícími jsou jen tím, co si křesťanstvo v očích Všemohoucího zaslouží. S tímto přístupem se například setkáváme ve všech kronikách pojednávajících o katastrofických událostech roku 1187.⁷³

Richard de Templo kupříkladu kapitolou o Božím hněvu, který byl přivolán hříchy křesťanů, otevírá první knihu své kroniky. Křesťané žijící na Východě v křižáckých státech se svými upadajícími mravy odcizili Bohu a zasloužili si trest.⁷⁴ Stejně, ačkoliv stručněji a méně konkrétně píše Ambroise o vlastní vině lidí, kteří si toto neštěstí způsobili svou nadměrnou hloupostí, na niž nemohl Bůh reagovat jinak než trestem.⁷⁵ Úsudek o křesťanském hříchu přebírají i ostatní anglické kroniky.⁷⁶ Právě tak Ansbert nepochybuje o tom, že si toto ponížení přivolal lid vlastními skutky.⁷⁷ Autor *Eracles* podobným způsobem komentuje bitvu u Hattínu, při níž se kvůli hříchům křesťanů projevil obrovský hněv Boží, takže je Saladin rychle porazil.⁷⁸ Podobně se hovoří i v mnohých dopisech zasílaných bezprostředně po Hattínu a ztrátě Svatého města.⁷⁹ V souvislosti s těmito těžkými ranami, zasazenými

⁷³ Motiv božského trestu za hříchy křesťanstva pochází ze Starého zákona, a pro vysvětlení tyranie křesťanů z rukou Saracénů jej užil již Urban II. Srov. CHEVEDDEN: *The Islamic View*, s. 195. Událostem roku 1187 a vysvětlování jejich příčin tímto způsobem se podrobněji věnuje SCHEIN: *Gateway*, s. 159–87, zejména pak s. 170–8.

⁷⁴ „...*aggravata est manus Domini super populum Suum, si tamen recte dixerimus Suum, quem conversationis immunditia, vitae turpitudine, vitiorum foeditas fecerat alienum.*“ *Itinerarium*, s. 5. Kapitola nese název „*Quia pro peccatis populorum Dominus exterminavit populum Syriae.*“ („Pán zničil obyvatel Sýrie pro hříchy lidí.“) Valná většina dobových pramenů odkazuje především na hříchy obyvatel Jeruzaléma, potažmo celého latinského Východu. V menší míře se hovoří o křesťanstvu jako celku. Srov. SCHEIN: *Gateway*, s. 172–3.

⁷⁵ *Estoire*, ř. 14–20.

⁷⁶ Srov. např. VILÉM Z NEWBURGHU. In: HAMILTON, II, s. 84–5. Na otázku, proč Bůh nechá svá svatá místa okupovat tou nejšpinavější rasou (*a gente spurcissima*), odpovídá: „...*ejus [Jerusalem] propter peccata habitantium in manus hostium tradidit.*“

⁷⁷ „...*quam nostris meritis indubitanter nos et contra nos provocasse certum est.*“ *Historia de Expeditione. MGH, SS rer. Germ. N. S.*, s. 1.

⁷⁸ *Eracles*, s. 47.

⁷⁹ Srov. např. pasáž v dopisu adresovaném Rakouskému vévodovi Leopoldovi, který uvádí Ansbert ve své kronice: „Neboť to hříchy zasluhovaly, Pán se odvrátil od své země, sevřel svou rukou své panství, a rozdmýchav spravedlivě a rozumně svou zlobu a vztek na naše nemalé prohřešky, dopustil, aby se věc zámořských křesťanů stala den ode dne horší.“ „*Ansbert*“, s. 41. Patriarcha Heraklius v dopise světským velmožům na Západ píše: „*Heu! heu!, domine deus, propter peccata nostra fecisti nobis rem hanc, nec pepercit oculus tuus in indignatione tua, dum sacrosanctam et vivificam crucem in manus*

obyvatelům křižáckých států, se věty o hříšném lidu objevují nejčastěji. Byly ale užívány i při méně tragických událostech předtím i potom,⁸⁰ a to dokonce i velkým dějepiscem Vilémem z Tyru. V jeho případě ale panuje přesvědčení, že spíše následoval dobovou konvenci, než že by skutečně vinil křižáky z hříšnosti.⁸¹

Je zjevné, že ať se jedná o prameny původem evropské nebo z Východu, jejich vnímání událostí a příčin se nijak neliší. Tento dobový názor lze tedy považovat latinským křesťanstvem za všeobecně rozšířený a přijímaný. Muslimové v něm hráli roli Božího nástroje určeného ke ztrestání neposlušného lidu. Saladin byl dokonce nazýván „*metlou Jeho hněvu*“.⁸²

Když Patriarcha Heraclius ve zmíněném dopise evropským velmožům⁸³ označuje bitvu u Hattínu za urážku křesťanské víry a všemohoucího Boha, zdá se být poněkud v rozporu s tím obecně přijímaným názorem. Jestliže totiž tragické události na latinském Východě roku 1187 byly formou Božího trestu, tedy záměrnou odplatou Všemohoucího, jak by mohl být zároveň jeho urážkou? Patriarcha zde podle mého soudu formuluje jiný, pozemštější přístup k problému porážky. Jeho dopis je

Sarracenorum permisisti devenire, regemque Iherosolimitanorum et III episcopos et omnes sibil socios adherentes in prelio, qui omnes gladio ceciderunt.“ JASPERT, N.: *Zwei unbekannte Hilfsersuchen des Patriarchen Eraclius vor dem Fall Jerusalems (1187)*. In: *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters*, r. 60, 2005, s. 512. Anglický překlad dopisu: BARBER, M. – BATE, K.: *Letters from the East: Crusaders, Pilgrims and Settlers in the 12th-13th Centuries*. Farnham 2010, s. 79–80. Nejlépe tento postoj shrnul v jednom ze svých dopisů papež Řehoř VIII.: „*Proinde quia Jerosolimitanae terrae discipuli, quod irruentibus Sarracenis nuper evenit, ex peccato maxime habitatorum terrae ac totius principum Christiani accidisse non dubitamus.*“ Dopis do své kroniky zařadil Roger z Howdenu (*Chronica*, II., s. 329). V jiném z papežových psaní nacházíme vedle kritiky hříšného lidu i vybidnutí k nápravě a pokání. Tamtéž, s. 326–27. Stejnou rétoriku užil ve svém dopise patriarchům Antiochie a Jeruzaléma v roce 1188 i anglický král Jindřich II.: „*Quoniam, peccatis nostris exigentibus, visitavit Dominus temporibus nostris in virga furoris Sui iniquitates nostras...*“ Tamtéž, s. 342. Podobně se vyjadřuje i Terricus, preceptor řádu Templářů ve svém dopise na Západ (1187). Tamtéž, s. 324. Spojení *peccatis nostris exigentibus* se během křižových výprav stalo velmi frekventovaným. Srov. NICHOLSON: *The Chronicle*, s. 252, pozn. 47.

⁸⁰ Srov. např. *Itinerarium*, s. 275. Bitva u Arsúfu, o níž zde autor referuje, byla sice pro křižáky vítězná, museli ale podle kronikáře zaplatit za své hříchy a mnoho vytrpět. Doslova byli očištěni obrovským „*ohněm utrpení*“ („*igne tribulationis*“). Ideu hříchu jako viny používal ve svých slavných kázáních a korespondenci Bernard z Clairvaux. Viz např. jeho dopis východní části Frankonie (Německé země) z roku 1146, tedy dva roky po ztrátě Edessy: „*A nyní, vinou našich hříchů pozvedli nepřátelé Krista své bezbožné hlavy, pustošící ostrým mečem posvátnou zemi, zemi zaslíbenou.*“ („*Et nunc peccatis nostris exigentibus crucis adversarii caput extulere sacrilegum, depopulantes in ore gladii terram benedictam, terram promissionis.*“). Dopis zapojil do své kroniky Ota z Freisingu (*Gesta Friderici I. imperatoris*. In: WAITZ, G. (ed.). *MGH, SS rer. Germ.* 46. Hannover 1912, s. 61). On sám používá o několik stránek dál v souvislosti s neúspěšnou druhou výpravou ono spojení *peccatis nostris exigentibus*. Srov. tamtéž, s. 65.

⁸¹ Srov. LEHTONEN: *By the Help of God*, s. 74–5.

⁸² „*virga furoris Sui.*“ Viz např. *Itinerarium*, s. 6 a dopis Jindřicha II. v: *Chronica*, II., s. 342. K dalšímu užití formule *peccatis nostris exigentibus* v dobových pramenech v souvislosti s událostmi roku 1187 viz SCHEIN: *Gateway*, s. 171, pozn. 58.

⁸³ JASPERT: *Zwei unbekannte Hilfsersuchen*, s. 511–16; BARBER – BATE: *Letters*, s. 79.

adresován evropské šlechtě s cílem vzbudit mezi velmoži zájem o výpravu na pomoc Svaté zemi.⁸⁴ Náprava kritizovaného hříšného života vede k pokání a zřeknutí se světských radostí, což na faktickou změnu nepříznivého vývoje událostí nemá žádný vliv. Myšlenka hříchu jakožto hlavní příčiny křesťanských neúspěchů by naopak mohla mít nežádoucí následky. Ve spojení s ideou nepostihnutelnosti Božích záměrů by mohla vést k domněnce, že si Bůh přítomnost křesťanů ve Svaté zemi nepřeje.⁸⁵ Pro získání evropské pomoci pro Jeruzalémské království bylo potřeba použít jiného typu apelu, a sice takového, jaký se užíval během kázání první výpravy a jaký byl dosud prostě přijímán jako nezpochybnitelné dogma: Bůh si přítomnost nevěřících na svatých místech nepřeje a nevydat maximální úsilí k jejich vyhnání představuje hanbu pro celé křesťanstvo. Obě myšlenky, tedy že Všemohoucí prostřednictvím muslimů trestá svůj hříšný lid, ale zároveň si přeje, aby s nimi křesťané bojovali a ze Svaté země je vyhnali, nepředstavovaly evidentně pro mysl křesťana paradox a v dobovém myšlení koexistovaly. Bůh totiž svůj lid neustále zkouší a připravuje mu nástrahy a lidu nepřísluší vznášet vůči němu dotazy či pochybnosti.

Křížové výpravy byly jedním ze specifických projevů evropské středověké religiozity. Vnímat toto období jako jakousi ranou formu kolonialismu, během něž byli Evropané vedeni spíše materiálními pohnutkami, zatímco náboženská stránka byla jen zástěrkou, se ve světle rétoriky i obsahu dobových pramenů jeví jako zcela nesprávné.⁸⁶ Tyto prameny dokazují silné náboženské cítění jak jejich autorů, tak účastníků výprav obecně, a do značné míry odrážejí dobové představy a přesvědčení celého západního křesťanstva.

⁸⁴ Srov. závěrečnou pasáž dopisu: „*Brothers, help in your own salvation; may the blood of the Crucified move you,... so that in this time of danger and dire necessity when the land of the East is about to be totally destroyed it may be the recipient of your generous and rapid help.*“ Tamtéž.

⁸⁵ Taková myšlenka byla ovšem v době křížových výprav velmi vzácná. Ojedinělé kritické hlasy se nicméně objevovaly, například po neúspěšné druhé výpravě. K tomu viz kapitola *Kritika druhé křížové výpravy* v HROCHOVÁ, V. (ed): *Křížové výpravy ve světle soudobých kronik*. Praha 1982, s. 102–3. Dobovému kriticismu křížových výprav se věnují dvě rozsáhlejší studie, SIBERRY, E.: *Criticism of Crusading, 1095-1274*. Oxford 1985 a starší THROOP, P. A.: *Criticism of the Crusade: A Study of Public Opinion and Crusade Propaganda*. Amsterdam 1940.

⁸⁶ Diskuze na toto téma je dosud mezi historiky křížových výprav velmi živá. Přehledně shrnuje jednotlivé přístupy CRAWFORD, P. F.: Four Myths about the Crusades. In: *The Intercollegiate Review*, r. 46, č. 1, 2011, s. 13–22. Autor se pokouší ukázat, že materiální stránka hrála v případě motivace ke křížové výpravě spíš negativní roli, zatímco ideologická stránka byla tím zásadním hnacím motorem.

K otázce náboženské víry se ještě vrátíme, a sice v kapitole 4.3.1., která se bude věnovat problému objektivitě dobových pramenů, potažmo projevům náboženské ideologie a propagandy v kronikách třetí křížové výpravy.

3.2. Vliv renesance 12. století

Renesancí 12. století dnes někteří historici označují období evropského středověku, v němž docházelo ke „znovuobjevení“ antické literatury křesťanskou (především západní) Evropou a k následným změnám a rozvoji v mnoha odvětvích evropské vzdělanosti. Křížové výpravy sehrály v této epoše jistou roli. Ovlivnily její průběh v pozdějších fázích, neboť jedním z jejich důsledků bylo otevření Středozeří a usnadnění kontaktu s Konstantinopolí a řecky mluvícími částmi Evropy, a tedy otevření přístupu k řecké antické literatuře. Celý fenomén této středověké renesance nicméně začal několik desítek let před vyhlášením první výpravy postupným narůstáním zájmu o klasické latinské autory.⁸⁷ Svou stopu následně zanechal i v pramenech ke křížovým výpravám, jak ukáže tato kapitola.

Renesance 12. století představuje rozvoj vzdělanosti v mnoha ohledech. Vedle oživení děl latinských klasických autorů nastal rozkvět básnictví i prózy v mateřských jazycích, začala se studovat do té doby neznámá díla řeckých filosofů (především Aristotelés) a přírodních vědců a na konci tohoto osvíceného období spatřily světlo světa první univerzity.⁸⁸ Během tohoto období se výrazně proměnil jak obsah středověkých knihoven v západní Evropě, tak obsah i forma dobové literatury. Nastávají zřetelné rozdíly mezi autory, jejichž rukama prošla díla antických spisovatelů, a těmi bez klasického vzdělání. Tyto rozdíly jsou výrazné i mezi kronikami křížových výprav. Cílem kapitoly je ukázat, kteří z křesťanských autorů antické klasiky znali a při svém psaní užívali, a na tomto zlomku středověkého písemnictví dokumentovat vývoj, který tou dobou prodělávala evropská středověká

⁸⁷ Křížové výpravy se dnes běžně v literatuře uvádějí jako důležitý iniciátor této středověké renesance. Srov. např. SWANSON, R. N.: *The Twelfth-century Renaissance*. Manchester 1999, s. 51. Charles Haskins nicméně upozornil, že první křížová výprava sice sblížila Západ a Východ ve vzájemném kontaktu, ale pro dějiny vzdělanosti neměla jako taková rozhodující význam. První faktické změny se objevily o nějakých padesát let dřív. HASKINS, Ch. H.: *The Renaissance of the Twelfth Century*. New York 1955, s. 9, 15, 23. Více o renesanci 12. století viz např. obsáhlý sborník BENSON, R. L. – CONSTABLE, G. (eds.): *Renaissance and Renewal in the Twelfth Century*. Cambridge 1982.

⁸⁸ HASKINS: *The Renaissance*, s. 6–7.

vzdělanost. Bude předvedeno, že i do dějepisectví křížových výprav, tedy bytostně náboženských podniků křesťanského světa se začal dostávat prvek po dlouhá staletí odvrhovaný jakožto pohanský. Protože změny a nové tendence, které dnes označujeme renesancí 12. století, se týkají pouze (západo)evropského kulturního prostředí, nebudou v této kapitole zohledněny prameny arabské. (Vysoká znalost antických autorů, kterou arabskému světu mohla křesťanská Evropa do té doby závidět a se kterou se nyní právě prostřednictvím arabských komentátorů začala seznamovat, měla časově mnohem hlubší kořeny. Především byla důsledkem otevřenějšího přístupu islámu vůči profánnímu vědění.)

Již kroniky první výpravy odhalují jisté rozdíly. Zatímco tři ze čtyř očitých svědků a autorů časově nejstarších kronik jsou znalostí klasických děl nedotčeni a třetí z nich čerpá jen v malé míře, u kronik pozdějších je frekvence citací a odkazů na římské literáty o poznání vyšší. U Raimunda z Aguilers, Petra Tudebode ani v anonymní *Gesta Francorum* se úryvky či parafráze klasických textů prakticky nevyskytují. Jen u Fulchera z Chartres se setkáváme s užitím některých, například Lucana,⁸⁹ Josefa Flavia⁹⁰ a Horatia.⁹¹ Vycházel rovněž ze Sollinových přírodovědných informací o exotických zvířatech.⁹² Není divu, že Fulcher mezi svými současníky vyniká. Škola v Chartres, kde pravděpodobně studoval, platila za jedno z center klasických studií.⁹³

Mezi pozdějšími důležitými kronikami první výpravy, kam lze zařadit Roberta Mnicha (*Historia Iherosolimitana*), Alberta z Cách (*Historia Hierosolymitana*), Radulfa z Caen (*Gesta Tancredi*), Baldrice z Dol (*Historia Jerosolimitana*) a Guiberta z Nogentu (*Gesta Dei per Francos*), nenacházíme reference ke klasickým autorům jen u prvních dvou.⁹⁴ Ze zbylých tří je nejméně užívá Baldric, který čerpá „pouze“ z Vergilia,⁹⁵ Lucana⁹⁶ a Sallustia.⁹⁷ Guibert z Nogentu naproti tomu při naplňování svého cíle přepracoval *Gesta Francorum* v zdobnějším a vznešenějším

⁸⁹ Srov. FULCHER Z CHARTRES In: *RHC Occ.*, III, s. 409 (*Pharsalia*).

⁹⁰ Tamtéž, s. 367, 479 (*De bello Judaico*) a 460, 462 (*Antiquitates Judaicae*).

⁹¹ Tamtéž, s. 478 (*Odes II*).

⁹² Tamtéž, s. 475–6, 484 (*Polyhistor*).

⁹³ HASKINS: *The Renaissance*, s. 103.

⁹⁴ Kroniky Radulfa z Caen a Roberta Mnicha byly editovány v *RHC Occ.*, sv. III. Paris 1866. Albert, Baldric a Guibert v *RHC Occ.*, sv. IV. Paris 1879.

⁹⁵ BALDRIC Z DOL. *RHC Occ.*, IV, s. 25, 30, 44, 54, 93 (*Aeneis*), 10 (*Georgica*).

⁹⁶ Tamtéž, s. 17, 29, 51.

⁹⁷ Tamtéž, s. 53 (*De coniuratione Catilinae*), 57, 96 (*Bellum Iugurthinum*).

stylu využil své někdejší záliby v klasické literatuře. V kronice cituje z děl Vergilia,⁹⁸ Sallustia,⁹⁹ Terentia Afera,¹⁰⁰ Horatia,¹⁰¹ Lucana,¹⁰² Suetonia¹⁰³ a Iuvenala.¹⁰⁴ Nicméně vrchol v tomto ohledu mezi kronikami první křížové výpravy představuje Radulf z Caen. Jeho *Gesta Tancredi* je doslova prošpikována pasážemi z klasických děl, což vypovídá o jeho vynikajícím klasickém vzdělání. Vedle římských autorů, které nacházíme i u Guiberta, cituje například v jeho době ještě nepříliš běžného Ovidia¹⁰⁵ a Plauta¹⁰⁶. Zvláště pak Vergiliův epos *Aeneis* znal očividně nadmíru dobře, můžeme-li soudit z četnosti odkazů.¹⁰⁷

U autora jediné kroniky věnující se výhradně druhé výpravě, Odon z Deuil, není znalost antické literatury zcela zřejmá. Citace římských spisovatelů se v ní vůbec nevyskytují, nicméně překladatelka kroniky do angličtiny Virginia Berry se domnívá, že Odo do kontaktu s touto literaturou mohl přijít, protože jeho vzdělání a působení je spojeno s klášterem St. Denis a opatem Sugerem. Ten ve svém díle *Vita Ludovici Grossi* projevuje vynikající znalost římské literatury. Stejně tak Odonův vytříbený sloh hovoří ve prospěch této domněnky.¹⁰⁸

Mezi kronikáři třetí křížové výpravy je jeden, jenž z hlediska antických autorů i reálií doslova vystupuje z řady. Je jím Richard de Templo. Nejenže se v jeho *Itinerariu* setkáváme s četnými citacemi a parafrázemi klasických děl, autor se nebrání analogiím a přirovnáním dobových událostí či osob k událostem i hrdinům antickým, ať už historickým, nebo mytologickým. Pro ilustraci, dva roky trvající obléhání Akkonu staví na roveň k trójské válce,¹⁰⁹ významného rytíře Jacquese d'Avesnes přirovnává radou k Nestorovi, válečným umění k Achillovi a k Attiliovi Regulovi v držení slova,¹¹⁰ Konráda z Montferratu ke starověkým „vychytralcům“¹¹¹

⁹⁸ GUIBERT Z NOGENT. In: *RHC Occ.*, IV, s. 192 (*Georgica*).

⁹⁹ Tamtéž, s. 116, 170 (*Bellum Iugurthinum*).

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 247 (*Eunuch*).

¹⁰¹ Tamtéž, s. 119, 167 (*De arte poetica*), 130 (*Odes*), 150 (*Satirae*).

¹⁰² Tamtéž, s. 124, 173 (*Pharsalia*).

¹⁰³ Tamtéž, s. 155.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 175.

¹⁰⁵ RADULF Z CAEN. In: *RHC Occ.*, III, s. 619, 688 (*Metamorphoses*), 634 (*Ars amatoria*), 656 (*Tristia*), 692 (*Heroides*).

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 668 (*Bacchides*).

¹⁰⁷ Vergilius byl ve středověku nejrozšířenějším z římských klasiků. Jeho obliba stoupla již během karolinské renesance a do 12. století se udržela. Srov. HASKINS: *The Renaissance*, s. 105–7.

¹⁰⁸ Srov. ODO Z DEUIL: *De Profectione*, s. xxix–xxxii.

¹⁰⁹ *Itinerarium*, s. 75.

¹¹⁰ „... in consiliis Nestor, in armis Achilles, in fide Attilio Regulo praeferendus.“ Tamtéž, s. 65.

a králi Richardovi přisuzuje mj. Hektorovu chrabrost, Achillovo hrdinství, Nestorův jazyk a Odysseovu moudrost.¹¹² Mezi jeho nejčastěji citované autory patří Vergilius a Horatius, ale v kronice se setkáme prakticky se všemi výše zmiňovanými. Přiznává, že u antických spisovatelů našel motivaci pro sepsání svého díla. Bez nich bychom podle jeho slov neznali Herkulova úsilí, Alexandrovu slávu ani Caesarova vítězství, a je tedy vhodné následovat jejich příkladu.¹¹³

Estoire rovněž obsahuje řadu „antických vsuvek“, je jich ale o poznání méně, než v případě *Itineraria*. Ačkoliv se ve většině informací oba prameny shodují, často se liší právě v míře tohoto klasického vlivu. Richard de Templo na mnoha místech rozšířil své dílo o vlastní komentáře, hodnocení a srovnání založená na znalostech antických reálií.¹¹⁴ Právě v tom lze spatřovat originalitu a invenci kronikáře Richarda, ať už čerpal z *Ambroise*, nebo oba autoři vycházeli z jiného zdroje.

Rovněž kroniky výpravy císaře Fridricha Barbarossy jsou ovlivněny dobovým trendem. Ansbertova *Historie* obsahuje řadu odkazů k antické mytologii, citáty jednotlivých klasických autorů a běžně užívá antické zeměpisné názvy.¹¹⁵ Autor *Historia Peregrinorum* dokonce Ansberta ve frekvenci užití římských spisovatelů značně převyšuje. Jeho kronika není nijak dlouhá, přesto do ní dokázal zařadit citace nejméně z jedenácti různých děl od sedmi autorů. Mezi nimi i dosud nezmíněné, Statia, Claudiana a Martiala.¹¹⁶ Téměř tak vyrovnal poměr mezi počtem biblických a klasických referencí, což je v porovnání s jinými dobovými kronikami dost neobvyklé.

Protože ostatní kroniky informující o třetí výpravě nejsou zaměřeny výhradně na ni, ale věnují se obecným dějinám, nejsou pro účel této kapitoly zcela relevantní. Dotknu se jich tedy jen stručně. Richard z Devizes, Roger z Howdenu, Vilém

¹¹¹ „...quem nec Sinon figmentis, nec Ulixes eloquio, nec Mithridates diversitate linguarum aequaret.“ Tamtéž, s. 119.

¹¹² Tamtéž, s. 143.

¹¹³ Tamtéž, s. 3–4.

¹¹⁴ Srov. např. zmínku o lýdském králi Kroisovi (tamtéž, s. 204), či přirovnání velkorysosti Richarda I. k císaři Titovi (tamtéž, s. 173.) Výše zmíněné srovnání Jacquese d’Avesnes s antickými hrdiny se částečně shoduje s *Estoire*, ř. 2854–5. *Ambroise* jej z hlediska vznešenosti charakteru přirovnává k Hektorovi, Achillovi a Alexandrovi.

¹¹⁵ Srov. např. vysvětlení jména Hellespont, antického názvu pro Dardanely („*Ansbert*“, s. 73), informace o Menelaovi a Heleně (tamtéž, s. 81). Cituje Vergilia (s. 99), Ovidia (s. 57, 121, 123), Juvenala (s. 82), na s. 107 zmiňuje slovnatného Homéra, výřečného Lucana a Vergilia, kteří by podle něj nebyli schopni vylíčit útrapy, které tehdy Kristovo vojsko podstupovalo.

¹¹⁶ *Historia peregrinorum*. In: *MGH, SS rer. Germ. N. S., V*, s. 119 (Statius: *Thebais*), s. 129 (Claudianus: *In Rufinum*), s. 137 (Martialis).

z Newburghu a Radulf z Diceta, nejsou si z hlediska klasických znalostí nepodobní. Liší se spíše formou jejich užití. Všem se dostalo kvalitního vzdělání v oblasti latinské literatury, přímé citace klasických autorů ale ve větší míře nacházíme jen u Radulfa. Z dosud nejmenovaných v jeho kronice nacházíme výňatky z Julia Caesara, Suetonia, Julia Flora, Apuleia, Senecu či Vegetia.¹¹⁷ U Viléma, Rogera a Richarda z Devizes se naproti tomu klasické citáty objevují v daleko menší míře. Renesancí 12. století je ale nepopíratelně ovlivněna alespoň forma jejich děl, a to nejvýrazněji u Richarda. Leckdy dramatický tón a květnatý styl jeho *Historie* má svůj inspirační zdroj právě v Ovidiovi, Vergiliovi, Horatiovi a dalších římských básnících.¹¹⁸

Podíváme-li se na latinské kroniky syropalestinské provenience, musíme konstatovat, že fenoménem této středověké renesance byly zasaženy v daleko menší míře než kroniky původem z Evropy. Ze tří hlavních křesťanských pramenů pro události na Východě v období druhé poloviny 12. století vykazuje jen jedna výraznější vliv antické literatury. Jedná se o *Historii* Viléma z Tyru. Vilém sice necituje římské autory tak často, jako většina výše zmíněných kronik, nicméně jeho klasické vzdělání je patrné z vytříbeného stylu, precizní latiny a široké, spíše klasické než středověké slovní zásoby. Vilém ale, ačkoliv narozen v Jeruzalémě, studoval na významných evropských školách ve Francii a Itálii. Dostalo se mu nejlepšího dobového vzdělání, což s sebou neslo i seznámení s klasickými autory.¹¹⁹ Viléma je tedy nutno v tomto ohledu řadit spíše do dějepisické tradice evropské než syropalestinské. Jako lepší příklad poslouží Ernoul, u nějž je vysoce pravděpodobné, že se na Východě narodil a získal vzdělání. Jeho kronika byla napsána v mateřském jazyce, tedy franštině, což je hlavní indicií, že se Ernoulovi nedostalo klasického vzdělání. V jeho kronice se neobjevují žádné citace antických autorů ani přirovnání k antickým hrdinům. Naopak, při uvádění reálií starověkého světa dokonce chybuje.¹²⁰ Třetí důležitý pramen latinského Východu, anonymní kronika *De*

¹¹⁷ Radulfem citované klasické autory vyjmenovává v úvodu k latinské edici Stubbs. Srov. RADULF Z DICETA. In: STUBBS, II, s. xviii–xix.

¹¹⁸ Srov. GRANSDEN: *Historical Writing*, s. 249.

¹¹⁹ K Vilémovým studiím a klasickým rysům jeho kroniky viz např. KREY, C. A.: William of Tyre: The Making of an Historian in the Middle Ages. In: *Speculum*, r. 16, č. 2, 1941, s. 149–166; EDBURY, P. E. – ROWE, J. G.: *William of Tyre: Historian of the Latin East*. Cambridge 1988, s. 13–60.

¹²⁰ Na jednom místě v textu se hovoří o thráckém městě Filippi, kam apoštol Pavel adresoval svůj dopis. Autor jej mylně nazývá Caesarea Filippi, což bylo jiné antické město ležící v Golanských Výšinách, a dokonce jej označuje za místo narození Alexandra Velikého. Tím bylo ve skutečnosti město Pella. Srov. *Eracles*, s. 23.

expugnacione, rovněž neobsahuje žádné evidentní důkazy autorovy znalosti klasických děl. Tento fakt by mohl hrát roli v otázce autorova původu, která není dosud jednoznačně zodpovězena. Jestliže nevykazuje zřetelný vliv renesance 12. století, při srovnání s ostatními výše zmíněnými kronikami se zdá, že jeho autor získal své vzdělání spíše na Východě než v Evropě – podobně jako Ernoul.

Kroniky křížových výprav nelze nahlížet jako samostatný literární útvar, který by se zásadním způsobem odlišoval od tradic evropského kronikářství. Proto posouzení vývoje vlivu renesance 12. století v tomto specifickém druhu pramenů nepřináší sám o sobě nějaké objektivní závěry. K tomu bychom museli analyzovat daleko větší počet dobových kronik a vytvořit poněkud reprezentativnější vzorek. Stejně tak pro postižení rozdílů mezi západním a východním písemnictvím křesťanského (latinského) světa není pochopitelně příklad tří pramenů dostačující a při hledání objektivnějších závěrů bychom museli prozkoumat kroniky další (kterých je ovšem poskrovnu). Cíl této práce je ale jiný a záměrem této kapitola nebylo provést vyčerpávající výzkum s obecným závěrem, nýbrž jen stručně načrtnout jeden z charakteristických rysů křížáckých kronik a jeho postupnou proměnu během stoletého vývoje. A ukázalo se, že mezi hlavními dochovanými křížáckými kronikami je skutečně jistý vývoj patrný. Vezmeme-li v úvahu křížové výpravy jakožto podniky, které mají svůj základ v silné religiozitě jejich účastníků, potažmo celé západokřesťanské vrcholně středověké Evropy, pak se zdá paradoxní, že se v kronikách, jejichž cílem bylo tyto podniky oslavit, setkáváme s hrdiny pohanského antického světa – toho světa, vůči němuž se křesťanská církev ve svých počátcích vymezovala a s jehož představami sváděla ideologický boj.

3.3. Vypravěč a jeho role v příběhu

Další charakteristický rys dobových kronik se nevztahuje jen na křesťanskou provenienci, jako tomu bylo v předchozí kapitole, ale týká se i těch z „druhé strany“. Křesťanské a muslimské prameny informující o křížových výpravách se od sebe v mnohém odlišují. Jsou produktem dvou rozdílných civilizačních celků, jež měly své vlastní tradice, způsoby a formy psaní historiografické (i jiné) literatury. Jednou z těchto růzností, která se projevila i v kronikách křížových výprav a jíž se bude věnovat tato kapitola, je míra vstupování autorovy osoby do vyprávění.

Dávali autoři ve svých dílech najevo vlastní přítomnost u událostí, o nichž psali? Zmiňovali svou pozici či roli v těchto událostech? Prezentovali otevřeně vlastní myšlenky či názory na činy a rozhodnutí vůdců? Kdyby odpověď na tyto otázky byla kladná, byla by současná badatelská práce, především v oblasti identifikace děl a jejich autorů, daleko snazší. Kladně na ně můžeme odpovědět jen v případě pramenů arabských.

Přestože mezi autory latinských a franských kronik je několik, kteří byli událostem třetí křížové výpravy přítomni, najevo to dávají jen velmi zřídka. Dobové prameny prošly četnými podrobnými analýzami historiků, kteří se pokoušeli poodhalit temnotu vznášející se nad identitou autorů, autenticitou jejich děl, případně jejich účastí/neúčastí na výpravě. Přímo vzorovým příkladem je Ernoul, o němž jediné informace vycházejí z jedné velice krátké pasáže jeho kroniky, která se ještě ke všemu objevuje jen v některých verzích rukopisu.¹²¹

V horším případě se s tvrzením autorovy účasti setkáváme i tam, kde tomu tak pravděpodobně nebylo. Takový je případ *Itineraria*. Jeho autor Richard de Templo částečně převzal ze své předlohy užití první osoby množného čísla. Pokud onou předlohou byla *Estoire*, je zvláštní, že do svého *Itineraria* Richard zapojil první osobu jen na některých místech, zatímco Ambroise ji užívá daleko častěji. Doslova lze říct, že v průběhu celé kroniky ji Richard střídá s osobou třetí bez zřetelného smyslu.¹²² Pokud se výpravy účastnil, jak se domnívají někteří badatelé,¹²³ a v konkrétních pasážích čerpal z vlastních vzpomínek, není jasné, proč to někde v textu nezmínil, a neobjasnil tak své střídání první a třetí osoby. Zjevná nahodilost tohoto střídání spíše navozuje pocit, že autor svou předlohu překládal bez jasné představy, zda ji bude výrazněji upravovat vlastními zásahy, nebo jen věrně kopírovat.¹²⁴

Pokud jde o vyjádření autorových osobních názorů a postojů k popisované situaci či její zhodnocení, v *Itinerariu* i *Estoire* se v podstatě neobjevují. Nacházíme-

¹²¹ Srov. komentář v úvodu k *Eracles*, s. 5. Zmíněnou pasáž viz tamtéž, s. 33.

¹²² První osoba je shodně s *Estoire* užitá v *Itinerarium*, s. 263, 353, 369, 376. Tamtéž, s. 299 je v pasáži, která se v *Estoire* nevyskytuje, také použita první osoba, přestože v názvu této kapitoly (s. 297) je použita osoba třetí. Ve valné většině textu se již první osoba neobjevuje. Často se naopak objevují věty, které autorovu přítomnost při událostech spíše zpochybňují, jako např.: „*Pane Bože! Co bylo tehdy v myslích toho malého stáda Kristova...*“ („*Domine Deus! quae mens tunc fuerit gregi Christi pusillo...*“) *Itinerarium*, s. 264.

¹²³ Srov. NICHOLSON: *The Chronicle*, s. 13.

¹²⁴ Při porovnání s *Estoire* je skutečně většina pasáží věrně zkopírovaná a liší se jen tím, že nejsou psané ve verších. Některé části jsou ale přidané, buď na základě jiného pramene, nebo jen vlastní invencí autora (jako například v případě klasických referencí, jak ukázala předchozí kapitola).

li oslavu, nebo naopak kritiku určitých osob či skupin, jedná se spíš o odraz veřejného mínění, nikoliv autorova subjektivního postoje. V obou případech autoři do svých vyprávění vstupují minimálně, zcela v intencích dobového evropského kronikářství, a neodlišují se tak od kronik výprav předchozích. Vyjadřují se například k důvodům, které je vedly k napsání díla, k cílům, jichž při tom chtěli dosáhnout, jakou formu psaní zvolili a proč,¹²⁵ nebo také k tomu, jak se k prezentovaným informacím dostali.¹²⁶ *Itinerarium* v těchto případech užívá první osobu množného čísla, zatímco v *Estoire* se o autorovi hovoří v čísle jednotném.¹²⁷

Z autorů velkých anglických kronik je jediný Roger z Howdenu považován za účastníka výpravy. Ještě víc než autoři *Itineraria* a *Estoire* zachovává neosobní přístup a drží si stejnou formální úroveň jako ostatní velké anglické kroniky tohoto období, jejichž autoři výpravu neabsolvovali.

Posledním z řady křesťanských kronikářů, kterého je zde třeba zmínit, je Ansbert. Jeho *Historie* se podobá kronikám jak účastníků první a druhé výpravy, tak *Itinerariu* a *Estoire*, a to v tom smyslu, že zobrazuje pohled člověka, který byl blízko popisovaným událostem, který prožíval s vojskem těžkosti a útrapy dlouhé cesty. Jako jediný křesťanský pramen užívá první osobu množného čísla v podstatě pravidelně, což jeho kronice dodává poněkud neformálnější ráz, takže leckdy působí spíš jako osobní vzpomínky. O vlastní osobě se ale autor v textu nijak konkrétně nevyjadřuje. Na své obvyklé obecnosti trochu ubírá jen v jednom případě, když v souvislosti s potyčkou s Turky u Ikonionu píše: „...císarův oddíl...byl obklíčen nespočetným množstvím Turků a jejich nápor byl takový, že my, co jsme tam byli,

¹²⁵ Srov. např. *Itinerarium*, s. 72, kde autor vysvětluje, že byl při psaní své práce veden snahou být co nejstručnější. („*Nos brevitatis lege arctiori continet; nec qualiter, sed quid acciderit dixisse indulget.*“) Podobnou zmínku viz tamtéž, s. 12.

¹²⁶ V krátké předmluvě k *Itinerariu* je uvedeno, že autor svou prací dosvědčuje to, co viděl („*qui quod vidimus, testamur...*“), a své pero vedl, dokud byla jeho paměť ještě čerstvá („...*et res gestas, adhuc calente memoria, stilo duximus designandas.*“). *Itinerarium*, s. 4. Není ale jasné, kdo je skutečným autorem těchto slov. Richard de Templo je považován za autora knih II-VI. Předmluva mohla být napsána autorem knihy I, který se téměř s jistotou výpravy účastnil. Ve prospěch toho hovoří i omluva za nedokonalý styl, který je dle autora důsledkem sepisování událostí ve válečném kempu. („...*nos in castris fuisse ... scripsimus.*“ Tamtéž.) To nemohl být případ kanovníka Richarda, který jej sepisoval v klidu svého kláštera, jak je patrné z jeho věty: „*O quam multum distans, et dissimilis quorumcunque contemplatio claustralium juxta columnas meditantium, horrendo illi exercitio militantium.*“ Tamtéž, s. 270. (K tomu srov. Nicholson: *The Chronicle*, s. 254, pozn. 49.)

¹²⁷ Srov. *Estoire*, ř. 5226: autor zaznamenal příběh tak, jak jej slyšel kolovat („*Si com jo ai l'ovre entendue*“). V souvislosti s jinou událostí prohlašuje, že se nedokáže zdržet slov („*Nel puis leissier que jo nel die*“). Tamtéž, ř. 5234.

*jsme již cítili za krkem blízkou smrt.*¹²⁸ Z této zprávy se nedovídáme mnoho, nicméně je to téměř unikátní zmínka o kronikářových pocitech, případně o jeho působení v císařově oddílu. Když nepočítáme nespočetné odsudky a kritiku na účet Řeků a císaře Izáka Angela, které spíše než odhalením osobního kronikářova postoje byly odrazem veřejného mínění západního křesťanstva, na jiná explicitní vyjádření osobních pocitů či názorů autora nenarážíme.

Zcela odlišný „trend“ následují prameny muslimské. Svým neformálním charakterem jsou od křesťanských kronik natolik odlišné, že se nezdá zcela adekvátní nazývat je také kronikami, ačkoliv se většinou jedná o historiografická, chronologicky vystavěná díla. Ze tří hlavních je z hlediska této kapitoly nejvýznamnější Bahá'-ad-Dín Ibn Shaddád. Jeho *Sultánské anekdoty* se svým stylem tváří spíše jako osobní vzpomínky. Díky četným zmínkám o autorově osobě jsme schopni do značné míry rekonstruovat jeho životní cestu, funkce, které zastával v Saladinových službách, i role, jež hrál při jednotlivých událostech a v bojích s křižáky. O svém vstupu do Saladinových služeb nás otevřeně informuje. K tomu dodává, že dosud vycházel povětšinou ze zpráv jiných lidí, zatímco zprávy, které zaznamenává od této chvíle, jsou založeny na jeho vlastním svědectví. Nutno dodat, že od tohoto momentu jeho dílo významně nabývá na detailnosti.¹²⁹ Na jiných místech se například dočítáme, že se na určitou dobu aktivně podílel na obraně Akkonu,¹³⁰ že působil jako Saladinův posel a vyzýval muslimské velmože k zapojení do Svaté války,¹³¹ že se účastnil významných diplomatických jednání¹³² nebo že v těžkých chvílích byl jakožto důvěrný přítel sultánovi duševní oporou a rádcem.¹³³ Jednoduše řečeno, Ibn Shaddád se ani v nejmenším nebránil dát najevo svou roli ve Svaté válce, v níž měl možnost stát po boku největší osobnosti své doby.

Ostatní dvě arabské kroniky nepůsobí tak uvolněným dojmem, nicméně přesto v tomto ohledu převyšují své křesťanské protějšky. Jak 'Imád-ad-Dín, tak Ibn al-Athír nevstupují do vyprávění tak často, avšak přece. První řečený patřil stejně jako Bahá'-ad-Dín k úzkému okruhu Saladinových emírů a poradců, a tak se rovněž

¹²⁸ „Ansbert“, s. 104.

¹²⁹ BAHÁ'-AD-DÍN. In: WILSON, s. 126–7.

¹³⁰ Tamtéž, s. 160.

¹³¹ Tamtéž, s. 171.

¹³² Tamtéž, s. 199, 275–6 aj. Dokonce sám zpovídal křižácké zajatce, srov. s. 283.

¹³³ Tamtéž, s. 268 (Bahá'-ad-Dín utěšuje Saladina po ztrátě Akkonu), s. 350 (dává sultánovi rady před hrozícím útokem křižáků na Jeruzalém), aj.

účastnil mnohých diplomatických jednání a rad. O svém působení také občas referuje.¹³⁴ Protože Ibn al-Athír nebyl v centru dění jako předchozí dva autoři, jeho kronika se zdá být více pohledem vzdáleného pozorovatele. Díky tomu získává méně zaujatý a tedy objektivnější tón.

Všichni tři autoři ve svých kronikách občas prezentují vlastní názory a komentují popisované situace. Výrazy jako *myslím si*, *domnívám se*, *pochybuji* užívají nezářídka. V tom se od křesťanských kronik odlišují výrazně. Jiným oblíbeným prvkem všech tří je pak odkaz na druhou osobu, která jim informace poskytla a kterou považují za věrohodnou.¹³⁵ Tímto způsobem se nepochybně snaží zvýšit důvěryhodnost svých prací tam, kde se jejich vyprávění nezakládá na vlastním svědectví. Ani křesťanským pramenům tento prvek není cizí, v námi zkoumaných kronikách křížových výprav se ale neobjevuje tak často, jako v případě pramenů arabských.

Z hlediska míry osobních vstupů a uvádění vlastních postojů či pocitů je rozdíl mezi dobovými prameny křesťanské a muslimské provenience dobře patrný. Znovu je ale třeba podotknout, že tato kapitola si nekladla nárok na dosažení objektivních závěrů. Šlo pouze o postihu jednoho charakteristického rysu u konkrétních pramenů, současných hlavních zdrojů informací pro události třetí křížové výpravy. Jak bylo uvedeno na začátku kapitoly, tento rys hraje důležitou roli při identifikaci autora, která pak výrazně ovlivňuje přístup historiků k danému prameni. Žádné literární dílo nevzniklo jen tak, bez autora, a není možné jej tak vnímat. Každé s sebou nese část svého tvůrce, jeho představy, předsudky, motivaci... Při interpretaci díla je potřeba tyto prvky rozkrýt a mít je v povědomí. Čím víc o autorovi víme, tím lépe (či snad přesněji) můžeme jeho dílo interpretovat. Problémům při odkrývání historické skutečnosti v pramenech ke křížovým výpravám se – v obecnější i konkrétní rovině – bude věnovat další část této diplomové práce.

¹³⁴ Např. 'IMÁD-AD-DÍN. In: GABRIELLI, s. 214: „Byl jsem přítomen, abych sepsal dohodu o příměří, což jsem udělal. Určil jsem její termín a přesně ho vymezil na úterý dvacátého prvního ša'bánu roku 588...“

¹³⁵ Srov. např. 'IMÁD-AD-DÍN. In: GABRIELLI, s. 153 („...osoba, o jejíž pravdomluvnosti nepochybuji, mi sdělila...“); BAHÁ'-AD-DÍN. In: WILSON, s. 126 („...I have been told by trustworthy persons...“), dále s. 114, 149, 172 aj.; IBN AL-ATHÍR. In: RICHARDS, s. 395 („Someone I trust told me the following...“). Poslední jmenovaný jednou dokonce uvádí jako zdroj informací vlastního otce. Tamtéž, s. 152.

4. Problém objektivit, tendenčnost kronik

Historik věnující se období křížových výprav má nelehkou úlohu. Pramenná základna, která tento specifický výsek středověkých dějin pokrývá, je značně omezená. Informace o jednotlivých událostech často podává jen jeden zdroj, a mnohé časové úseky nejsou pokryty vůbec žádným. Větší množství pramenů máme k dispozici jen v případě velkých, papežem oficiálně vyhlášených výprav, do jejichž čela se – ke slávě křesťanstva – stavěli přední muži doby. Pokud se ale badatel věnuje takovému relativně dobře zmapovanému údobí, a může tedy čerpat z více zdrojů, nevyhne se jinému problému. Jednotlivé prameny informující o křížových výpravách se často ve svých podání velmi liší. Někdy i tak zásadním způsobem, že vyznění jejich zpráv je zcela opačné. Interpretovat takto různorodé prameny a snažit se najít historickou pravdu, nebo se jí alespoň přiblížit, je velmi obtížný úkol. Při jeho plnění je v první řadě nutné znát příčiny, které k odlišnému vnímání a zaznamenání událostí jednotlivé autory vedlo. Tato kapitola se pokusí postihnout faktory, které v tom, co a jak kronikář zaznamenal (případně vynechal), hrály hlavní úlohu.

4.1. Osobní svědectví autora

Přítomnost autorů při událostech, jež ve svých kronikách zaznamenali, je tím nejzjevnějším faktorem ovlivňujícím historickou věrnost těchto dokumentů. K informacím od očitého svědka musíme přistupovat jinak než ke zprávám od toho, kdo je čerpal z dalších zdrojů – ať už písemných, či ústních. Tím spíše, pokud byl pramen sepsán s mnohaletým odstupem.¹³⁶ Takový text může víc než skutečnost odrážet obecné představy a veřejné mínění doby svého vzniku. Historická fakta doznávají ústním předáváním výrazné deformace, vzdalují se skutečnosti a mohou mít i tendenci přeměnit se v legendu. Myšlenka bojů udatných rytířů s nepřáteli Krista

¹³⁶ Autoři sepisující události s časovým odstupem a z druhé ruky si byli svého handicapu vědomi a snažili se jeho váhu v očích čtenáře mírnit. Například Guibert z Nogentu (In: *RHC Occ.*, IV, s. 167) se ve své kronice brání případné kritice tvrzením, že zrak nepředstavuje větší záruku pravdivosti než sluch. Jinde se odkazuje na fakt, že ani účastníci výpravy nemohli být zároveň u všech událostí. Tamtéž, s. 185. Bahá'-ad-Dín. (In: WILSON, s. 172) při jedné příležitosti tvrdí, že si události nechal popsat do takových detailů, jako by je sám prožil. Ambroise (*Estoire*, ř. 3122) např. v souvislosti s událostmi před přejezdem Richarda do Sýrie uvádí, že o nich často slýchal.

je k tomu potom obzvlášť náchylná. Záleželo na kronikáři samém, zda chtěl psát spíše příběh o hrdinství, nebo jen zaznamenat suchá dějinná fakta.

Problémem historiografie křížových výprav, jak již bylo několikrát zmíněno, je identifikace autora a určení, zda byl, či nebyl jejich očitým svědkem. Zatímco v případě výpravy první je v otázce kronik a jejich autenticity relativně jasno, jejich o sto let mladší protějšky s sebou nesou příliš mnoho otázek. Není jasné, zda lze vůbec některé přisoudit status „očitého svědectví z první ruky“. S jistotou to můžeme učinit snad jen v případě kroniky Viléma z Tyru, ta ale končí v roce 1184. Všechny ostatní, jakkoliv se v nich může objevovat odvolávání autora na vlastní přítomnost u událostí, jsou ve skutečnosti opisy s více či méně četnými zásahy a úpravami, jež původní znění originálů do jisté míry překrylo. Badatelům tak dnes nezbývá než hledat ty, které by mohli považovat za nejvíce se blížící svým originálům.

Prameny pocházející „z druhé ruky“ pochopitelně neztrácí automaticky na věrohodnosti. Ve hře jsou další dva faktory, které lze považovat za mnohem důležitější. Oba spolu do jisté míry souvisí. Jedním z nich je původ autora a druhým motivace, záměr k napsání díla.

4.2. Původ autora

Zatímco svědkové a zapisovatelé první výpravy byli všichni Evropané, a v kulturním, společenském, politickém aj. založení svých pohledů a postojů se příliš nelišili, v případě dalších výprav se setkáváme se zcela novou skupinou kronikářů. Jsou to potomci těch, kteří do Svaté země přišli s první výpravou, nebo během následujícího období zakládání a rozšiřování křížáckého panství. Tito lidé se na Východě narodili a prožili celý, nebo větší část svého života. Pro ně tím neznámým, vzdáleným světem byla Evropa.¹³⁷ Rozuměli daleko lépe (než ostatní Evropané) východním mravům, způsobu života, byli přizpůsobeni tamním životním podmínkám a co je důležité, rozuměli tamní politické situaci a tomu, jaké politické postupy a směry bylo nejlépe volit pro úspěšné přežití křížáckých států. Vnímali nejpálčivější problémy, které Jeruzalémské království v 80. letech 12. století sužovaly a oslabovaly. Nejlepšími

¹³⁷ Francouzský termín „Outremer“, který obvykle odkazoval k zámoří jako takovému a v době křížových výprav se v Evropě ustálil jako pojmenování křížáckých států na Východě, byl Vilémem z Tyru i autorem *Eracles* užíván opačně, tedy k označení evropských zemí.

prameny jsou v tomto ohledu kroniky Viléma z Tyru a jeho pokračovatelů a do jisté míry i *De expugnatione*. Představují protipól k těm, které byly napsány Evropany, ať už momentálními účastníky třetí výpravy, nebo pozdějšími kompilátory. Jak uvidíme dále v této práci, pohledy obou skupin autorů jsou v mnohém odlišné a dokumentují tak rozdílné představy a přesvědčení obou skupin křižáků ve Svaté zemi – domorodých na jedné straně a nově příchozích na straně druhé.

4.3. Motivace autora

Třetím důležitým faktorem je zmíněná autorova motivace, tedy jednotlivé cíle, které při svém psaní sledoval a snažil se naplnit. V kronikách a jiných pramenech vrcholného středověku se v největší míře odráží motivace vycházející z autorovy příslušnosti k určité skupině: národnostní, náboženské, společenské apod. Projevuje se tím, že autor jednoduše přikresluje skutečnost, aby vypadala příznivěji pro tu stranu, s níž je určitým způsobem sám spojen a kterou svou kronikou reprezentuje. Jedná se v podstatě o prvek, který provázel člověka a jeho písemnictví prakticky ve všech dobách – svým způsobem jde o formu propagandy.

4.3.1. Příslušnost k náboženskému celku

V případě pramenů ke křížovým výpravám je nejčastější motivací pro manipulaci s historickými fakty reprezentace a prezentace dané náboženské skupiny, respektive její víry. Výsledkem je triviální rozdělení obou skupin na „my“ a „oni“, kde vše, co je spjaté s „námi“, je dobré a správné, zatímco to ostatní, reprezentované „jimi“, je špatné, hanebné a zavrženíhodné. Tento fenomén se projevuje v mnohých podobách, například zesměšňováním protivníka a jeho víry, umenšování jeho pozitivních charakteristik, zatímco v případě vlastní strany jsou zveličovány, zamlčováním vlastních chybných rozhodnutí nebo jiných skutečností, které by mohly na jedince nebo celou skupinu vrhnout špatné světlo. Týká se pramenů původem z křesťanské i muslimské strany, a těžko zobecnit, zda se ve větší míře objevuje v jedněch či druhých. Odlišnost ponejvíc závisí na konkrétním autorovi a jeho intencích.

Problém počtů

Fakt zaujatosti pramenů, která vychází z motivace autorů oslavit činy „svého“ (křesťanského, či muslimského) lidu, je zcela pochopitelný a svým způsobem triviální. Konkrétních příkladů v kronikách křížových výprav je nesčetné množství a často je těžké najít tenkou hranici mezi tím, co je skutečnost a co autorova invence. Na následujících řádcích se podíváme na jednu oblast historických faktů, které vlivem „propagandy“ v dobových pramenech doznávají výrazného přibarvení a zveličení: Početní síly účastníků se vojsk.

Z extrémních a evidentně přehnaných čísel, které se objevují v pramenech, nezískáváme ani tak představu o skutečných velikostech armád, jako spíš o míře zaujatosti autorů a jejich snaze zveličít zásluhy vlastní strany. K celému fenoménu je ale nutné přistupovat jako k určitému prvku dobového písemnictví, který není charakteristický jen pro křížové výpravy, nýbrž sahá do dob dávno minulých. Obrovská čísla se objevují již v *Písni o Rolandovi*, kde se například popisuje, jak vojsko Karla Velikého čelilo útoku sta tisíců Saracénů.¹³⁸ Čísla nebyla užívána pro historické či statistické účely, nýbrž pro symbolický efekt. Obecně se usuzuje, že středověký člověk se o čísla příliš nestaral, a to většinou ani velitelé. O tom mimo jiné svědčí fakt, že se v pramenech setkáváme téměř výhradně se zaokrouhlenými ciframi. Uváděné počty byly prostě přijímány a pozdějšími kronikáři často ještě zvyšovány.¹³⁹ Fulcher z Chartres, svědek první výpravy a prvních let existence křižáckého panství, svou oblibou zaznamenávat početní síly armád doslova vyčníval z řady. Zároveň vynikal v nadsazování. Před případnou kritikou se ve své kronice obhajoval následovně: „*Počtu zabitých nebo raněných v této jako v každé jiné válce po pravdě stanovit nelze, poněvadž toho nikdo nevypočítá, leč odhadem od oka.*“¹⁴⁰ Tento fakt se nevztahoval jen na mrtvé, ale vojska obecně. Jak uvidíme, nejdůležitějším faktorem při vyčíslování početních sil byl jeho faktický význam pro autora, nebo jím reprezentovanou stranu.

¹³⁸ KINOSHITA, S: *Brave New Worlds: Robert de Clari's La Conquete de Constantinople*. In: SEMAAN, K. I. (ed.): *The Crusades: Other Experiences, Alternate Perspectives: Selected Proceedings from the 32nd Annual CEMERS Conference*. Binghamton 2003, s. 164.

¹³⁹ Stov. VERBRUGGEN, J. F.: *The Art of Warfare in Western Europe during the Middle Ages: From the Eighth Century to 1340*. Woodbridge 1997, s. 6.

¹⁴⁰ FULCHER Z CHARTRES: *Fulchera Chartresského Historie Jerusalemská čili děje rytířstva křesťanského na výpravě do země svatě od léta Páně MXCV do MCXXVII a kralování obou Balduinů v Jerusalemě*. Praha 1919, s. 145.

V pramenech se v podstatě objevují dva druhy přehánění. Ironií je, že jsou do jisté míry ve vzájemném protikladu. Prvním je prosté navyšování skutečného počtu vlastních (a většinou i nepřátelských) bojovníků. Jak již bylo řečeno, cílem nebylo zobrazit realitu, ale učinit dojem. V případě křížových výprav šlo především o zvýraznění monumentálnosti projektu, velikosti ideje, která dokázala přimět tolik skvělých křesťanů k vykonání božího díla. Proto čteme v záznamech řeči Urbana II. z clermontského koncilu o stotisícovém zástupu posluchačů,¹⁴¹ proto kroniky účastníků první výpravy i výprav pozdějších uvádějí při vyčíslování poutníků stotisícové cifry.¹⁴²

Stejnou motivací jsou vedeni i další autoři, když „svým“ vojskům přisuzují neskutečné velikosti. Pro třetí výpravu sice nemáme mnoho přímých informací o velikosti jednotlivých armád, i u těch několika málo zmínek je ale přehánění zřejmé. Největší vojsko, které se v rámci třetí výpravy vydalo na cestu na Východ, byl kontingent císaře Fridricha I. Přestože představoval pravděpodobně nejpočetnější a nejlépe organizovanou křížáckou jednotku, která kdy opustila Evropu, stotisícový odhad, uvedený v jednom z pozdějších pramenů, nelze považovat za reálný.¹⁴³

Velikost křesťanské armády v bitvě u Hattínu v celkovém počtu dosahovala podle kroniky *Historia regni Hierosolymitani* téměř k 50.000 mužů.¹⁴⁴ *Itinerarium* vedle toho uvádí „pouze“ 20.000 mužů.¹⁴⁵ Takové číslo by se mohlo blížit skutečnosti, pokud by jím ovšem autor nemyslel jen rytíře.¹⁴⁶ Uzdu své (či dobové) fantazii naproti tomu tentýž autor popouští, když Saladinovi vkládá do rukou půl

¹⁴¹ Tento počet uvádí Ekkehard z Aury. V kronice Baldrice z Dol se píše o nesčetných mocných a vynikajících mužích, kteří přišli z mnoha zemí. DUNCALF, F.: *The Councils of Piacenza and Clermont*. In: SETTON, K. M. (gen. ed.): *A History of the Crusades. Vol. I. The First Hundred Years*. Madison 1969, s. 238.

¹⁴² Fulcher z Chartres a Albert z Cách hovoří o 600.000 účastnících, Ekkehard z Aury uvádí 300.000 a Raimond z Aguilers „jen“ 100.000. Srov. VERBRUGGEN: *The Art of Warfare*, s. 164–5. Problematice počtu účastníků první výpravy se podrobně věnuje RUNCIMAN, S.: *A History of the Crusades. Volume I. The First Crusade and the Foundation of the Kingdom of Jerusalem*. Harmondsworth 1965, s. 336–41. Na základě vlastní analýzy dochází k finálnímu počtu okolo 4.500 jezdců a 30.000 pěších.

¹⁴³ Údaj se nachází v nepříliš známé kronice čtvrté výpravy, jejímž autorem je takřečený Anonymus ze Soissons. Srov. ANDREA, A. J.: *Contemporary Sources for the Fourth Crusade*. Köln 2000, s. 231.

¹⁴⁴ Viz RUNCIMAN: *A History*, II, s. 489.

¹⁴⁵ „...cum tamen milites plus quam viginti millia censerentur.“ *Itinerarium*, s. 17.

¹⁴⁶ Toto je v pramenech zcela běžný odraz dobového společenského rozdělení. Pokud jsou uváděny počty a není explicitně řečeno, že se jedná i o obyčejné, pěší bojovníky (*pedites*), pak má autor na mysli jen rytíře (*milites*), kteří tvořili základ jezdeckva. Problému početní síly pěší části středověkých armád a jejímu zaznamenávání v dobových pramenech se věnuje ve speciální kapitole VERBRUGGEN: *The Art of Warfare*, s. 164–9.

miliónu Saracénů a dalších národů, jež podle jeho slov spojovalo odhodlání zničit Svatou zemi.¹⁴⁷ *Eracles*, tedy jediná kronika z pera faktického účastníka bitvy stanovuje počet muslimů na 180.000, křesťanů na 40.000.¹⁴⁸ Druhá strana je o trochu umírněnější. ‘Imád-ad-Dín uvádí počet 12.000 jezdců a „mnoho dobrovolníků“ na straně muslimů, zatímco křesťanům přisuzuje 50.000. Bahá’-ad-Dín dokonce tvrdí, že na 30.000 křesťanů bylo zabito a stejný počet zajat.¹⁴⁹ Dnes se obecně usuzuje, že u Hattínu bojovalo přibližně 20.000 křesťanů, z toho 1.200 rytířů, zatímco Saladinova armáda mohla být o něco početnější.¹⁵⁰

S podobným nadsazením se setkáváme v souvislosti s bitvou u Arsúfu. Ambroise odhaduje počet křižáků před bitvou na 100.000, zatímco muslimů mělo být třikrát víc.¹⁵¹ Takové cifry znovu není možné brát vážně. Spojená vojska Richarda a Filipa pravděpodobně nepřesahovala počet 1.500 rytířů¹⁵² a o mnoho větším číslem nemohlo disponovat ani zdecimované Jeruzalémské království.¹⁵³ Střetnutí tak velkých armád, o jakých referují středověké prameny, začnou vstupovat na dějinnou scénu až o nějakých 500-600 let později.

Tím se dostáváme k druhému způsobu nadsazování, které doboví autoři užívali. Pracuje s poměrem početních sil bojujících armád. Nepřítel je představen jako ten silnější, čímž je zvýšena prestiž vlastního vojska – přesně jako ve zmíněných případech bitev u Hattínu a Arsúfu. Funguje to jak v případech vítězství, tak porážky. Porazit silnějšího nepřítele svědčí o kvalitě bojovníků, být poražen velkou převahou

¹⁴⁷ „...habuit Salahadinus quingenta millia Saracenorum ... in excidium Terrae Sanctae unanimiter omnes erant accensi.“ Tamtéž, s. 13.

¹⁴⁸ *Eracles*, s. 36–7.

¹⁴⁹ Pro údaje obou muslimských autorů viz RUNCIMAN: *A History*, II, 490.

¹⁵⁰ Srov. BALDWIN, M. W.: *The Decline and Fall of Jerusalem, 1174–1189*. In: SETTON, K. M. (gen. ed.): *A History of the Crusades. Vol. I. The First Hundred Years*. Madison 1969, s. 609. Runciman (*A History*, II, s. 490) tvrdí, že křesťanů nemohlo být víc než 15.000 a muslimů 18.000. Christopher Tyerman (*God’s War. A New History of the Crusades*. Cambridge 2006, s. 368) počítá s 20.000 křesťany a 30.000 muslimy. Obecně se odhaduje, že ve druhé polovině 12. století mohlo jeruzalémské království postavit nanejvýš 20.000 mužů ve zbrani, z toho desetinu mohli tvořit rytíři. HROCHOVÁ, V. – HROCH, M.: *Křižáci v Levantě*. Praha 1975, s. 191.

¹⁵¹ *Estoire*, ř. 6117–20.

¹⁵² Odhad velikosti vojsk třetí křížové výpravy je proveden v PAINTER, S.: *The Third Crusade: Richard the Lionhearted and Philip Augustus*. In: SETTON, K. M. (gen. ed.): *A History of the Crusades. Vol. II. The Later Crusades, 1189-1311*. Madison 1969, s. 57.

¹⁵³ Oba vojenské řády, které tvořily základ armády Jeruzalémského království, čítaly v době své největší moci 1.000–1.500 rytířů na Západě i Východě dohromady. Po bitvě u Hattínu a ztrátě většiny pevností a měst musel být tento počet značně redukován. HIESTAND, R.: *Some Reflections on the Impact of the Papacy on the Crusader States and the Military Orders in the Twelfth and Thirteenth Centuries*. In: HUNYADI, Z. – LASZLOVSZKY, J. (eds.): *The Crusades and the Military Orders: Expanding the Frontiers of Medieval Latin Christianity*. Budapest 2001, s. 16.

naproti tomu není žádná hanba. Je nutno dodat, že v případě středověkého válečnictví, a křížových výprav především, měl na vítězství (i porážce) vždy hlavní zásluhu Bůh. Bez něho, jak jsme viděli v kapitole 3.1., nebylo nic myslitelné. I tak bylo ale důležitou motivací pro zveličování početních sil nepřítele podtržení zásluh vlastní strany, její statečnosti, bojových dovedností, ale i oprávněnosti boje. Mezi autory vrcholného středověku vyniká v tomto ohledu iniciátor a bouřlivý propagátor druhé výpravy svatý Bernard z Clairvaux. Ve svém propagandistickém textu *De laude novae militiae*, v němž oslavoval templářský řád a jímž chtěl zároveň pomoci naverbovat nové rytíře, píše o templářích mimo jiné: „...doufají, že dosáhnou vítězství pomocí Boží síly... Mnohokrát již zažili, že jeden z nich obrátil na útěk tisíc nepřátel a dva zahnali deset tisíc.“¹⁵⁴

Když v září 1147 procházela výprava německých křižáků Konstantinopolí, řečtí úředníci pověřeni císařem Manuelem I. Komnenem údajně napočítali 900.000 účastníků.¹⁵⁵ Důvod pro tak vysoké číslo není odlišný od toho, proč o padesát let dřív Anna Komnena, obecně považovaná za poměrně objektivní, vyčíslila Godeforiovu část křižáckého vojska na 80.000, ačkoliv její skutečná velikost byla desetkrát menší.¹⁵⁶ Mezi Byzantskou říší a Západem byly dlouhodobě napjaté vztahy a křížové výpravy situaci jen zhoršovaly. Davy křižáků vnímal byzantský dvůr jako hrozbu, před kterou bylo potřeba být neustále na pozoru. Západní rytíři mohli kdykoliv obrátit své meče proti Řekům, což se také mnohokrát stalo. Vysoká čísla byzantských autorů tak mohla jednoduše sloužit k zdůraznění míry nebezpečí, které od křižáků hrozilo. Díky tomu bylo pak snazší ospravedlnit císaře, kteří nebyli v lehké situaci a museli se často uchýlovat k radikálním řešením.¹⁵⁷

¹⁵⁴ „...de virtute Domini sabaoth sperare victoriam;...Quod et frequentissime experti sunt, ita ut plerumque quasi persecutus sit unus mille, et duo fugarint decem millia.“ *Sancti Bernardi de laude novae militiae*. PL, 182, s. 926–7.

¹⁵⁵ „...cumque ad nonaginta usque millia numerassent.“ JAN KINNAMOS: *Rerum ab Ioanne et Alexio [sic] Comnenis Gestarum*. In: MEINEKE, A. (ed.): *CSHB*. Bonn 1836, s. 69. Stejný počet potvrzuje i Odo z Deuil (*De Profectione*, s. 50), který jej údajně slyšel od Řeků. Jiné prameny uvádějí počet okolo 100.000. Ve skutečnosti mohl německý císař Konrád III. povolát maximálně okolo 2.000 rytířů, francouzský Ludvík jen 700. Srov. NICOLLE, D.: *The Second Crusade 1148: Disaster Outside Damascus*. New York 2009, s. 23–4; FRANCE, J.: *The Crusades and the Expansion of Catholic Christendom, 1000–1714*. London 2005, s. 151.

¹⁵⁶ ANNA KOMNENA: *Alexiadis*. Liber X. In: SCHOPENIUS, L. (ed.): *CSHB*. Bonn 1839, s. 46–7.

¹⁵⁷ Při všech výpravách vedoucích přes území Byzance se dostávali západní rytíři do konfliktů s místním obyvatelstvem, respektive císařskými vojsky. Řečtí kronikáři pochopitelně stojí na straně svého lidu. Nejvíce apologetickým dílem je právě *Alexiada* Anny Komneny, jejímž hlavním cílem bylo oslavit císaře Alexia a očistit jej od čehokoliv, co by mohlo být zdrojem kritiky vůči němu.

Stejným způsobem jsou motivováni ostatní autoři, ať řečtí, arabští, nebo latinští. Vedle zmíněných příkladů bitev u Hattínu a Arsúfu uveďme ještě zástupce říšské výpravy. Ansbert sice o žádné z velkých bitev nereferuje, nicméně o jediné větší potyčce s Turky (rúmského sultána Kiliče Arslana II.), do které se Fridrichovo vojsko dostalo, uvádí, že hladem a útrapami cesty zdecimovaní muži dokázali i při kritickém nedostatku koní zahnat na útěk 300.000 Turků.¹⁵⁸

Oba způsoby upravování informací o počtech jsou ve vzájemném protikladu, protože zatímco první oslavuje vlastní stranu tím, že jí přidává na síle, druhý naopak tím, že jí ubírá. Aby totiž bylo v druhém případě dosaženo patřičného efektu, je třeba zvětšit rozdíl v silách obou bojujících stran. Pokud autor nechce snižovat sílu vojska vlastní strany, musí ji o to víc zvýšit u protivníka. To jej žene do tak extrémních čísel, jak jsme viděli například v případě bitvy u Hattínu v *Itinerariu*. Tak významnou katastrofu bylo potřeba nějak vysvětlit. Ačkoliv i zde hrála Boží vůle svou nepopiratelnou roli, stále byla v sázce čest a prestiž křesťanských bojovníků.

Není bez zajímavosti, že při líčení jednotlivých potyček, probíhajících mezi křižáky a muslimy po celou dobu existence křižáckého panství, setkáváme se v křesťanských kronikách s daleko menšími počty, než jakých jsme svědky v případě konkrétních výprav. Nejzřetelnější je tento jev u Fulchera z Chartres, který zaznamenal děje následující v Jeruzalémském království ještě dvacet let po první výpravě. Přes své počáteční přemrštěné odhady najednou uvádí cifry řádově ve stovkách.¹⁵⁹ Co jej k tomu vedlo, není zcela zřejmé. Svou roli mohla hrát i snadnější spočitatelnost menších oddílů. Navíc, abstraktní tisícová čísla by v případě právě založených křižáckých států, které měly tehdy kritický nedostatek bojovníků, nepůsobila vůbec věrohodně. Zároveň je ale možné předpokládat, že důležitou motivací autora bylo znovu pomocí velkého nepoměru zdůraznit schopnosti křesťanského rytířstva. Fulcher totiž neopomíná uvádět také síly nepřítelů, které ve všech případech několikanásobně převyšují početní stav křižáckého vojska.¹⁶⁰ Dlužno přiznat, že proti skvěle vycvičeným evropským rytířům, jejichž celoživotní náplní byl

¹⁵⁸ „Ansbert“, s. 101.

¹⁵⁹ Během první bitvy u Ramly (1101) měl král Balduin 260 rytířů a 900 pěších, během druhé bitvy u Ramly jen 200 rytířů, během třetí bitvy v tomtéž místě (1105) jeho vojsko čítalo 500 rytířů a 200 pěších. Srov. VERBRUGGEN: *The Art of Warfare*, s. 165.

¹⁶⁰ Srov. FULCHER Z CHARTRES: *Fulchera Chartresského historie*, s. 91: „Neuvěřitelná věc! Šestkrát dvacet mužů rozprášilo jich čtyřicetkrát sto.“ Podobně čteme tamtéž: „Byloť tam téměř pět set jezdcův a pěších bezmála tisíc, našich pak jezdcův nebylo přes sedmdesát pět.“ Nebo tamtéž, s. 115: „I bylo rytířů našich sedm set, Turků pak dvacet tisíc.“

boj a jejichž kroužková zbroj dobře odolávala nepřátelským šípům, neměly arabské a turecké (většinou střelecké) lehké jednotky mnoho šancí. Množství potyček skutečně končilo přesvědčivým vítězstvím křižáckých vojsk, přestože muslimové měli téměř vždy početní převahu. Tento fakt ostatně přiznávají i muslimští kronikáři. Vedle například Bahá'-ad-Dínových zmínek o tom, jak se muslimské šípy odrážely od brnění křesťanů,¹⁶¹ Ibn al-Athír ve své kronice zcela nezastřeně prohlašuje, že tisíc muslimských jezdců obvykle nedokázalo ustát útok tří set křižáků.¹⁶² Toto mezi dobovými kronikami zcela neobvyklé přiznání vypovídá mnoho o Ibn al-Athírově snaze po objektivitě, není ale důkazem, že Fulcherem uváděná čísla a poměry jsou pravdivé. Oba autoři měli podobnou motivaci skutečnost přikreslit, realita se nalézá někde mezi oběma verzemi. Vzhledem k obecně velmi vysoké míře objektivitě v Ibn al-Athírově díle bude snad oprávněné přiklonit se více k jeho údajům.

Muslimští autoři jsou při uvádění počtů vesměs vedeni stejnými pohnutkami jako autoři evropští. Jejich kroniky znovu více než realitu odhalují absenci zájmu o skutečná čísla (nebo spíše prostředků k jejich získání) a motivaci užívat je jako prostředek propagandy. Nicméně, s tak závratnými ciframi se v jejich dílech přeci jen nesetkáváme. Za zmínku stojí některé Ibn al-Athírovy početní odhady muslimů, kteří padli za oběť řádění prvních křižáků v Sýrii. Píše například, že během dobývání Jeruzaléma (1099) povraždili Frankové jen v mešitě al-Aksá na 70.000 obyvatel.¹⁶³ O něco dříve ve stejném roce bylo při dobytí města Ma'arrat al-Nu'mán zmasakrováno více než 100.000 lidí.¹⁶⁴ Vzhledem k autorovu zaujetí pro muslimskou věc a jeho zjevné nenávisti vůči Frankům je motivace k nadsazování počtů mrtvých zcela nepochybná. Svě dílo psal v období, které bylo na oficiální křížové výpravě relativně

¹⁶¹ „...every foot-soldier wore a vest of thick felt and a coat of mail so dense and strong that our arrows made no impression of them.“ BAHÁ'-AD-DÍN. In: WILSON, s. 282.

¹⁶² IBN AL-ATHÍR. In: RICHARDS, II, s. 185.

¹⁶³ IBN AL-ATHÍR. In: RICHARDS, I, s. 21. O přehnanosti takového čísla hovoří KOSTICK, K.: *The Siege of Jerusalem: Crusade and Conquest in 1099*. London 2009, s. 184. Notoricky známé pasáže v křesťanských pramenech popisují, jak se vítězní křižáci brodili po kotníky (*Gesta Francorum*. In: *RHC Occ.*, III, s. 160; FULCHER Z CHARTRES, tamtéž, s. 359), či po kolena (RAIMOND Z AGUILERS, tamtéž, s. 300) v krvi nevěřících. Míra prolité krve zde jistým způsobem reprezentuje míru úspěchu křesťanského vojska.

¹⁶⁴ IBN AL-ATHÍR. In: RICHARDS, I, s. 18. Podle Amina Maaloufa je číslo víc než desetkrát nadsazené, protože město mělo tou dobou zhruba 10.000 obyvatel. Srov. MAALOUF, A.: *The Crusades Through Arab Eyes*. ROTHSCILD, J. (tr.). News York 2006, s. 39. Z křesťanských pramenů anonymní *Gesta Francorum* potvrzuje s šokující lhostejností masakr obyvatel města: „...nebylo místečka, kde by nebyly mrtvolky Saracénů a nebylo snadné jít ulicí a nešlapat přitom na mrtvolky.“ *Gesta Francorum*. In: *RHC Occ.*, III, s. 155. (Překlad TATE, G.: *Křižáci v Orientu*. Praha 1996, s. 134.)

bohaté. Idea džihádu, v době první výpravy prakticky zapomenutá, získala díky Zengímu, Núr ad-Dínovi a Saladinovi opět svůj původní význam. Stejně tak veřejné mínění doznalo značných změn. Křížácké státy začaly být, především od dob Saladina, považovány za „trn“ zapíchnutý do muslimského světa, jež bylo potřeba co možná nejdříve vytrhnout. Je dost dobře možné, že v tomto prostředí tvořící Ibn al-Athír sám věřil, že se při uvádění zmíněných čísel příliš neodklání od pravdy. Pro srovnání, významný arabský kronikář Ibn al-Qalánisi, který zemřel v roce narození Ibn al-Athíra, věnuje dobytí Jeruzaléma menší pozornost. Neuvádí ani žádná čísla a omezuje se jen na stručnou zmínku, že bylo tehdy zabito velké množství lidí.¹⁶⁵ Tento fakt by mohl poukazovat na onen rozdíl v muslimském vnímání křížácké přítomnosti v Sýrii. Druhým faktem je, že jediný pramen z křesťanské strany, Fulcherova *Historie*, vyčísluje počet mrtvých v mešitě na 10.000. Uvádí tak sedmkrát nižší číslo, ačkoliv obzvlášť v době, kdy svou kroniku psal, počítal se mezi západními křesťany každý mrtvý Saracén za velké dobro.¹⁶⁶ Přestože sám byl mistrem ve zveličování křesťanských zásluh a schopností, zde je výrazně překonán jindy velice objektivním Ibn al-Athírem, který se svým nadsazením počtu mrtvých naopak snaží podtrhnout křivdy, jež byly na muslimském obyvatelstvu páčány a jež bylo v jeho době stále potřeba splatit. Oba autoři jsou k upravování historické skutečnosti vedeni vlastní náboženskou vírou. Každý jde ale trochu jinou cestou s odlišným cílem. Jednomu šlo o oslavu velkých činů ve jménu Krista, druhému o burcování veřejného mínění a mobilizaci muslimských sil pro další boj s nevěřícími.

Mezi dobovými prameny ke křížovým výpravám je jeden, který při uvádění počtů zachovává velmi odlišný přístup a od jinde zcela běžného nadsazování se do značné míry odchyluje. Je jím Bahá'-ad-Dín. Jeho *Život Saladinův* nelze zdaleka považovat za nestranný, což ostatně napovídá sám název. Dílo má apologetický, až panegyrický charakter, žádná příležitost k oslavení velkého sultána nezůstává opomenuta. Zjednodušeně lze ale říct, že neobjektivnost díla končí tam, kde není Saladin ústřední postavou. Autor je sice zaujatý ve prospěch sultána jakožto velkého

¹⁶⁵ Srov. *The Damascus Chronicle of the Crusades: Extracted and Translated from the Chronicle of Ibn Al-Qalanisi*. GIBB, H. A. R. (tr.). London 1967, s. 48.

¹⁶⁶ Srov. Fulcherovy komentáře v souvislosti s jinými křížáckými masakry Turků: „Leč vojíni drželi se čestně v konání své povinnosti, stíhajíce Turky a zabíjejíce.“ (*Historie Jeruzalémská*, s. 33. Dobývání Antiochie.); „Saraceni... zaslouženě byli povražděni.“ (tamtéž, s. 69. Dobývání Cesareje.) K dobovému vnímání křížáckého násilí křesťanskou Evropou viz KANGAS, S.: *Deus vult. Violence and Suffering as a Means of Salvation during the First Crusade*. In: LEHTONEN, T. M. S. – JENSEN, K. V.: *Medieval History Writing and Crusading Ideology*. Helsinki 2005, s. 163–74.

bojovníka islámu, a je tudíž zaujatý i ve prospěch muslimského světa – srovnatelně s tím, jak jsou evropské kroniky zaujaty ve prospěch křesťanství. Ve vyčíslování početních sil válčících stran se to ale výrazněji neprojevuje. Velmi vysoké číslo v souvislosti s nepřátelskou armádou sice v jednom případě uvádí, nikoli však jako vlastní odhad, nýbrž jako mínění čelních představitelů druhé strany. Před jednou bitvou mezi křižáky a muslimy vyčíslili dva významní franští baroni Renaud ze Sidonu a Balian z Ibelinu křesťanskou armádu na 500.000 – 600.000 mužů. Sám Bahá'-ad-Dín se k uvedenému číslu nijak nevyjádřil, což dává tušit, že je mohl považovat za přehnané. Pravděpodobně jej uvedl jen proto, že se mu v tu chvíli hodilo pro dosažení většího efektu. O bitvě totiž na tomto místě hovoří, aby předvedl sultánovu neohroženost v boji.¹⁶⁷

V souvislosti se začínajícím obléháním Akkonu křižáckými vojsky uvádí Bahá'-ad-Dín početní síly nepřítele: 2.000 rytířů, 30.000 pěších. Číslo je nepochybně nadhodnocené, ačkoliv nijak extrémně.¹⁶⁸ Důležitý je ale následující autorův komentář, v němž přiznává, že nepotkal nikoho, kdo by odhadoval menší množství. Jinými slovy, ze všech odhadů, které měl k dispozici, vybral a v kronice uvedl ten nejnižší. Podobný přístup předvádí i později. Při vyčíslování padlých křesťanů v jedné z velkých bitev pod hradbami Akkonu (4. října 1189) je znovu otevřeně skeptický k dobovým odhadům. Tvrdí, že sám viděl, jak vítězové házeli těla do řeky. Podle něj jich nemohlo být 7.000, jak někteří uváděli.¹⁶⁹ Pro srovnání, u Ibn al-Athíra nacházíme číslo 10.000.¹⁷⁰ Vzhledem k tomu, že události nebyl přítomen a informace

¹⁶⁷ Zmínka o bitvě se vyskytuje v první části díla, v níž nejsou události řazeny chronologicky, ani nejsou datovány. Není tudíž jisté, o jakou bitvu se jedná. Záměrem této části knihy bylo představit sultánovy vlastnosti a ctnosti. Srov. BAHÁ'-AD-DÍN. In: WILSON, s. 21.

¹⁶⁸ BAHÁ'-AD-DÍN. In: WILSON, s. 156. Obránců města bylo pravděpodobně víc než obléhajících, ačkoliv údaje v křesťanských pramenech jsou bezpochyby výrazně přehnané: *Eracles*, s. 81 hovoří o více než desetinásobné převaze, jiná verze *Eracles (L'estoire de Eracles*. In: *RHC Occ*, II, s. 125) uvádí poměr čtyři ku jedné a *Estoire*, ř. 2753–4, 2759–60 poměr sto ku čtyřem, přičemž na straně křesťanů bylo čtyři sta rytířů a sedm tisíc pěších. ; RUNCIMAN: *A History*, III, s. 22.

¹⁶⁹ BAHÁ'-AD-DÍN. In: WILSON, s. 167. Na muslimské straně podle něj padlo jen 150 mužů. Toto číslo není příliš věrohodné vzhledem k vývoji bitvy, který nebyl zpočátku pro muslimskou stranu příznivý. Z křesťanských pramenů *Estoire* (ř. 3035) uvádí 5.000 padlých křižáků, *Itinerarium* (s. 72) hovoří o 1.500 mrtvých. *Eracles* (s. 83) popisuje bitvu jako velikou ránu pro křižácké vojsko, ale počet padlých neuvádí. V jednom dopise poslaném z Východu dvěma italskými křižáky papeži je křižácké straně před bitvou připisáno 4.000 rytířů a 100.000 pěších, zatímco Saladin měl mít k dispozici 100.000 rytířů (o pěších vojácích se nepíše). Dopis zapojil do své kroniky RADULF Z DICETA. In: STUBBS, II, s. 70–1. Bitva je zdařile rekonstruována v OMAN, Ch. Ch.: *A History Of The Art Of War: The Middle Ages From The Fourth To The Fourteenth Century*. London 1898, s. 331–38. Počet padlých autor odhaduje na 1.500 muslimů, 7.000 křesťanů. Srov. tamtéž, s. 338.

¹⁷⁰ IBN AL-ATHÍR. In: GABRIELLI, s. 175.

měl z druhé ruky (pravděpodobně i z kroniky Bahá'-ad-Dína), jsme svědky záměrného zkreslení skutečnosti. O tom, že motivací bylo podtrhnout zásluhy muslimů, není pochyb. Jiným příkladem Bahá'-ad-Dínovy snahy po objektivitě je jeho vyčíslení křižáckých ztrát v další větší potyčce, jež se odehrála pod hradbami Akkonu (25. července 1190). Podle jeho verze při ní padlo jen deset muslimů, zatímco na straně křesťanů dosahoval počet obětí podle některých odhadů k 7.000 – 8.000. Dokonce prohlašuje, že se je sám pokusil spočítat, ale neúspěšně.¹⁷¹ Uvedený poměr ztrát sice příliš věrohodný není, křesťanské prameny nicméně uvádějí čísla jen pro vlastní stranu, a ta jsou ve všech případech velmi vysoká. Arcibiskup Balduin z Cantebury ve svém dopise zaslaném na Západ uvádí 4.000 mrtvých mužů,¹⁷² *Itinerarium* hovoří o 5.500,¹⁷³ a v *Eracles* se dokonce píše o více než 16.000.¹⁷⁴ To potvrzuje, že se jednalo jednoznačně o masakr v režii muslimů. Skutečnost, že odhad arabského kronikáře je oproti dvěma křesťanským méně než dvojnásobný, a ve srovnání s třetím je dokonce poloviční, znovu poukazuje na to, že Bahá'-ad-Dín necítil tak silnou potřebu upravovat za účelem propagandy tuto specifickou oblast historických faktů, jak to dělali jiní autoři jeho doby. Jeho přístup je zcela atypický a významně dodává jeho dílu na věrohodnosti. Samotný fakt, že ve svém textu věnuje otázce počtů tolik prostoru, a že se neomezuje jen na stručné „nahození“ nějakého dostatečně vysokého čísla, je velice výmluvný. Jeho stranickost ve prospěch Saladina mu leckdy nedovoluje některé historické skutečnosti nezamlčet či nepřikreslit. Na druhou stranu, jeho příslušnost k muslimskému světu mu nebrání v jeho snaze být dobrým, co možná pravdivým kronikářem.

Pro objektivnější posouzení věrohodnosti historických pramenů není pochopitelně analýza jednoho jejich typického rysu dostatečná. Na druhou stranu, tento rys zobrazuje motivaci a ochotu autorů k upravování historické skutečnosti, a to

¹⁷¹ BAHÁ'-AD-DÍN. In: WILSON, s. 196. Kronikář věnuje problému počtu padlých v této bitvě neobvykle mnoho prostoru. Vedle vlastního pokusu o spočítání mrtvých uvádí, že se ptal jistého moudrého muže, který právě prováděl totéž. Těla ležela v pěti řadách a muž byl při sčítání třetí řady u čísla 4.000. Bahá'-ad-Dín k tomu podotýká, že si sám všiml, že těl ve zbylých řadách bylo poněkud víc než v předchozích. Srov. tamtéž, s. 195–6.

¹⁷² 'Epistolae Cantuarienses'. In: STUBBS, W. (ed.): *Chronicles and Memorials of the Reign of Richard I*. Rolls series 38, sv. II. London 1865, s. 329.

¹⁷³ *Itinerarium*, s. 90.

¹⁷⁴ *Eracles*, s. 95. Autor se nebrání uvést tak vysoké číslo, protože je zjevně zaujatý proti těm, již v boji nakonec našli smrt. Byli to podle něj prostí vojáci, kteří odepřeli poslušnost svým pánům a přes zákaz zaútočili na muslimský tábor. Jejich smrt tak byla spravedlivým božím trestem za neposlušnost. Srov. tamtéž, s. 94–5.

v nezanedbatelné míře. Jeho zohlednění tak nepochybně v dalším posouzení jejich objektivitu hraje důležitou roli.

4.3.2. Příslušnost ke dvoru

Jiným projevem sounáležitosti k určité skupině, který hraje v pramenech křížových výprav rovněž významnou úlohu a výrazně ovlivňuje jejich objektivitu, je loajalita kronikářů k jejich pánům, potažmo k určité (národnostně spřízněné) části výpravy. Ať se jednalo o účastníky výprav, nebo autory pozdější, vždy bylo jedním z jejich cílů (často tím hlavním) oslavit činy svého pána. V případě křížových výprav se tento prvek ve větší či menší míře objevuje prakticky ve všech kronikách, zjevně výraznější je však mezi těmi, jejichž autoři se výprav účastnili. Mezi prameny první výpravy vyniká v tomto ohledu anonymní *Gesta Francorum*, která je od začátku do konce koncipovaná jako apologie a oslava Bohemunda z Tarentu, normanského vůdce části vojsk první výpravy. I díky rozšířenosti a oblibě tohoto díla během 12. století, na níž měl sám Bohemund zásluhu, svítila hvězda jeho slávy velice jasně.¹⁷⁵ Podobně Raimond z Aguilers ve své *Historia Francorum* staví svého pána Raimonda IV. z Toulouse do toho nejlepšího světla.¹⁷⁶ Konečně i kronika druhé výpravy, *De profectioe Ludovici VII. Odoni* z Deuil má obdobný záměr – v centru jeho pozornosti je francouzský král Ludvík VII.¹⁷⁷

Originálním autorem v tomto ohledu je Guibert z Nogentu. Cílem jeho úsilí v *Gesta Dei per Francos* není ani tak oslavit jedince, jako spíš určitou skupinu. Vedle křesťanstva samého (které je fakticky oslavováno každou kronikou první výpravy) se zaměřil na vyzvednutí Franků jakožto lidu, který byl mezi všemi vyvolen Bohem k vykonání jeho vůle. Žádný z evropských „národů“ nedosahoval jejich velikosti a nebyl by schopen takového činu, jakým bylo dobytí Jeruzaléma, proto byl úkol přidělen právě Frankům.¹⁷⁸

¹⁷⁵ Srov. RUNCIMAN: *A History*, I, s. 329–30.

¹⁷⁶ Problematika kronik první výpravy a jejich zaujatosti je pojednána v ŠTĚRBA: *Vybrané problémy*, zejména s. 13–4, prostor je jí věnován i v průběhu celé kapitoly č. 3 (tamtéž, s. 49–66).

¹⁷⁷ Srov. ODO Z DEUIL: *De Profectioe*, s. xvii. Překladatel V. Berry hovoří v úvodu ještě o druhém cíli Odoni, kterým bylo podělení se o zkušenosti a poučení příštích poutníků.

¹⁷⁸ „...huic tanto gentem istam Deum reservasse negotio.“ GUIBERT Z NOGENTU. In: *RHC Occ.*, IV, s. 136. Jeho srovnání Franků s jinými národy viz tamtéž, s. 144.

V plné míře se tento fenomén objevuje i u kronik výpravy třetí. Mezi nimi vyniká Ansbertova *Historia de Expeditione Friderici Imperatoris*, jež měla představovat oficiální kroniku velkolepého tažení slavného císaře. Autor se svého úkolu zhostil s maximálním úsilím, panegyrický tón prochází celým dílem, doslova sálá z každé strany jeho textu.¹⁷⁹ Naproti tomu ale kronikář dává najevo otevřeně nepřátelský postoj vůči anglickému králi Richardovi. Jeho chování během výpravy odsuzuje jako arogantní a jeho lapení muži rakouského vévody Leopolda během návratu domů vidí jedině jako Boží spravedlnost.¹⁸⁰ Vzhledem k panující nevráživosti mezi Richardem a Leopoldem Rakouským není divu, že Ansbert, jenž z Rakouska také pocházel, zastával vůči anglickému králi tak neúprosně kritické stanovisko.¹⁸¹ Král Richard je v jeho kronice jediným z křižáckých velmožů, který je zobrazován vyloženě v negativním světle. Zajímavé je, že přes pošramocený vztah mezi anglickou výpravou a částí výpravy říšské nedoznává obraz císaře Fridricha I. v anglických kronikách žádných šrámů. Například *Itinerarium* o něm hovoří se vši úctou a vážností¹⁸² a jeho autor svou zášť vůči rakouskému vévodovi nepřenáší na zesnulšího císaře. Část německého vojska nicméně přesto v jednom případě kritice čelí. Jeho neukázněnosti a lačnění po kořisti je dávána vina v již zmíněné prohrané bitvě u Akkonu (4. října 1189). O německém plnění muslimského tábora, které se v *Itinerariu* objevuje, není ale v jiných pramenech ani zmínka, a tak není jasné, zda se

¹⁷⁹ Výmluvný je například odstavec, v němž kronikář chválí císaře za jeho rozhodnutí přijmout kříž a slib pouti: „Zkrátka ani ctihodným stáříům již ochabující údy, ani trvalá námaha zasloužilé vojenské služby, již vynaložil na přeslavná vítězství proti rebelům za znovunabytí důstojenství římského císařství, ani hojnost bohatství či radovánek, ani převeliké zaneprázdnění vládou nemohly jej přimět,... aby ozbrojen neohroženě a s velkými náklady pro říši nevyrazil na dalekou a obtížnou cestu svatého putování a aby, slovnutý stařec, nezažehl svým příkladem každého mladíka pro válku Kristovu.“ „Ansbert“, s. 42. V celém textu se neobjevuje jediné zpochybnění císařových činů. Naopak i rozhodnutí, která by bylo možno císaři vyčíst, kronikář chválí. Srov. tamtéž, s. 108.

¹⁸⁰ Ansbert o Richardovi například píše, že finančními prostředky převyšoval ostatní a „...s opovržením je podceňoval, osoboval si panství nade všemi.“ „Ansbert“, s. 114. Opovrhoval mnoha velkými osobnostmi, například francouzským králem, Konrádem z Montferratu, rakouským vévodou Leopoldem V. Proto „...jeho nemírná pýcha přispěla k dovršení jeho zkázy.“ Tamtéž. Pojednává i o Richardově zajetí a okolnostech jeho propuštění. Tamtéž, s. 116–121.

¹⁸¹ Příčinou jejich sporu měla být příhoda, která se odehrála při dobývání Akkonu. Když město padlo, Leopoldovi muži vztyčili na jedné z jeho věží zástavu rakouského vévody. Richard ji dal vzápětí svrhnout do příkopu s tím, že tuto výsadu mají jen králové. Příhodu uvádí např. RICHARD Z DEVIZES. In: STEVENSON, s. 52. Závažnější byl však pravděpodobně fakt, že město a kořist byla rozdělena mezi dva krále a ostatní přes své přispění k boji nedostali nic. Srov. TYERMAN: *God's War*, s. 453.

¹⁸² Ve svém textu jej nazývá např. *velkolepý* či *přeslavný* (*Itinerarium*, s. 42, 182), v souvislosti s jeho smrtí, kterou evidentně považuje za velkou ztrátu pro křesťanstvo, zapojuje krátkou pasáž oslavující jeho vynikající vlastnosti (tamtéž, s. 54–5).

jedná o fakt, nebo zda je to právě odraz pozdějšího napjatého vztahu mezi anglickým a německým dvorem.¹⁸³

Stejně jako Ansbertova je nepochybná i hlavní motivace autorů *Estoire* i *Itineraria*: oslavit krále Richarda a jeho hrdinské činy, jež mu vysloužily přídomek Lví srdce. Pravdou je, že příležitostí k tomu měli víc než dost, a proto příkladů oslavy jeho činů je v obou kronikách nespočet. Richard byl mnohem víc rytířem, než vladařem. Miloval boj a vykazoval v něm neobyčejnou dovednost. Svým mužům velel doslova zprostřed bítevní vřavy. Takový člověk byl tím nejlepším objektem pro literární zpracování, a to jakéhokoliv druhu. Vedle nesčetných výčtů skvělých králových fyzických atributů i duševních vlastností dávají oba autoři tušit, že si jsou vědomi i některých jeho vlastností, které by mohly stát v cestě vytvoření obrazu ideálního rytíře a vladaře. A tak se například Richard de Templo pokouší vysvětlit jeho unáhlenost jako projev neporazitelného a vznešeného ducha, který nesnese urážky, vždy prosazuje řádnou spravedlnost a je připraven kdykoliv k čemukoliv.¹⁸⁴ Evidentní snahy těchto dvou kronikářů přibarvit skutečnost tak, aby Richardova vznětlivost byla vnímána spíš jako pozitivní rys jeho osobnosti, se ne zcela daří. Nezakrývají například dokonale jeho nezkrotitelnou touhu po válečných úspěších a po z nich plynoucí slávě. Oba uvádějí, že když se na Kypru dověděl o schylujícím se dobytí Akkonu křesťany, byl velmi rozrušen a prosil Boha, ať to nedovolí, dokud on sám nebude přítomen.¹⁸⁵ Při jiné příležitosti jej představují jako člověka neakceptujícího představu, že někdo jiný jej svými kvalitami převyšuje. Když se francouzský král rozhodl zaplatit každému ze svých mužů tři zlaté byzantiny, Richard přišel s prohlášením, že všem – bez ohledu na původ, kdo budou ochotni dát se do jeho služeb, vyplatí čtyři zlaté.¹⁸⁶ Takové jednání jistě vzbuzovalo obdiv a náklonnost ze strany vojska, nicméně nezávislý pozorovatel si musel být vědom ješitnosti a nerozvážnosti, které velmi často stály v pozadí Richardových rozhodnutí.

¹⁸³ Srov. *Itinerarium*, s. 70–1; *Estoire*, ř. 2993–3004 i *De expugnatione*, s. 252 uvádějí velmi podobnou verzi, ale příčinu porážky jejich autoři vidí ve splašeném koni nějakého Němce, který způsobil ve vojsku zmatek. K Richardovu uvěznění viz *Itinerarium*, s. 442–3; *Estoire*, ř. 12299–327.

¹⁸⁴ *Itinerarium*, s. 143, 195.

¹⁸⁵ Srov.: „*Ja ne doie ice avenir,*“

Dist il, ,que nul la peusse prendre

Sanz moi!“ *Estoire*, ř. 2112–4; „*Nolit...Deus, quod, me absente, obtineatur Achon, tanto tempore obsessa, et tanto gloriosus, Deo annuente, triumphanda.*“ *Itinerarium*, s. 205.

¹⁸⁶ *Itinerarium*, s. 213; *Estoire*, ř. 4575–88.

Anglickému králi koneckonců jeho „horká hlava“ připravila řadu nikoliv nevyhnutelných potíží.

Richarda jakožto svého krále pochopitelně oslavují i autoři dalších anglických kronik. Vilém z Newburghu například uvádí, jak Richard svým příjezdem k obléhanému Akkonu zcela zastínil již přítomného francouzského krále Filipa. Ten v konfrontaci se svým velkolepým protějškem, jenž jej převyšoval mimo jiné silou, prostředky i oblibou mezi muži, začal být brzy doslova ztrápen vědomím vlastní méněcennosti, takže nedokázal nadále tajit své zlomyslné záměry.¹⁸⁷ Richard z Devizes popisuje stejnou situaci podobným způsobem: Anglický král zastínil francouzského jako záře měsíce bledne při východu slunce.¹⁸⁸ Na začátku své kroniky pak autor chválí rychlost, s jakou Richard přijal kříž a vrhnul se do odplaty křivd spáchaných na Kristu.¹⁸⁹

Nejumněnější v panegyrickém podání krále Richarda je mezi anglickými kronikami Roger z Howdenu. Přestože se výpravy osobně účastnil, a byl tak svědkem královny bojovnosti a odvahy, obě jeho kroniky působí ve vztahu k Richardovi vyrovnaným a střízlivým dojmem. Jako jediné totiž informují o událostech, které mu příliš nelichotí. Pro ilustraci uveďme příhodu, jež se udála během pobytu anglického vojska v Messině. Přátelský souboj mezi Richardem a rytířem jménem Vilém de Barres se královou pýchou rázem proměnil v nelítostný souboj. Protože se Richardovi nepodařilo protivníka srazit z koně, v rozčilení jej zapudil a zakázal mu znovu mu přijít na oči. Ze svého unáhleného stanoviska ustoupil až po dlouhých přímlovách mnoha významných osob, které jej přesvědčovaly, že by bylo bláznovství odvrhovat z tak malicherných důvodů skvělého rytíře.¹⁹⁰ Schopnost do značné míry nezaujatého posouzení Richardovy osoby dělá z Rogerových kronik velice věrohodné zdroje informací o třetí výpravě. Díky popisu událostí, s nimiž se v *Itinerariu* ani v *Estoire* nesetkáváme, jsou pak nejinformativnějšími prameny pro ranou fázi výpravy. Jen škoda, že autor Svatou zemi opustil již v létě 1191.

Je na místě znovu připomenout, že ze zmíněných pouze *Historia de expeditione*, *Itinerarium* a *Estoire* jsou koncipované jako vyprávění o dějích křížové

¹⁸⁷ VILÉM Z NEWBURGHU. In: HAMILTON, II, s. 62.

¹⁸⁸ RICHARD Z DEVIZES. In: STEVENSON, s. 50.

¹⁸⁹ „Tanta fuit viri devotio, tam subito, tam cito et celeriter ad ulciscendas Christi cucurrit, immo volavit, injurias.“ Tamtéž, s. 8.

¹⁹⁰ Srov. *Chronica*, III, s. 93–5; *Gesta*, II, s. 155–6.

výpravy. Kroniky Newburgha, Howdena i Richarda z Devizes jsou pojednáním o obecných (anglických) dějinách a informace o kruciátě v nich představují jen zlomek všech zaznamenaných událostí. Pouze první tři díla se tudíž svým charakterem blíží kronikám první výpravy, jež měly za úkol především oslavit křižácké tažení, stejně jako činy jejich vůdců.

Richard I. nebyl jediným objektem chvály anglických autorů. Byl jím také král jeruzalémský, Guy z Lusignan, na jehož stranu se Richard I. po svém příjezdu na Východ ihned přidal.¹⁹¹ Angličtí autoři tak svým příklonem na Lusignanovu stranu v podstatě jen kopírují tehdejší politickou situaci. Guy je jimi nazýván králem králů, je jedním z hlavních hrdinů v bojích se Saladinem a kronikáři jej obhajují před kritikou, že jeho vinou došlo ke katastrofě u Hattínu a pádu Jeruzaléma. Lusignanův sok Konrád, stejně jako ostatní východní baroni, kteří tvořili protikrálovskou opozici, nemají u nich naopak žádné sympatie.¹⁹² Dalším z hlavních aktérů, kterému nejsou oba prameny příliš nakloněni, je francouzský král Filip (potažmo celé francouzské vojsko). Díky svému brzkému odjezdu ze Svaté země a malé faktické účasti na vývoji výpravy nemá Filip v kronikách mnoho prostoru. Za náhlý odjezd byl sice kritizován, nicméně v obou pramenech nacházíme i pozitivní zhodnocení jeho zásluh během dobývání Akkonu.¹⁹³ Horší reputaci má francouzská výprava jako celek, která

¹⁹¹ Problémem rozdělení křižáckého tábora v době před třetí křížovou výpravou se bude zabývat následující kapitola. Nyní jen stručně uvedme, že v době příjezdu evropských králů na Východ v roce 1191 se politická reprezentace Jeruzalémského království v tomto ohledu příliš nezměnila. Království bylo rozděleno na stoupence krále Guye na jedné straně a domorodou šlechtu v čele s Konrádem z Montferratu na druhé. Protože francouzský král Filip II. po svém příjezdu podpořil Konrádovu stranu, Richard se naopak, s ohledem na zhoršující se vztah s Filipem, přidal na stranu jeruzalémského krále. Tato stranickost měla kořeny v událostech dlouho předcházejících bitvu u Hattínu a provázela a výrazně ovlivňovala vývoj celé třetí křížové výpravy. Podle Viléma z Newburghu (In: HAMILTON, II, s. 64) se Richard přidal na Guyovu stranu, protože ten pocházel z Aquitánie, která byla jednou z Richardových držav. Přes Lusignanovu roztržku s panovnickou mocí v roce 1168 (představovanou tehdy králem Jindřichem II. a mladým Richardem I.), kvůli níž musel opustit rodnou zemi, lze předpokládat, že tento fakt hrál v Richardově rozhodnutí podstatnou roli. Vedle toho, Konrád byl bratrancem francouzského krále. Srov. RILEY-SMITH, J.: *The Crusades: A History*. New Haven 2005, s. 143. Více k osobnosti krále Guye viz v následující kapitole.

¹⁹² K pozitivní prezentaci Guye viz např. *Itinerarium*, s. 61, 71; VILÉM Z NEWBURGHU. In: HAMILTON, II, s. 64, ke kritice Konráda viz *Itinerarium*, s. 61, 71, 79, 125–34 (V posledním případě se jedná o čtyřverší vinící Konráda z hladu, který sužoval obléhající křižácké vojsko před Akkonem. V různé podobě se v rozmezí těchto stran objevuje na konci každé kapitoly.); *Estoire*, ř. 2649–50, 4227–412 (Podobné dvojverší kritizující Konráda. Je ale na rozdíl od *Itineraria* konstantní.). Opořivlivé poznámky na účet významných syrských baronů, Baliana z Ibelinu a Renauda ze Sidonu, viz *Estoire*, ř. 8709–14. Problematika jednotlivých osobností a hrdinů, které Ambroise oslavuje ve své básni, je diskutována v AILES, M. J.: *Heroes of War: Ambroise's Heroes of the Third Crusade*. In: SAUNDERS, C. – LE SAUX, F. – THOMAS, N. (eds.): *Writing War: Medieval Literary Responses to Warfare*. Cambridge 2004, s. 29–48.

¹⁹³ *Itinerarium*, 237–8; *Estoire*, ř. 5258–69.

v pozdějších fázích výpravy pod vedením Huga III. Burgundského neustále odpírala Richardovi pomoc. I tak ale dokáží autoři *Itineraria* a *Estoire* ocenit, že každý, kdo ve Francii něco znamenal, připlul tehdy do Svaté země podílet se na bojích s nevěřícími.¹⁹⁴ Ani Roger z Howdenu, jak se zdá, není proti francouzské výpravě principiálně zaujatý. Nebo alespoň nedává žádné zaujetí znát. Odmítání pomoci anglickému králi nijak nekomentuje a nehodnotí, prostě jen konstatuje.¹⁹⁵ Ostatní angličtí kronikáři oproti tomu zastávají poněkud vyhraněnější stanovisko, což by ale mohlo být způsobeno dalším vývojem vztahů mezi oběma královskými dvory v pozdějších letech. Podle Viléma z Newburghu například Filip před svým odjezdem z Východu nakázal Burgundskému vévodovi, aby s ostatními Francouzi nadále podporoval Konrádovu stranu a při každé příležitosti odporoval anglickému králi. Rozkaz byl pak beze zbytku plněn.¹⁹⁶ Ke stejnému závěru došel i Richard z Devizes. Francouzi podle něj po dobytí Akkonu dělali potíže a odrazovali od pochodu na Jeruzalém, což kronikář komentuje slovy, že Filip nechal na Východě vojsko, aby tam nic nedělalo.¹⁹⁷ Pouze *Eracles*, kronika reprezentující pohled domorodého obyvatelstva, jež z větší části podporovalo Konráda jakožto zachránce posledního zbytku Jeruzalémského království, podává v souvislosti s odpíráním francouzské pomoci hodnověrné vysvětlení: Po Filipově odplutí v Sýrii nadále zůstala většina francouzského vojska. Vojsko anglické bylo početně výrazně slabší. Pokud by se spojeným silám podařilo získat Jeruzalém, sláva by automaticky připadla Richardovi a Angličanům, nikoliv nepřítomnému Filipovi. Francouzskému králi i jeho zemi by to spíše než slávu přineslo zahanbení a výtky. Tak bylo rozhodnuto o nepodpoření Richardova útoku na Svaté město.¹⁹⁸

Stejně jako Vilém z Tyru, který při líčení událostí 70. a 80. let 12. století stranil ve sporech s nově příchozími křižáky domorodé šlechtě,¹⁹⁹ stojí autor *Eracles*

¹⁹⁴ *Itinerarium*, 213; *Estoire*, ř. 4548–50.

¹⁹⁵ Srov. např. *Chronica*, III, s. 174–5; *Gesta*, II, s. 230.

¹⁹⁶ VILÉM Z NEWBURGHU. In: HAMILTON, II, s.

¹⁹⁷ RICHARD Z DEVIZES. In: STEVENSON, s. 54.

¹⁹⁸ *Eracles*, s. 111.

¹⁹⁹ Srov. např. Vilémovo podání některých sporů evropských křižáků v čele s Guyem z Lusignan s hlavním představitelem syrské šlechty, Raimondem III. z Tripolisu: VILÉM Z TYRU. In: *RHC Occ.*, I, s. 1078–9; *Eracles*, s. 11–2. (Poslední kapitola Vilémovy kroniky je v edicích uváděna zároveň jako první kapitola jeho pokračovatelů, tedy *Eracles*. Viz též *L'estoire de Eracles*. In: *RHC Occ.*, II, s. 1–2.) Přes evidentní snahu o objektivitu nedokáže si Vilém odpustit vlastní komentář o křivdě vůči Raimondovi, nebo soudy o jeho velkorysosti a nejlepší vhodnosti na post regenta království. Další chválení jeho vlastností viz VILÉM Z TYRU. In: *RHC Occ.*, I, s. 1012. Vilémovo stranicství ve

na straně syrských baronů, a tudíž i na straně Konráda z Montferratu a Filipa II. Konrád v jeho očích evidentně představuje zachránce křesťanského panství na Východě.²⁰⁰ Úspěšné uhájení Tyru před Saladinovými vojsky (léto 1187) z něj pro značnou část obyvatel udělalo hrdinu. Stal se tak vhodným kandidátem za zesnulého Raimonda III.²⁰¹ na post vůdce opozice proti skupině okolo krále Guye, který po bitvě u Hattínu a pádu Jeruzaléma ztratil velkou část podpory.²⁰²

Ačkoliv Guy nemá u autora *Eracles* téměř žádné sympatie, nesetkáváme se v jeho kronice s vyloženým despektem nebo častou kritikou. Jeho špatná rozhodnutí, jež vedla ke katastrofickým událostem, nejsou zamlčována. Autor neměl evidentně potřebu vykreslovat jeruzalémského krále v lepším světle, což znovu ukazuje na jeho příslušnost k Raimondovu a Konrádovu táboru. Absence otevřené kritiky a odsudků vůči „druhé straně“, které jsou v ostatních kronikách běžné, z něj pak dělá jeden z nejméně zaujatých pramenů. To se ostatně projevuje i ve schopnosti ocenit kvality na straně úhlavního nepřítele, tedy muslimů – *Eracles* je jediná z křesťanských kronik, jež je schopna podat zprávu o Saladinových čnostech.²⁰³

Jako neevropan, který neměl podstatný vztah k anglickému ani francouzskému dvoru, mohl autor *Eracles* zaujmout k Richardovi i Filipovi objektivní postoj. Oba panovníky chválí i kritizuje podle zásluh a žádnému vyloženě nestraní. Přestože stoupencem Konrádova (a tudíž i Filipova) tábora, Richarda považoval za skvělého křižáka s velkým odhodláním, který pro latinské východní křesťanstvo představoval vytouženou pomoc při znovubybojování ztraceného území. Proto jej v textu často

prospěch hraběte z Tripolisu je obecně vysvětlováno nejen jeho východním původem, ale především skutečností, že v době Raimondova regentství získal úřad kancléře i arcibiskupa (nejprve v Nazaretu, později v Tyru). K tomu viz EDBURY, P. W.: *Propaganda and Faction in the Kingdom of Jerusalem*. In: SHATZMILLER, M.: *Crusaders and Muslims in Twelfth-Century Syria*. Leyden 1993, s. 179.

²⁰⁰ Viz např. oslavnou pasáž, *Eracles*, s. 18–9, kde je Konrád uváděn jako jediný dobrý člověk, kvůli kterému se Bůh rozhodl zachovat alespoň část někdejší slávy křesťanstva na Východě.

²⁰¹ Osobností Raimonda III. z Tripolisu a jejím vnímáním dobovými kronikáři se bude podrobně věnovat následující kapitola.

²⁰² Konrád nebyl členem východní nobility, jejíž stranu po Raimondově smrti fakticky reprezentoval. Pocházel ze severoitalského Montferratu a do Svaté země připlul až krátce před kritickými událostmi. Širokou oblibu na Východě získal díky svým kvalitám. Domorodému obyvatelstvu učaroval svými vůdčovskými a organizačními schopnostmi, které předvedl především při úspěšné obraně Tyru před Saladinovými vojsky, někdejšími stoupenci Lusignana byl na druhé straně sympatický svým původem, který jej předurčoval k tomu, že lépe porozumí jejich zájmům. K tomu viz více v následující kapitole.

²⁰³ Srov. jeho popis dobývání Jeruzaléma a následného milosrdenství sultána vůči životům jeho obránců. *Eracles*, s. 57–65.

chválí. Například i za dobytí Kypru,²⁰⁴ ačkoliv anglický král pravděpodobně od mnohých sklídl za toto zdržení na ostrově kritiku.²⁰⁵ Stejně jako Richardovy pozitivní vlastnosti uvádí kronikář i ty negativní, nelichotivé,²⁰⁶ což znovu ukazuje na jeho značnou nestrannost. Je ale třeba přiznat, že posouzení vzájemné nevraživosti mezi oběma králi v jeho kronice téměř hraničí s naivitou. Ještě v souvislosti s událostmi na Sicílii uvádí, že se měli velmi rádi a byli blízkými přáteli. Následně přiznává, že mu není známa příčina jejich pozdějšího konfliktu, ze kterého vzešlo mnoho zlého.²⁰⁷ Kronikář, jak se zdá, neměl nejlepší přehled o tehdejší evropské politice. Zároveň ale můžeme podotknout, že boj křižáků s nevěřícími má v jeho kronice větší váhu, než aby byl zastíněn stranickostí uvnitř křesťanského tábora. Koneckonců, pro historika dějin Jeruzalémského království muselo být těžké vyjadřovat se otevřeně proti svému králi, i když jím byl málo schopný a široce neoblíbený Guy z Lusignan.

Jediným představitelem francouzského pohledu na křížovou výpravu je Rigord. Je pochopitelně zaujatý ve prospěch krále Filipa, ale vzhledem ke stručnosti nepředstavuje pro nás jeho kronika nijak zásadní informační zdroj. Posuzování objektivitu jeho pohledu proto není tak relevantní. Netřeba se divit, že ve většině informací, které se týkají Richarda I., se více či méně rozchází s verzemi anglických kronik.²⁰⁸ Tento fakt je cenným ukazatelem toho, jak obezřetně musíme přistupovat k předkládaným informacím, ať jsou poskytovány kteroukoliv z obou stran. Pravda se většinou skrývá někde mezi oběma verzemi, při jejím hledání je potřeba vzít v úvahu další aspekty. Například celkovou věrohodnost autora a jeho motivaci nebo i širší

²⁰⁴ Kronikář považuje za velmi záslužné, že Richard vyhnal z Kypru pokřivenou řeckou víru a ustavil tam latinskou církev. *Eracles*, s. 102.

²⁰⁵ Kritizování Richarda za pobyt na Kypru viz v *Itinerarium*, 199–200.

²⁰⁶ Srov. např. kritiku Richarda za jeho chování na Sicílii během putování na Východ. Kronikář jej nazývá vychytralým a chamtivým. *Eracles*, s. 97.

²⁰⁷ *Eracles*, s. 93.

²⁰⁸ Srov. např. Rigordovu verzi Filipovy návštěvy papeže v Římě, kterou vykonal na zpáteční cestě do Evropy. Zatímco podle francouzského kronikáře (RIGORD. In: DELABORDE, I., s. 117) král pouze přijal požehnání a pokračoval v cestě, angličtí autoři přidávají mnoho dalších informací. Podle Viléma z Newburghu (In: HAMILTON, II, s. 67–68) žádal Filip papeže o zproštění přísahy anglickému králi, v níž se zavázal, že do jeho návratu nijak neohrozí jeho evropské panství. Nebylo mu však vyhověno. Do své země pak doplul ve velké ostudě. Roger z Howdeny (*Chronica*, III, s. 166–7; *Gesta*, II, s. 229) souhlasí s Rigordem v tom, že papež krále a jeho společníky přísahy vykonat pouť bez námitek zprostil. Dále však prohlašuje, že Filip před papežem řekl mnoho zlého na účet anglického krále. Například jeho nátlak uvedl jako důvod svého odjezdu a dokonce jej nařkl ze zrady. Nikdo mu ale, jak kronikář dodává, nevěřil. Filipovi se pak nicméně podařilo přesvědčit římského císaře, aby později na anglického krále „vztáhnul své ruce“ („suam manum extenderet“) v případě, že bude projíždět jeho územím.

historický kontext doby. Z tohoto hlediska – jak již bylo naznačeno – je možné mezi křesťanskými kronikami za nejobektivnější považovat ty, jejichž autoři pocházeli z Východu.

Nejednota a svár mezi křižáckými vůdci, které občas přerůstaly v otevřená nepřátelství a konflikty, patřily ke zcela běžným jevům provázejícím latinské státy na Východě po celou dobu jejich existence. Kronikáři pochopitelně stranické spory a půtky vnímali a reflektovali, neboť byli do jisté míry jejich součástí – ať se jednalo o Evropany, nebo kronikáře původem z Východu. Byli si vědomi toho, jak silně nejednota křesťanský tábor oslabovala. Občas (spíše velmi zřídka) ve svých kronikách zanechali vlastní komentář. Nejvýstižněji neutěšenou situaci třetí výpravy shrnul Vilém z Newburghu: Vlivem vnitřních neshod a závistivé rivality se vůdci nebyli schopni na ničem dohodnout a spíše než pro obecné dobro vybírali rozhodnutí protivící se názorům jejich soků. Důsledkem toho vojsko nebylo jednotné a velkolepé tažení nemohlo dál pokračovat.²⁰⁹ Velmi zajímavé jsou pak posudky Ambroise a Richarda de Templo, kteří považovali neutěšenou situaci za zcela bezprecedentní. Oba podávají velmi idealizovaný obraz předchozích dob, kdy údajně panovala naprostá shoda. Užívají jako příklad války Karla Velikého, jejichž úspěch spatřují právě v pevném velení jednoho muže (čímž pravděpodobně dávali najevo svůj nesouhlas s tím, že anglický král nebyl během tažení jediným všeobecně uznaným vůdcem). Zatímco Ambroise jako další příklad naprosté shody a porozumění uvádí první výpravu,²¹⁰ *Itinerarium* se v tomto případě odchyľuje. Snad si jeho autor víc uvědomoval, že skutečnost byla zcela opačná.²¹¹ Místo toho ve svém textu znovu zdůraznil, jak je důležité vložit velení do rukou jednoho muže.²¹²

²⁰⁹ „*Nostrī quoque post tam laeta principia nihil jam magnum et memorabile agere poterant propter internum discordiae malum quo languebant. Princeps enim non cohaetebant, sed mordaci aemulatione dissentiebant ab invicem: nec poterant in commune consulere, studiis in diversa nitentibus contraria decernentes... Quia ergo in nostro exercitu non id ipsum dicebant omnes, sed schismata pullulabant, tantae expeditionis jam stabat negotium et non procedebat.*“ VILÉM Z NEWBURGHU. In: HAMILTON, II, s. 72.

²¹⁰ *Estoire*, ř. 8479–518.

²¹¹ Stranickost provázela a výrazně omezovala postup celé první výpravy. Spory eskalovaly zejména mezi Raimondem IV. z Toulouse a Bohemundem z Tarentu po obsazení Antiochie (1098). K tomu více RUNCIMAN, S.: *The First Crusade: Antioch to Ascalon*. In: SETTON, K. M. (gen. ed.): *A History of the Crusades. Vol. I. The First Hundred Years*. Madison 1969, s. 308–43. Ani druhá výprava nebyla zcela prostá konfliktů mezi jednotlivými vojsky. Srov. např. potyčky mezi Francouzi a Němci během putování vojsk řeckým územím. ODO Z DEUIL. In: HROCHOVÁ, s. 90–2: .

²¹² *Itinerarium*, s. 332–3.

V této kapitole jsme viděli, jaké faktory měly hlavní vliv na obsah kronik, z nichž dnes čerpáme zprávy o událostech třetí křížové výpravy. V základních rysech bylo předvedeno, v čem a v jaké míře se lišil přístup jednotlivých autorů, respektive co v největší míře ovlivňovalo jejich mysl a vedlo jejich tvůrčí ruku. Je evidentní, že všichni nebyli ovlivněni stejnou měrou, nicméně ovlivněni byli. Původ, respektive sounáležitost k určité skupině hrála při psaní kronik zcela zásadní roli a při jejich interpretaci je třeba mít tento fakt na zřeteli. Pokud si můžeme dovolit jisté zhodnocení, za relativně nejméně zaujaté (respektive svou zaujatost nejlépe tlumící) lze považovat dvě kroniky východní provenience: *Historii* Viléma z Tyru a *Eracles*, tedy dílo Vilémových pokračovatelů. Mezi anglickými kronikami stojí jistě v popředí Roger z Howdenu, který jako jediný dokázal občas najít pro svého krále i slova kritiky a jehož vyhraněnost ve prospěch anglického vojska není tak silná, aby se to negativně projevilo v jeho posouzení ostatních křížáckých oddílů. Snad měl na to vliv i fakt, že Howden nebyl od dobytí Akkonu účasten dalšího vývoje událostí na Východě a vztah mezi anglickou a francouzskou výpravou ještě v době jeho odplutí nebyl tak napjatý. Důležitou roli by ale také mohlo hrát, že na rozdíl od jiných anglických kronikářů Roger své kroniky sepisoval dřív, než se politická situace mezi Francií a Anglií ještě víc zhoršila.

Jak se ukázalo v této kapitole, při posuzování jednotlivých informací je třeba mít na paměti především autorovu motivaci – tedy fakt, komu danou informací může prospět, a komu tím naopak škodí, a jaký zájem na tom může mít. Obecně platí, že čím nelichotivěji se autor o vlastní straně vyjadřuje, tím věrohodnější tvrzení je.

5. Situace v Jeruzalémském království před třetí křížovou výpravou a její reflexe v pramenech

Předchozí kapitola se zabývala problémem zaujatosti autorů dobových pramenů, jejich sklonem a motivací k neobjektivitě. Jak jsme viděli, kronikáři byli v první řadě ovlivněni civilizačním okruhem, ze kterého pocházeli. Hranice tohoto okruhu se v podstatě kryla s hranicí náboženskou, která dobové prameny jednoduše dělí na křesťanské a muslimské.

V druhé řadě byli autoři v jistém smyslu zavázáni své národnosti, respektive svým panovníkům či jiným představitelům šlechty, s jejichž dvorem nebo osobou byli spjati. V tomto ohledu je rozdělení pramenů problematičtější. Často záleželo na konkrétní politické situaci, respektive na vztazích mezi jednotlivými křížáckými tábory, či mezi jejich vůdci. Tenze a rivalita více-méně prostupovaly celé období křížových výprav a křesťanští kronikáři je ve svých dílech chtě-nechtě odrážejí. Tato kapitola na předchozí téma naváže a dále rozvine. Pokusí se ukázat, jak výrazně se prameny rozcházejí v popisování událostí, jež měly pro křížácké panství koncem 12. století tak tragické následky. Konkrétně se zaměří na rozličnost soudobého vnímání nejdůležitějších osob, které v oněch událostech hrály klíčové role.

5.1. Stručné uvedení do děje, příčiny krize

4. července 1187 utrpělo vojsko Jeruzalémského království zdrcující porážku od nejslavnějšího středověkého muslimského vládce, který byl v Evropě znám pod jménem Saladin (Saláh ad-Dín Júsuf Ibn Ajjúb). Střetnutí vstoupilo do dějin jako bitva u Hattínu. Její následky byly pro křížácké panství katastrofální. Král a mnozí přední baroni byli zajati, prakticky celá armáda zničena. Saladinovi se tak uvolnila cesta k nečekanému triumfu. Jen několik málo křížáckých měst a pevností dokázalo zorganizovat svou obranu a ubránit se invaznímu muslimskému vojsku. Začátkem října padlo i hlavní město království – Jeruzalém. Zprávy o těchto událostech se

rychle dostaly do Evropy a začaly rozněcovat novou vlnu křížáckého nadšení (ačkoliv ještě pár let před tím se úzkostlivým prosbám z Východu nedostávalo odezvy). Tak byl zažehnut plamen třetí křížové výpravy.

Bitva u Hattínu a celé „období zvratu“ v dějinách křížových výprav se mezi historiky těší velkému zájmu. Stejně je tomu s otázkou po důvodech a příčinách těchto událostí. Běžně se uvádějí následující: Muslimové byli koncem 12. století silnější než v době první výpravy, křesťané naopak slabší. Rozdělení muslimského světa přispělo, či přímo podmínilo úspěch první výpravy. Naproti tomu, od roku 1174 Saladin kontroloval Egypt i Damašek, čímž bylo pod vládou jediné osoby sjednoceno území obklopující křížácké státy téměř po celé délce jejich hranic. Z hlediska lidských i materiálních zdrojů se latinský Východ nemohl Saladinovi rovnat.²¹³ Vedle toho, od sedmdesátých let 12. století se Jeruzalémské království nacházelo v rozsáhlé politické nejistotě, provázené rozkolem a rivalitou mezi vůdčími osobnostmi.²¹⁴ Král

²¹³ V dobových křesťanských kronikách se až na jednu, respektive dvě výjimky neobjevuje takováto reflexe. Prvním je Vilém z Tyru, nejvýznamnější historik latinského Východu. Vedle obvyklého vysvětlení neúspěchů prostřednictvím hříchů a odpadlictví od víry užívá i dva světšější a poněkud realističtější důvody: Podle něj první křížáci byli vedeni božím záplem a duchovním entusiasmem a byli navyklí vojenské disciplíně. Byli trénovaní v bitvě a zruční ve zbrani. Lid Východu (*populus Orientalis*) naproti tomu ochabl vlivem dlouhého míru. Srov. VILÉM Z TYRU. In: *RHC Occ.*, I, s.1015. Jako třetí, nikterak nevýznamný důvod (*tertia quoque causa non inferior*) uvádí, že v muslimském světě se již o moc nedělí nespočet vládců, ale vláda byla sjednocena v rukou jediného muže. Tamtéž, s. 1016. Je třeba doplnit, že Vilém zemřel v roce 1186, necelý rok před bitvou u Hattínu. Přesto vnímal a zaznamenal klíčové změny, které v Syropalestině začaly obracet miský vah. Vedle kroniky Viléma z Tyru ještě jeden pramen prokazuje zcela neobvyklý přehled o situaci v Orientu a o jejím dlouhodobém vývoji. Jedná se o dopis, který údajně zaslal Saladin císaři Fridrichovi I. těsně před jeho odchodem na křížovou výpravu. Reagoval tak na Barbarossův dopis, v němž byl vyzván, aby opustil Svatou zemi a přenechal ji křesťanům. (Dopis zapojil do své kroniky například Richard de Templo, *Itinerarium*, s. 37–41.) Autor dopisu v podstatě odrazuje Fridricha od křížového tažení s poukazem na změny, které nastaly v muslimském světě od dob první výpravy. Vypočítává mnoho objektivních nevýhod křesťanů na Východě oproti muslimům: Stoupenci islámu jsou nyní sjednoceni a již nejednají samostatně jako v době první výpravy, jsou tvořeni větším počtem různých národů (*gentes*) než křesťané, nejsou rozděleni rozlehlým mořem jako křesťané apod. Autor textu musel mít dobrý přehled o situaci, dokázal ji objektivně posoudit a porovnat s obdobím před sto lety. Takové schopnosti reflexe v žádné kronice – kromě Viléma z Tyru – nejsme svědky. Nicméně, Saladinovo autorství bylo zpochybněno a dodnes není jasné, kdo byl jeho tvůrcem. Stubbs (*Itinerarium*, s. cxvi) jej ještě považoval za pravděpodobně pravý (zatímco dopis psaný Fridrichem Saladinovi považoval za podvrh). Dnes většina badatelů vychází z Mayerovy práce (*Der Brief Kaiser Friedrichs I. an Saladin vom Jahre 1188*. In: *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters*, r. 14, 1958, s. 488–94.) a považuje Fridrichův dopis za falzum, respektive za součást anglické propagandy pro nadcházející křížovou výpravu. (Srov. LOUD: *The Crusade*, s. 145; BENSON – CONSTABLE: *Renaissance and Renewal*, s. 378.) Mayerův názor na pravost Saladinovy odpovědi je z hlediska obsahu vcelku pozitivní, nicméně výhrady má k formální stránce. (MAYER: *Der Brief*, s. 488–9 vychází ze studie prof. K. Pivce, jenž poukázal na některé nesrovnalosti, které dávají tušit, že dopis byl upraven a přepsán křesťanskou rukou.) Podle Nicholsonové (*The Chronicle*, s. 49) jsou padělký pravděpodobně oba dopisy. Svě tvrzení ale ničím nedokládá.

²¹⁴ Jak již bylo zmíněno, na křížáckém Východě se během 12. století vyprofilovaly dva tábory. Jeden představovali potomci prvních křížáků, kteří na Východ přišli na přelomu 11. – 12. století, druhý byl

Balduin IV. (1174–1185) trpěl malomocenstvím a po většinu doby jeho vlády spravovali království regenti, především Guy z Lusignan,²¹⁵ Raimond z Tripolisu²¹⁶ a Renaud z Châtillonu.²¹⁷ Po Balduinově smrti byl korunován jeho nedospělý synovec

tvořen nově přicházejícími. Obě skupiny se výrazně lišily ve svých představách a cílech, čímž se nevyhnutelně dostávaly v řadě důležitých otázek do konfliktů. Přistěhovalci chtěli půdu, tituly a hodnosti v rámci království. V tom je omezovali svými zákonnými právy místní baroni, kteří tu nejlepší půdu drželi ve svých rukou. Přistěhovalci také často upozorňovali na způsob života, jazyk, styl oblékání a stravování a další zvyky, které druhá skupina ve značné míře přejala od původních (muslimských) obyvatel Východu. Srov. RUNCIMAN: *A History*, II, 317–24; HROCHOVÁ – HROCH: *Křižáci*, s. 186–8; USÁMA IBN MUNKIZ: *Knihy zkušeností*, s. 205: „Každý, kdo nedávno přijel z franské země, je mnohem hrubších mravů než ten, kdo již zdomácněl a šel se s muslimy.“ To vše se ostatně točilo okolo jednoho zásadního východiska: Nově příchozí přišli do Svaté země bojovat s nevěřícími, ne s nimi žít. Takovým přístupem byl křehký mír s muslimy neustále v ohrožení. Mezi přední představitele tohoto tábora patřili Guy z Lusignan, Renaud z Châtillonu nebo Joscelin III. z Edessy. V čele druhého stál hrabě Raimond III. z Tripolisu, podporovaný mj. Renaudem ze Sidonu, Balduinem z Ibelinu a jeho synem Balianem. Runciman (*A History*, II, s. 469) k problému uvádí, že největší tragédií franských kolonistů 2. a 3. generace, kteří byli ochotni stát se součástí Východního světa, byl fanatismus nových přistěhovalců, vůči němuž byli nuceni se nějak vymezit. Peter Edbury se ve své studii (*Propaganda and Faction*, s. 173–89) pokusil zbořit odvěký mýtus, rozdělující představitele křesťanského panství na dva jasně vymezené tábory. Pod tíhou řady autorem předložených argumentů je nutno přiznat, že spojení jednotlivých osobností bylo pravděpodobně poněkud volnější a více podmíněné momentální situací, než jak jej dosud vnímala moderní historiografie. Tato diplomová práce bude ale pro větší přehlednost (a s ohledem na faktickou nerozpornost) vycházet z tradičního bipolárního rozdělení.

²¹⁵ Guy byl rytíř z Poitou, člen významné dynastie Lusignanů. Kvůli zločinu, který spáchal se svými bratry v 60. letech 12. století, byl nucen opustit své panství. Na Východě jeho sláva vzrostla, zpočátku především prostřednictvím úspěchů jeho bratra Amauryho, později díky svému manželství se Sybilou, starší ze sester malomocného krále a první dědičku trůnu. Guyovy vazby se zámožím slibovaly zajištění politické i vojenské pomoci pro království, což z něj činilo vhodného kandidáta na trůn. Balduin IV. ale brzy pochopil, že Guy neoplývá vlastnostmi vhodnými pro královský úřad. Unáhlenost, nedostatek politické prozíravosti a stranějí bojechtivým dobrodruhům v čele s Renaudem z Châtillonu zbavily Guye královny přízně. Jeho sňatek se Sybilou se nepodařilo anulovat, a tak byl v nástupnické linii upřednostněn její syn z prvního manželství, budoucí Balduin V. Více ke Guyovi a jeho působení v 80. letech viz např. RUNCIMAN: *A History*, II, s. 424, 436–40; TYERMAN: *God's War*, s. 361–4; NICHOLSON, R. L.: *Joscelyn III and the Fall of the Crusader States 1134–1199*. Leyden 1973, s. 80–96.

²¹⁶ Raimond III., hrabě z Tripolisu (1140–1187), byl v příbuzenském svazku se Sybilou a Isabelou. Jeho matka Hodierna byla mladší sestrou Melisendy, jeruzalémské královny (1131–1161) a babičky obou sester. Pokud by obě dědičky zemřely bez potomků, byl by hrabě dalším v nástupnické linii. Neexistuje ale přímý důkaz, že na tento post aspiroval. Prostřednictvím sňatku s Eschivou se stal pánem Tiberiady a Galileje, a jako takový byl předním vazalem jeruzalémského krále. O rozporuplné a obtížně interpretovatelné Raimondově osobě vyšla podrobná studie BALDWIN, M. W.: *Raymond III of Tripolis and the Fall of Jerusalem (1140–1187)*. Amsterdam 1969.

²¹⁷ Renaud z Châtillonu přišel do Palestiny s druhou křížovou výpravou Ludvíka VII. v roce 1148. Již o rok později se sňatkem s Konstancií, dědičkou Bohemunda II., stal vládcem Antiochie. Dlouhých čtrnáct let byl vězněn Núr ad-Dínem v Aleppu. Po propuštění se oženil s vdovou po Homfroiovi z Toronu, čímž získal velké panství Zajordání (Oultrejordain), včetně pevností Kerak (Crac des Moabites) a Šobak (Crac de Montréal), které střežily hlavní obchodní stezku mezi Egyptem, Damaškem a Mekkou. Renaud byl zarputilým nepřítelem muslimů a jako takový si jen zřídka nechal ujít příležitost k boji. Dokonce v letech 1182/3 podnikl výpravu na Medinu, z níž ale nakonec jen se štěstím vyvázl živý. Jeho útoky na muslimské karavany vytrvale přilévaly olej do ohně vzájemných křesťansko-muslimských vztahů a zkoušely Saladinovu trpělivost. Renaud byl jednou z klíčových postav v kritických událostech Jeruzalémského království. Zemřel Saladinovou rukou bezprostředně po bitvě u Hattínu. Dosud nejlepší studii k Renaudovu životu je SCHLUMBERGER, G. L.: *Renaud de Châtillon, prince d'Antioche: seigneur de la terre d'Oltre-Jourdain*. Paris 1898.

téhož jména, regentem se stal hrabě Raimond. Když po roce Balduin V. zemřel, královské koruny se prostřednictvím své ženy a dědičky trůnu Sybily zmocnil Guy z Lusignan.²¹⁸ Stalo se tak v rozporu s přísahou, kterou rok před tím byli nuceni přední muži království umírajícímu malomocnému králi složit.²¹⁹ Představitelé domorodé šlechty v čele s Raimondem odmítli složit Guyovi lenní přísahu, a dokonce chtěli prosadit vlastního kandidáta na trůn: Homfroie IV. z Toronu, manžela Sybiliny sestry Isabely. Homfroi ale odmítl účastnit se jejich plánu, který by pravděpodobně vedl k občanské válce.²²⁰ Po tomto neúspěchu nakonec většina baronů ustoupila a přísahu králi složila. V opozici nadále zůstal jen Balduin z Ibelinu a hrabě Raimond, který pak dokonce hledal pomoc ve spojení se Saladinem. Situace v království tím dosáhla svého nejkritičtějšího bodu. V této chvíli Renaud z Châtillonu, nenapravitelný bojechtivý dobrodruh zaútočil na arabskou karavanu. Tímto porušením křehkého míru získal Saladin záminku k odvetnému opatření, kterou ochotně využil.²²¹

²¹⁸ Smrt malého Balduina V. uvrhla království do krize. Jeruzalémský sněm (*Haute Cour*) navrhl kompromisní řešení: Sybila bude uznána královnou s tím, že se zřekne Guye. Obě strany na tento návrh přistoupily, Sybila si ale vymínila svobodně si vybrat budoucího manžela. Tím přelstila jak sněm, tak Raimondův tábor, neboť při vlastní korunovaci vložila korunu na hlavu Guyovi a prohlásila, že nemůže mít jiného muže než toho, s nímž byla před Bohem poprvé oddána. Srov. KOSTICK: *The Siege of Jerusalem*, s. 170; TYERMAN: *God's War*, s. 365. Z dobových pramenů o události informují Roger z Howdenu (*Gesta*, I, s. 358–9), Ernoul (In: MAS-LATRIE, s. 133–4) a *L'estoire de Eracles* (In: *RHC Occ*, II, s. 29). Pouze první uvádí, že podmínkou korunovace Sybily byl její rozvod s Guyem.

²¹⁹ O přísaze viz dále, strana 90–1.

²²⁰ Názor o nutném vyústění sporu v občanskou válku vyslovuje Christopher Tyerman (*God's War*, s. 365).

²²¹ Autor *Eracles* se o útoku na karavanu vyjadřuje přímo jako o příčině zkázy Jeruzalémského království. („*La prise de ceste carevane fu l'achaison de la perdicioun dou roiaume de Jerusalem.*“) Srov. *L'estoire de Eracles*. In: *RHC Occ*, II, s. 34. Období vlády Balduina IV. a události vedoucí k Hattínu se těší velkému zájmu badatelů. Pro podrobnější informace viz např.: BALDWIN: *The Decline*, s. 590–622; RUNCIMAN: *A History*, II, s. 436–73; HAMILTON: *The Leper King*, s. 159–215.

„Tato nenávist a opovržení zapříčinily ztrátu Jeruzalémského království.“²²²

Toto je ze všech dobových pramenů jediná věta, která sice stručně, zato však přesně vystihuje situaci v Jeruzalémském království v době bitvy u Hattínu a která reflektuje hlavní problém, jenž Saladinovi umetl cestu k triumfu. Nacházíme ji v *Eracles*, tedy v kronice původem z Východu. Její autor dokáže prakticky jako jediný (nepočítáme-li výše zmíněného Viléma z Tyru) objektivně posoudit příčiny nezdaru křesťanstva a ztrátu Svatého města po bitvě u Hattínu. Na vině bylo podle něj rozdělení uvnitř křesťanského tábora, respektive nevraživost mezi ambiciózními, náboženským fanatismem k boji s muslimy vedenými rytíři z Evropy a těmi, kteří již po dvě tři generace na Východě žili. Málokterý z dobových autorů byl ale schopen (či ochoten) „nazvat situaci pravým jménem“. Jak ukázala kapitola 3.1., konvenčním vysvětlením porážek křesťanských vojsk bylo Boží trestání jeho hříšného lidu. Neshody v Jeruzalémském království jsou sice v některých dalších kronikách zmíněny, není jim ale přikládán náležitý význam. Jak již bylo uvedeno, Ambroise hovořil o *nadměrné hlouposti*, která měla na svědomí tragické události.²²³ Pod tím bychom mohli rozumět jak hříchy, tak neshody a hádky. Autor *Itineraria* krátce uvádí, že království bylo nebezpečně rozděleno zápasem mezi hrabětem Raimundem III. a Guyem, králem Jeruzalémským. Tato příležitost zažehla Saladinovu chtivost a slibovala mu naději na úspěch.²²⁴ Vilém z Newburghu, jak uvidíme dále, věnoval rozkolu na jeruzalémském dvoře ve své kronice zvláštní prostor. Jeho podání má ale k objektivitě velmi daleko. Vyčerpávajícím a zdaleka nejméně zaujatým způsobem o událostech předcházejících Hattínu pojednává jen *Eracles*.

²²² „Ceste haine et cest despit firent perdre le royaume de Jerusalem.“ *L'estoire de Eracles*. In: *RHC Occ*, II, s. 63; *Eracles*, s. 46. Autor větu užívá v souvislosti s událostmi před bitvou u Hattínu. Na jednom konkrétním příkladu dokumentuje napětí, které panovalo v křížáckém táboře po zvolení Lusignana králem. Jeho stoupenci (z velké části krajané z Poitou) zpívali tehdy v ulicích Jeruzaléma

„Maugré li Polein,
Avrons nous roi Poitevin“,

což volně přeloženo znamená „navzdory starousedlíkům, budeme mít krále z Poitou“. Slovo *polein* (*poulain*) je franská odvozenina od latinského *pullanus*, které označovalo potomky prvních franských usedlíků na Východě. Jednalo se spíše o označení hanlivé, používané jako nadávka, a to nejčastěji v polovině 13. století. V té době mělo slovo takovou sílu, že nebylo užíváno v přímém historickém vyprávění. Srov. MORGAN, M. R.: The Meanings of Old French *Polain*, Latin *Pullanus*. In: *Medium Aevum*, č. 48, 1979, s. 52. Tato píseň podle kronikáře velmi pobouřila domorodé obyvatele, tedy tu část sympatizující s Raimondem z Tripolisu a dalšími barony, a zhoršovala již tak dost napjatý vztah *Eracles*, s. 46.

²²³ *Estoire*, ř. 14.

²²⁴ *Itinerarium*, s. 11.

Zajímavé je, že ani dopisy posílané bezprostředně po bitvě a následně po ztrátě Jeruzaléma do Evropy nejsou v tomto ohledu nijak sdílné. V otázce příčin se jejich autoři také omezují na motiv hříchů a náležitého trestu, ale o vyhoceném konfliktu mezi hlavními představiteli království se v nejmenším nezmiňují.²²⁵ Zdá se, jako by se snažili nelichotivou realitu zamlčet.²²⁶

Co bylo důvodem k zamlčování této skutečnosti u evropských kronikářů? Těžko můžeme přijmout odpověď, že pozdější sepisovatelé událostí skutečný stav věcí neznali. V minulé kapitole jsme viděli, že Jeruzalémské království zůstalo v podstatě rozděleno i po Hattínu a ztrátě Svatého města. Strana domorodé šlechty získala po smrti Raimonda nového vůdce v Konrádovi z Montferratu a Guy po svém propuštění z damašského vězení (1188) znovu dokázal kolem sebe soustředit dostatek stoupenců a obhájit nyní silně otřesenou pozici jeruzalémského krále. Mezi takto rozdělené východní křesťanstvo začali proudit noví rytíři třetí výpravy, kterým nezbylo, než se na některou ze stran přidat. Neshody a rivalita Jeruzalémského království byla účastníky třetí křesťanské výpravy v plné míře převzata, k čemuž bezesporu napomohla účast dvou velkých rivalů – anglického a francouzského krále. Není tedy pochyb, že o rozděleném latinském Východě byla Evropa brzy informována. Navíc, během krátké doby po Hattínu přicházely do Evropy davy lidí, kteří byli nuceni opustit území obsazené Saladinem. I oni jistě dávali tazatelům odpovědi na otázku, co bylo jednou z příčin takové tragédie.

Na následujících řádcích bude stručně nastíněn běh událostí bezprostředně před bitvou u Hattínu. Poté budou představena jednotlivá podání v dochovaných pramenech, a to se zaměřením na osobu hraběte Raimonda. Záměrem tohoto srovnání je, mimo jiné, dokumentovat rozdělení křižáckého tábora analyzováním míry zaujetí jednotlivých autorů.

²²⁵ Většina dopisů zaslaných na Západ a podávajících zprávy o Hattínu je uvedena v BARBER – BATE: *Letters from the East*, zejména s. 75–86. Velkou část z nich také zapojil do své kroniky Roger z Howdenu. V této práci již byly citovány v pozn. č. 79.

²²⁶ Stejný motiv má i Vilém z Tyru. Vyhocení konfliktu v letech 1186/7 se sice nedožil, ale jeho doutnání v 70., a především v 80. letech byl svědkem. Ve své *Historii* se ale snaží podat co možná nejlepší obraz Jeruzalémského království, a tak stranickosti a rozporům nevěnuje tolik prostoru, kolik by pro zachování jisté míry objektivity měl. Srov. EDBURY: *Propaganda and Faction*, s. 179.

5.2. Obraz Raimonda III. z Tripolisu v dobových pramenech

V zimě 1186–1187 zaútočil Renaud z Châtillonu na bohatou egyptskou karavanu cestující do Damašku. Saladin nemohl takové porušení příměří (v pořadí druhé od stejného muže během šesti let)²²⁷ nechat bez odezvy. Jeho požadavek na vrácení rukojmích i ukradeného majetku zůstal především vlivem slabé Guyovy politické autority, jež nedokázala Renauda přimět k poslušnosti, bez odezvy. S ukončením příměří si král začal uvědomovat nezbytnost usmíření s hrabětem Raimondem, jehož državy v Galileji měly pro další existenci království zásadní význam. Pokud by totiž hrabě na základě spojenectví se Saladinem umožnil jeho vojsku průchod svým územím, západní břeh Jordánu by zůstal zcela nechráněn. Guy tedy vyslal delegaci, která měla přimět Raimonda ke změně postoje a navrácení do křižáckého tábora. Tou dobou byl ale hrabě požádán Saladinovým synem al-Afdalem o povolení průchodu části muslimského vojska územím Galileje. Protože byl Raimond vázán spojenectvím se Saladinem, žádosti vyhověl. O nepřátelském oddílu se ale dověděl velmistr templářů Gerard z Ridefortu, který v té době vedl spolu s velmistrem johanitů Rogerem z Moulins delegaci k Raimondovi. Narychlo se jim podařilo svolat několik stovek rytířů z okolí, a ačkoliv beznadějně přečísleni, zaútočili na přibližně sedmitisícové muslimské vojsko, odpočívající u říčky Cresson. Následný jednostranný masakr, z něhož vyvázl jen Gerard a tři rytíři, byl studenou sprchou jak pro Raimonda, tak pro jeruzalémský dvůr. Výrazně napomohl urychlit jednání a opětovné smíření obou stran a po dlouhé době znovu sjednotit křižácké síly. Bylo rozhodnuto shromáždit křesťanské vojsko a vyrazit proti Saladinovi, který začal ohrožovat východní pomezí Galileje. Tak byla nastoupena cesta k Hattínu.²²⁸

²²⁷ Příměří s Jeruzalémským královstvím uzavřel Saladin v roce 1180, Renaud jej útokem na karavanu porušil rok nato. Následovala válka. Renaudovo napadení karavany na konci roku 1186 předčasně ukončilo čtyřletý mír, uzavřený rok před tím po smrti Balduina IV. Srov. RUNCIMAN: *A History*, II, s. 421, 431, 445, 450.

²²⁸ K bitvě u Hattínu a událostem bezprostředně předcházejícím viz RUNCIMAN: *A History*, II, s. 450–60; BALDWIN: *The Decline*, s. 605–15; TYERMAN: *God's War*, s. 366–72. Bitva u Cressonu je diskutována např. v: PRINGLE, D.: *The Spring of the Cresson in Crusading History*. In: BALAR, M. – KEDAR, B. Z. – RILEY-SMITH, J. (eds.): *Dei Gesta Per Francos*. Aldershot 2001, s. 231–41; Bitva u Hattínu se již dlouho těší velkému zájmu odborníků. Důvodem toho je jak její význam pro dějiny křižáckého panství a křižových výprav vůbec, tak nepochybně i četnost dobových záznamů. Za nejlepší rekonstrukci bitvy je mnohými historiky považován článek Benjamina Kedara (*The Battle of Hattin Revisited*). In: Kedar, B. Z. (ed.): *The Horns of Hattin: Proceedings of the Second Conference of the Society for the Study of the Crusades and the Latin East*. London 1992, s. 190–207), který svůj

5.2.1. Pohled křesťanských autorů

Nejpodrobnějším zdrojem informací o těchto událostech je *Eracles*, jehož základem je vyprávění tak řečeného **Ernoula**, který byl velké části z nich osobně přítomen. Jako člen Balianovy družiny stojí při svém vyprávění na straně domorodé šlechty a vůči hraběti Raimondovi je nejvíce shovívavý. Má tendenci očišťovat jej od kritiky, která se na něj v době psaní kroniky nepochybně snášela. I tak je ale badatelskou veřejností zjevně považován za pramen nejvěrohodnější, jak dokazují rekonstrukce událostí v sekundární literatuře.²²⁹

Žádost o povolení průchodu al-Afdalova oddílu svým územím přijal hrabě podle kronikářových slov s velkým zármutkem, protože si uvědomoval, že se tím dostal do slepé uličky. Pokud Saladinovi vyhoví, bude čelit výtkám ze strany křesťanů. Pokud odmítne, připraví se o Saladinovu podporu (doslova o jeho *pomoc a radu*).²³⁰ Zařídil tedy věci tak, aby se oběma negativním důsledkům vyhnul. Obyvatele měst v okolí varoval před průchodem muslimů a vyzval je, aby po tu dobu nevycházeli a zůstali ve svých domech. Od muslimské strany si nechal slíbit, že se vojsko nezdrží na jeho území přes noc, a že nezpůsobí škodu žádnému domu či městu. A tak se skutečně stalo. Protože se Raimond dověděl o delegaci vyslané k němu z Jeruzaléma, rozeslal zprávy do Nazaretu a dalších míst, kudy by mohla procházet, aby její členy informoval o přítomnosti muslimského vojska v Galileji a zároveň je varoval před opouštěním místa jejich pobytu. Reakce velmistra templářů, jenž se právě nacházel v hradu La Fève, byla ale zcela opačná. V rychlosti dal svolat

výzkum založil nejen na analýze pramenů, jejichž diferencím věnuje zvláštní pozornost, ale i na topografii a posouzení taktických možností vzhledem k reliéfu a přírodním podmínkám oblasti. Mezi dalšími publikacemi a články věnujícími se bitvě je vhodné zmínit například: LYONS, M. C. – JACKSON, D. P. P.: *Saladin: The Politics of Holy War*. Cambridge 1984, s. 256–61; PRAWER, J.: *Crusader Institutions*. Oxford 1980, s. 484–500; SMAIL, C.: *Crusading Warfare*. Cambridge 1995, s. 189–97. FRANCE, J.: *Crusading Warfare and its Adaptation to Eastern Conditions in the Twelfth Century*. In: *Mediterranean Historical Review*, r. 15, č. 2, s. 49–66, zejména 60–1. Za zmínku stojí i sice popularizační, přesto obsahem i formou velmi zdařilá publikace NICOLLE, D.: *Hattin 1187: Saladin's Greatest Victory*. Oxford 1993.

²²⁹ Ze tří velkých syntéz na téma křížových výprav se verze podané v *Estoire* nejvíc přidržují BALDWIN: *The Decline*, s. 605–15 a RUNCIMAN: *A History*, II, s. 450–60. Protože TYERMAN: *God's War*, s. 366–72 je poněkud obecnější, některé specifické informace, které se nacházejí jen v *Eracles* a mohly by být autorovou invencí, neuvádí.

²³⁰ „Quant li cuenz oi le mandement, si en fu moult dolens, et pensa que se il li escondiseit celui don que il li demandoit, il se doutoit que il n'en perdist l'aide et le conseil de Saladin; et se il li otroeit, grant honte et grant blasme en auroit de la Crestienté.“ *L'estoire de Eracles*. In: *RHC Occ*, II, s. 38; *Eracles*, s. 31.

řádové bratry z blízkého okolí. Když nepřátelské vojsko opouštělo křesťanské území – a jak kronikář dodává – bez způsobení jakékoliv škody jeho obyvatelům, křižáci jej u pramenů Cresson dostihli a bez rozmyslu na něj zaútočili. Měli jen 140 mužů na padesátinásobnou přesilu, a tak byly jejich naděje na vítězství mizivé. Hlavní díl viny na masakru připisuje kronikář velmistru templářů Gérardu z Ridefortu, který přes nesporné rytířské kvality zacházel s ostatními lidmi špatně a arogantně, a před bitvou nedbal na rady ostatních.²³¹ Hrabě přijal zprávy o události se zármutkem a hanbou. Po vyslechnutí rad ostatních baronů ustoupil z dosavadního nepřátelství vůči králi a uznal jeho nárok na trůn. Stejně tak král učinil vstřícné kroky ke vzájemnému usmíření a omluvil se za některé své činy, které vedly k předchozí nevráživosti. Raimund mu pak během následujících dní projevoval maximální loajalitu a oddaně poskytoval králi rady pro další postup, především pak před blížící se bitvou u Hattínu.²³²

Podle informací v Ernoulově kronice žádal Guy hraběte o radu velmi často. Z toho lze soudit dvě věci. Buď se kronikář snaží hraběte rehabilitovat poukázáním na to, že mu byla předchozí neposlušnost odpuštěna a že po ukončení nepřátelství panovaly mezi oběma muži dobré vztahy, nebo se prostě jedná o důkaz, že hrabě skutečně požíval na Východě velké vážnosti pro svou politickou a vojensko-strategickou prozíravost, již bylo před nadcházejícím střetnutím zapotřebí. V dalším textu čteme, že proti Raimundovým radám se zarputile stavěl velmistr templářů, což je vzhledem k předešlým událostem pochopitelné. Nadále zůstal vůči hraběti v opozici a odrazoval krále od následování jeho rad. Ačkoliv se kronikář vyhýbá otevřené kritice či odsudkům na Gérardův účet, jeho zášť vůči němu je evidentní. Především se netají přesvědčením, že veškerá vina za masakr u Cressonu měla být připsána právě jemu.²³³ Vedle toho uvádí ještě další, podstatnější důvod Gérardovy zaujatosti vůči Raimondovi: porušení slibu ze strany hraběte. Gérard měl po svém příchodu na Východ Raimondem přislíben sňatek se Stefanií, dcerou pána z Botronu.

²³¹ Podle kronikáře také jeho vinou padlo mnoho obyvatel Nazaretu. Gérard jim před bitvou vzkázal, aby jej následovali, protože po bitvě budou mít příležitost pobrat značné bohatství. Lid skutečně na místo dorazil, ke svému překvapení ale nekořistil, nýbrž se sám stal kořistí vítězných muslimů. Tamtéž, s. 33.

²³² Tamtéž, s. 31–8.

²³³ „...et tout par l'orgueil dou maistre do Temple.“ *L'estoire de Eracles*. In: *RHC Occ*, II, s. 44; *Eracles*, s. 34.

Hrabě ji ale nakonec dal jakémusi Pisánci, který za svatbu bohatě zaplatil.²³⁴ Jestliže kronikář uvádí takovouto událost, v níž hrabě vystupuje jako věrolomný a ziskuchtivý, jako by nám tím dával najevo, že nestojí zcela na jeho straně. Tak působí i jeho odsouzení jedné z Raimondových rad, kterou dal hrabě králi v průběhu bitvy u Hattínu.²³⁵ Tyto drobné příklady mohou poukazovat na autorovu schopnost oprostit se od své stranickosti a zaujmout poněkud objektivnější postoj. Na druhou stranu ale mohou být pouhým strategickým krokem kronikáře s cílem právě tento dojem ve čtenáři vyvolat.²³⁶

Text pokračuje dál: Když se křižáci shromáždili u Seforie, v místě s dobrým přístupem k vodě, donesla se k nim zpráva o Saladinově dobytí Tiberiady.²³⁷ Do Saladinových rukou zatím nepadla jen citadela, kam se uchýlila Eschiva se zbylými obránci. Křižácké vojsko bylo v tu chvíli postaveno před otázkou: vyrazit ihned městu na pomoc a výrazně tak znevýhodnit svou pozici vůči nepříteli,²³⁸ nebo obětovat Tiberiadu, stáhnout vojsko a Saladinova příchodu vyčkat v zajištěné pozici. Ačkoliv se jednalo o jeho rodinu a území, navrhoval hrabě Raimond prozřetelně ústup. Věděl, že Saladinovi jeho hrdost nedovolí stáhnout tak početné vojsko bez konfrontace s nepřítelem a sultán bude nucen následovat křižáky hluboko na jejich území. Tím by se jeho šance na úspěšné tažení velmi zredukovala. Hrabě chtěl jednoduše aplikovat taktiku, která dosud slavila na křesťanské straně úspěch (a jakou nyní zamýšlel i sultán použít proti nim). Tento názor ostatně prezentoval již několik dní před tím na svolané radě v Akkonu. Tehdy proti němu ale ostře vystoupili Renaud z Châtillonu a velmistr Gérard a osočili hraběte ze zbabělosti a proradnosti.²³⁹ Nyní dal Guy Raimundovi za pravdu a vojsko se mělo vydat na pochod zpět směrem k Akkonu. Gérard pak ale v tajnosti navštívil krále a přesvědčil jej o věrolomnosti hraběte a jeho touze po pádu království. Druhého dne se tedy křižáci, k velkému překvapení všech,

²³⁴ Eracles, s. 38.

²³⁵ Tamtéž, s. 45.

²³⁶ Podle Petera Edburyho (*Propaganda and Faction*, s. 185) kronikářův evidentně značně kritický, respektive nelояální postoj vůči hraběti z Tripolisu (který se projevuje už jen tím, že Ernoul evidentní Raimondovy chyby nezamlčuje) je jedním z argumentů stavících se proti teorii o kompaktnosti a soudržnosti tábora domorodé šlechty.

²³⁷ Tiberias (Tiberiada) bylo hlavní město Galilejského knížectví. Raimund jej sňatkem s jeho dědičkou Eschivou připojil k Tripoliskému hrabství. Nadále sloužilo jako sídelní město pro Eschivu a její děti z prvního manželství.

²³⁸ To bylo Saladinovým záměrem. Potřeboval vylákat křižáky z jejich ležení, aby je pak mohl odříznout od přístupu k vodě, a takto oslabené napadnout, což se nakonec stalo.

²³⁹ Tamtéž, s. 37.

vydali na pochod k Tiberiadě. Kronikář k tomuto tragickému rozhodnutí dodává, že kdyby se mu tehdy muži vzepřeli, prospěli by křesťanstvu víc. Místo toho zamířili vstříc své zkáze, přesně jak Saladin zamýšlel.²⁴⁰

Podle tehdejšího zvyku patřilo privilegium vést vojsko do bitvy tomu z baronů, na jehož území se bitva odehrávala. Proto byl hrabě Raimond v čele prvního útoku. Zaútočil se svými muži na velký oddíl muslimů, který se ale rozdělil a otevřel jim cestu skrz. Potom se znovu uzavřel s křižáky uvnitř. Z boje vyvázl jen hrabě s deseti až dvanácti muži a syny jeho ženy. Když viděl, že byli poraženi a že zbylému křesťanskému vojsku už nemůže nijak pomoci, dal se na ústup směrem k Tyru. Byl tak jedním z mála účastníků, kteří z bitvy vyvázli živí, či bez řetězů na ruku.²⁴¹ Tím Raimond opouští Ernoulovo vyprávění, které dál pokračuje líčením bitvy a její dohry. K osobě hraběte se kronikář ještě krátce vrátí v souvislosti s jeho smrtí, jak ještě uvidíme.²⁴²

Nemůžeme nesouhlasit s tvrzením Petera Edburyho, že Ernoulovo podání nevykazuje tolik stranickosti vůči hraběti Raimondovi, kolik bychom čekali od autora spjatého se skupinou domorodé šlechty. Ernoul byl ale družníkem Baliana z Ibelinu, nikoliv hraběte z Tripolisu. Jako takový měl k Raimondovi samozřejmě blíž než k představitelům Lusignanovy strany, nicméně loajalitou vůči hraběti nebyl tolik vázán. Proto jeho kronika není zdaleka apologií, v níž by byly chyby hraběte zamlčeny. Z tohoto důvodu ji, podle mého názoru, můžeme právě v případě informací o Raimondovi považovat za poměrně velice objektivní. Jak uvidíme dále, při srovnání s většinou ostatních dobových kronik je Ernoulovo stanovisko nejméně kritické.

Druhý nejdůležitější pramen pro události okolo bitvy u Hattínu, anonymní **De expugnatione Terrae Sanctae**, se od *Eracles* liší spíše v detailech. Je o něco méně informativní a více zaujatý, nikoli však v Raimondův neprospěch. Ačkoliv očividně

²⁴⁰ Saladinova radost z informace o pohybu křižáků je pěkně vylíčena 'Imád-ad-Dínem (In: GABRIELLI, s. 132): „Stalo se, co jsme potřebovali,“ řekl [Saladin], „naše prosba byla dokonale vyslyšena a dostali jsme, co jsme chtěli.““.

²⁴¹ Raimondův výpad, jak uvidíme, byl ostatními kronikáři bez váhání prezentován jako útěk z bitvy a součást jeho zrady. Jediný autor *Eracles*, s. 46 podává vysvětlení, proč byl hrabě se svými muži v čele křesťanského vojska a vedl první útok. Dnes historici útok vysvětlují jako pokus prolomit muslimské řady a získat přístup k vodě. (Srov. *De expugnatione*, s. 224.) Nepochybně byl rozkazem od krále, jak je ostatně zřejmé i z *Eracles*. Pro moderní interpretaci viz NICOLLE: *Hattin 1187*, s. 63; KEDAR: *The Battle*, s. 198. Domněnku, že se jednalo o záměrný útěk z bitvy, vyvrátil Marshall Baldwin. Srov. RICHARD, J.: An Account of the Battle of Hattin Referring to the Frankish Mercenaries in Oriental Moslem States. In: *Speculum*, roč. 27, č. 2, 1952, s. 169.

²⁴² Pro kompletní Ernoulovo podání událostí viz ERNOUL. In: MAS-LATRIE, s. 135–71; zkrácená verze v *L'estoire de Eracles*. In: *RHC Occ*, II, s. 37–65; *Eracles*, s. 31–48.

straní templářům (což vede badatele k domněnce o autorově příslušnosti k řádu), hrabě není v jeho vyprávění zobrazován nijak negativně. Příležitost ke kritice vůči němu je autorem jakoby ponechána bez povšimnutí. To je pozoruhodný fakt, uvážíme-li, že templářský řád byl jednou z opor Lusignanovy strany. Běh událostí podává autor následujícím způsobem: Po obdržení zprávy o masakru křižáků u Cressonu byl Raimond údajně „*zarmoucen až k smrti*“.²⁴³ Aby mu nikdo nedával vinu, odebral se ihned ke králi složit přísahu věrnosti. Dále kronikář rekonstruuje dlouhou Raimondovu řeč, kterou měl hrabě pronést na radě v Seforii po obdržení zpráv o situaci Eschivy v Tiberiadě. Varoval v ní ostatní před hladem a žízní, jimž se v případě vypravení se městu na pomoc nebudou moci v pustině vyhnout. Aby podpořil svůj postoj, poukazoval na Saladinovu hrdost, která jej donutí následovat křižáky na jejich území. V těchto bodech je *De expugnatione* shodné s Ernoulovou verzí. Liší se ale ve vysvětlení onoho tragického konečného rozhodnutí. Autor se nezmiňuje o velmistrovi templářů, který měl podle Ernoula královo rozhodnutí změnit. Místo toho vágně prohlašuje, že ve vojsku bylo tehdy příliš mladých a nerozumných mužů, a tak nebyly rady hraběte vyslyšeny. Moderními historiky je přijímána Ernoulova verze s ohledem na to, že autor *De expugnatione* je i na jiných místech v textu zjevně protemplářsky zaujatý, což se pravděpodobně projevilo i v tomto případě.²⁴⁴

Během putování k Tiberiadě, když bylo vojsko pod neustálými útoky nepřátelských šípů, informoval Raimond krále o nutnosti dojít až ke zdroji vody, který byl v tu chvíli asi míli daleko. Varoval jej, že za žádnou cenu nesmějí rozbít tábor dřív, jinak budou ve velkém nebezpečí. Král souhlasil. Když ale viděl, že těžce napadaný zadní voj nebude schopen probít se až k vodě, změnil názor a nařídil vztyčit stany. Tento čin kronikář přirovnává ke zradě,²⁴⁵ a stejně jej podle něj vnímal i hrabě Raimond. Když viděl vztyčené stany, prohlásil, že touto zradou byla ztracena bitva i země.²⁴⁶ Jeho následný ústup z bitvy je v kronice podán srovnatelně s Ernoulovou verzí. Jakmile si Raimondovi muži v bitevní vřavě uvědomili, že není možné

²⁴³ „...*contristatus est usque ad mortem*...“ *De Expugnatione*, s. 217.

²⁴⁴ Srov. RUNCIMAN: *A History*, II, s. 478. Ernoul (In: MAS-LATRIE, s. 161) říká jinými slovy totéž co *L'estoire de Eracles* (In: *RHC Occ*, II, s. 52–3).

²⁴⁵ „*Neci... tradituris*.“ *De expugnatione*, s. 223.

²⁴⁶ „*Cumque comes respexisset et vidisset tentoria ait: ‚Heu! heu! Domine Deus, finita est guerra, traditi sumus ad mortem et terra destructa est.‘*“ Tamtéž.

probojovat se zpět k hlavnímu vojsku, které již bylo obklopeno a promíšeno nepřáteli, zvolili jedinou zbývající variantu: probít se na svobodu.²⁴⁷

Autoři ostatních křesťanských kronik nebyli událostem přítomni. Ve svých vyprávěních jsou tudíž daleko stručnější, a protože informace mají z druhé ruky, jsou náchylnější k ovlivněnosti pozdějším vývojem a dobovým míněním. Jedním z autorů Raimondovi nejvíce nepřátelských je **Ambroise**. Hrabě podle něj toužil po královské koruně, a protože byl bohatý, věřil, že ji fakticky má. Nakonec ji ale nezískal a místo něj byl korunován Guy z Lusignan, za což je dle autora třeba děkovat Bohu. Král se pak pokoušel několikrát s Raimundem usmířit,²⁴⁸ ale ten se raději pro pomoc s odvetou obrátil k Saladinovi. To byla příčina velkého neštěstí křesťanstva, které nakonec ústilo ve ztrátu Svatého kříže. Když se po bitvě u Cressonu přijel hrabě s králem usmířit, byla tato dohoda z jeho strany plná zrady, vinou níž pak zemřelo mnoho nevinných lidí. Protože u Hattínu vedl vojsko do bitvy on, měl dobrou příležitost dokonat svou zradu – zavést jej do boje a opustit.²⁴⁹

Podobně **Richard od Svaté Trojice** odsuzuje hraběte bez váhání jako zrádce. Jeho verze se od Ambroise příliš neliší. Raimond se podle něj postavil do čela vojska právě proto, aby jej mohl zradit. V kritickou chvíli pak předstíral útěk, aby oslabil křížácké řady a vnesl mezi ně strach.²⁵⁰ Kronikář se nijak netají zprostředkovaností svých informací, v této části textu často užívá spojení jako „říká se“ či „někteří tvrdí“, čímž dává najevo, jakým způsobem se k informacím dostal, respektive jaké panovalo veřejné mínění o těchto událostech v době, kdy svou kroniku psal.

Také mezi anglickými kronikáři nejméně zaujatý **Roger z Howdenu** hovoří o hraběti jako o králově nepříteli se lstivými úmysly. Raimond je v obou Howdenových

²⁴⁷ „*Hi denique qui fuerunt cum comitis Tripolis in prima fronte, videntes quod rex et Hospitalarii et Templarii et universi ita essent simul confusi, atque cum Turcis commixti, et multitudinem barbarorum inter eos et regem; ipsis autem non patere aditum ad lignum Dominicum revertendi, exclamaverunt: Qui potest transire transeat, quoniam non est nobis proelium. Sed et fuga quidem iam periit a nobis.*“ Tamtéž, s. 225. Kompletní text *De expugnatione* věnující se bitvě u Hattínu viz tamtéž, s. 217–25.

²⁴⁸ Tato informace je v protikladu k výše zmíněným kronikám. Podle *Eracles*, s. 29–30 Guy dokonce chystal trestnou výpravu proti Raimondovi, od které ho na poslední chvíli odradil Balian z Ibelinu.

²⁴⁹ Srov. *Estoire*, ř. 2447–578. Své opovržlivé vyprávění o Raimundovi pak zakončil několika verši o jeho smrti (tamtéž, ř. 2630–6.):

„*Del traitor, del malveis conte
Qui mist a doel cristienté
E meint enfant en orphenté:
Chier compera la traison
Que il fist e la mesprison,
Car il en murut laidement,
La merci Deu, e soudement;*“

²⁵⁰ Stručné informace o bitvě a Raimondově zradě viz *Itinerarium*, s. 13–4.

kronikách od začátku do konce představován jako strůjce všeho neštěstí křesťanů; jako člověk, který usiloval o odpadnutí křesťanů od Boha a Svatou zemi chtěl vydat Saladinovi. Na jeho hlavu padá vina nejen za masakr křižáků u Cressonu a prohranou bitvu u Hattínu, ale i za spory uvnitř království, které pak Saladinovi nabídly skvělou příležitost k invazi. Podle Rogera hrabě svou zradu osnoval ruku v ruce se Saladinem. Když král Guy rozhodl vytáhnout s vojskem proti muslimům na pomoc Tiberiadě, řídil se Raimondovou radou. (Jak jsme viděli, toto tvrzení je zcela v protikladu k *Eracles* a *De expugnatione*.) V tomto světle je pak podle Howdena zcela pochopitelné, že se Raimundovi jako jednomu z mála podařilo z bitvy uprchnout.²⁵¹ Zajímavé je, že Roger tento postoj zastával i přesto, že do svých kronik zapojil dopis zaslaný na Západ preceptorem templářů Terricem, v němž jsou rovněž vylíčeny okolnosti bitvy, ale vůči hraběti není vznesen ani náznak kritiky.²⁵²

Asi nejkritičtější postoj vůči hraběti z Tripolisu zastává mezi dobovými autory **Vilém z Newburghu**. V jeho kronice dokonce nacházíme obvinění ze smrti Balduina V., kterého Raimond jakožto jeho opatrovník údajně otrávil.²⁵³ Byl přítom veden nadějí, že tím přejde vláda do jeho rukou. Když se tak nestalo a králem se místo něj stal Lusignan, hrabě spoléhaje na vlastní sílu a schopnosti proti němu otevřeně vystoupil. Pod tíhou vytrvalých útoků královských sil ale záhy poznal vlastní slabost, což jej vedlo k vyjednání Saladinovy pomoci. Ten mu vyšel ochotně vstříc, neboť sám usiloval o oslabení křesťanstva rozdmýcháním neshod mezi oběma tábory. Kronikář nezmiňuje, jakou roli hrál hrabě v bitvě u Cressonu. Navíc mylně tvrdí, že Tiberiada byla tou dobou v Saladinových rukou. Nicméně, krátce poté uzavřel Raimond prostřednictvím svých přátel předstíraný mír s králem. Téměř všichni představitelé jeho tábora totiž vstoupili do tajného paktu se Saladinem, v němž se zavázali „...předat do jeho rukou krále křesťanů.“²⁵⁴ O členech opozice autor hovoří

²⁵¹ *Chronica*, II, s. 319–22; *Gesta*, II, s. 9–11, 21.

²⁵² *Chronica*, II, s. 324–5; *Gesta*, II, s. 13–4.

²⁵³ „Novennis igitur puer...postrapitur ex hac vita, infectus, ut putatur arte venenata tutoris proprii, comitis scilicet Tripolitani.“ VILÉM Z NEWBURGHU. In: HAMILTON, I, s. 255. Zde je nutno doplnit, že Raimond nebyl Balduinovým opatrovníkem (jak naznačuje autorem užitě slovo *tutor*), nýbrž regentem. Podle Ernoulovy kroniky hrabě v době smrti Balduina IV. souhlasil s regentstvím (v originále *baillie*, nebo *baillage*), vymínil si ale, že nebude ustaven chlapcovým opatrovníkem (*garde del enfant*), aby se v případě jeho smrti nestal prvním podezřelým. Tento post pak připadl Joscelinovi III. Srov. ERNOUL. In: MAS-LATRIE, s. 116; *L'estoire de Eracles*. In: *RHC Occ*, II, s. 6; *Eracles*, s. 14. O Raimondových podmínkách přijetí regentství viz níže, s. 90.

²⁵⁴ „...regem Christianum in manus ejus traderent.“ VILÉM Z NEWBURGHU. In: HAMILTON, I, s. 256.

jako o *universi terrae optimates*. Tím chce dát nepochybně najevo, že spiknutí nabralo obrovských rozměrů a „král křesťanů“ Guy z Lusignan jej neměl šanci ustát. Na následujících řádcích ostatně Vilém spiklence odsuzuje: za paktování se smrtí a peklem samotným je čekal náležitý trest v podobě utrpení.²⁵⁵

Hrabě z Tripolisu velel vojsku a jakožto kraje znalý jej záměrně, jak se věří (*ut creditur*), zavedl na skalnaté místo do soustěsky, aby jej vystavil nebezpečí.²⁵⁶ Další Vilémův popis bitvy se výrazně liší od ostatních kronik. Protože obsahuje jen zlomek podobných prvků, můžeme se domnívat, že buď autor nezná fakta popustil uzdu vlastní fantazii, nebo prostě zaznamenal jednu z verzí vyprávění, jaké mohly tehdejší Evropou kolovat. První útok přisuzuje – narozdíl od ostatních pramenů – statečným templářům, kterým se tak podařilo prolomit muslimské řady a obrátit nepřítel na útěk. Tehdy ale zemští baroni veřejně odhalili svou zradu a odmítli rytíře Templu následovat. Hrabě Raimond podle Viléma utekl z bitvy se svými komplici, zatímco Turci, jak se tvrdí (*ut dicitur*), neměli žádný zájem je pronásledovat.²⁵⁷

Ačkoliv žádný jiný nám známý pramen o Raimondovi další informace (kromě jeho smrti) nepodává, Newburgh ještě doplňuje stručnou historku o tom, jak nějaký čas po bitvě přišel hrabě s Renaudem ze Sidonu do Tyru, kde se marně snažili svést obyvatelstvo na svou stranu, nebo zmocnit se citadely. Po tomto neúspěchu se hrabě vrátil do Tripolisu, kde pod tíhou zármutku přecházejícího v šílenství zemřel strašlivou smrtí.²⁵⁸ Na důkaz jeho spolčení se Saladinem Vilém uvádí, že území patřící Raimondovi patřilo mezi nejméně zpusťšená.²⁵⁹ Není jasné, odkud kronikář čerpal své informace o Raimondově působení v době mezi Hattínem a jeho smrtí. V žádném jiném z pramenů se neobjevují, pouze Ernoul nás informuje, že Renaud ze

²⁵⁵ Tamtéž.

²⁵⁶ Tamtéž, s. 258.

²⁵⁷ Tamtéž, s. 259.

²⁵⁸ „...*ex doloris vehementia in amentiam versus, horrenda morte defecit.*“ Tamtéž, s. 264. Skutečná příčina ani datum jeho smrti nejsou jasné. Všechny prameny se shodují, že zemřel krátce po bitvě. Příčinu toho vidí často právě v tragičnosti situace, s níž se Raimond nedokázal vyrovnat. Např. Ibn al-Athír (In: RICHARDS, s. 324) tvrdí, že zemřel zlostí a žalem nad neštěstím, které křesťany potkalo. Radulf z Diceta (In: STUBBS, s. 56) má za to, že se tak stalo postupným zešílením 15 dní po dobytí Jeruzaléma Saladinem. Podle Bahá'-ad-Dína (In: WILSON, s. 112–4) se jednalo o zánět pohrudnice. Editor jeho kroniky v poznámce uvádí, že hrabě byl zabit Asasíny. (Tamtéž, s. 13.) Opomíjí však uvést zdroj pro své tvrzení. Colben-Fomainebleau *Eracles* věnuje značný prostor Raimondovu vyřešení nástupnické otázky těsně před jeho smrtí, charakter onemocnění ani žádné datum ale nezmiňuje. Srov. *L'estoire de Eracles*. In: *RHC Occ*, II, s. 71–3. Dobové listiny dokládají jeho působení v Tripolisu ještě v srpnu 1187. Srov. *Regesta Regni Hierosolymitani (1097–1291)*. RÖHRICHT, R. (ed.). Innsbruck 1893, s. 176, č. 662.

²⁵⁹ Kompletní Vilémovo podání událostí viz VILÉM Z NEWBURGHU. In: HAMILTON, I, s. 255–64.

Sidonu skutečně po ztrátě vlastního sídelního města tajně vyjednával se Saladinem o vydání Tyru. (Hrabě Raimond byl ale podle autora tou dobou po smrti.) Zmiňuje jen, že Renauda v jeho záměru podporoval správce Tyru (*castelain de Sur*).²⁶⁰ Jak se zdá, Newburghova zpráva představuje jen autorovo hledání příležitosti k pošpinění hraběte z Toulouse. Protože Renaud byl dalším, komu se podařilo uprchnout z bitvy u Hattínu, nebylo těžké vidět souvislost, a podpořit tak teorii o zradě.

Radulf z Coggeshall se naproti tomu drží striktní analistické metody bez přidávání vlastních komentářů, posudků či kritiky. A tak (v kontrastu s ostatními anglickými kronikami) ve změní stroze oznámených faktů jasně nevyvstává žádný viník, nikdo není označen za zrádce, nikdo za hrdinu. Raimondovo zachránění se útekem je sice zmíněno, avšak zcela bez negativních konotací.²⁶¹ Přesto, dále v textu se dodatečně píše: „*Hrabě z Tripolisu, když svou zemi nabídl Saladinovi, byl nalezen mrtev ve své posteli.*“²⁶² Je pravděpodobné, že stejně jako jiní jeho současníci měl Raimonda za zrádce, který vydal království Saladinovi. Jedinou indicií v jeho kronice je ale tato věta. Autor totiž neuvádí širší souvislosti bitvy u Hattínu, spory mezi křižáckými vůdci vůbec nezmiňuje. Čtenář by bez znalosti kontextu nemohl tuto osamocenou větu dost dobře pochopit. Není ale jasné, jak jinak bychom si ji měli vyložit, ne-li jako poukaz na Raimondovu vlastizradu. Snad by mohla dokumentovat skutečnost, že v době, kdy Coggeshall svou kroniku psal, byla Raimondova vina obecně akceptovaným faktem. Proto si autor nemusel uvědomit, že v jeho díle není tento fakt dostatečně zřejmý.

Radulf z Diceta byl o situaci v Jeruzalémském království obeznámen jen velmi povrchně. Neuvádí o mnoho víc informací, než jaké obsahuje dopis preceptora templářů Terrica, jež do své kroniky vložil. O Raimondově zradě se stejně jako Coggeshall zmiňuje až v souvislosti s jeho smrtí, rovněž bez uvedení širšího kontextu

²⁶⁰ ERNOUL. In: MAS-LATRIE, s. 179–80; V lehce pozměněné podobě hovoří o událostech i *Eracles*, s. 51. Moderní literatura bere většinou Renaudovo vyjednávání se Saladinem jako fakt, což nepochybně svědčí o důvěře, jíž se Ernoul u historiků těší. (Srov. např. RUNCIMAN, II, s. 471; LANE-POOLE, S.: *Saladin and the Fall of the Kingdom of Jerusalem*. Kuala Lumpur 2007, s. 203; NICOLLE, D.: *The Third Crusade 1191: Richard the Lionheart, Saladin and the Struggle for Jerusalem*. New York 2005, s. 10; REGAN, G.: *Saladin and the Fall of Jerusalem*. New York 1987, s. 132.) Nicméně naprostá absence těchto informací u arabských kronikářů tuto jistotu značně oslabuje. Právě tak myšlenka, že byl Renaud Konrádem násilím z Tyru vyhnán, se nezdá příliš uvěřitelná vzhledem k tomu, že zakrátko se z obou mužů stali blízcí spojenci.

²⁶¹ „...comes Tripolitanus cum quibusdam aliis per fugam illaesus evasit.“ RADULF Z COGGESHALL. In: STEVENSON, s. 21.

²⁶² „Comes Tripolitanus, cum terram suam tradere proposuisset Saláádino, inventus est mortuus in lecto suo.“ Tamtéž, s. 22.

a rovněž s narážkou na jeho zešílení. Podobnost obou textů napovídá, že oba autoři čerpali ze stejného zdroje. Liší se jen v tom, že Radulf z Diceta hraběte mylně nazývá Bohemundem.²⁶³

Rozdíl mezi západními, respektive anglickými kronikami a křesťanskými prameny pocházejícími z Východu je markantní. Je pozoruhodné, že vedle těchto kronik ani dopisy posílané z Východu nejsou vůči hraběti Raimondovi, potažmo celé straně domorodé šlechty nijak kritické.²⁶⁴ Dokonce ani ty, jež byly psány Terriciem, preceptorem a následným velmistrem templářů. Jako řádový bratr bývalého velmistra Gérarda (který byl u Hattínu zajat) měl dost důvodů být vůči Raimondovi zaujatý. V žádném z jeho dopisů se tak ale neděje. Naproti tomu všichni angličtí kronikáři, již podávají o daných událostech zprávy, shodně zastávají proti hraběti z Tripolisu negativní postoj. Tento fakt tedy reflektuje dobové vnímání jeho osoby (případně celé východní nobility) na anglickém území. Můžeme zde ale zobecnit a vnímat jej jako postoj většiny Evropy? Objektivní zodpovězení takové otázky by vyžadovalo výzkum přesahující rámec této práce, která je zaměřena jen na ty kroniky, jež jsou pro dané události považovány současnou historiografií křížových výprav za stěžejní. Prameny reflektující dobový evropský pohled na kruciáty, případně hlavní aktéry válek s muslimy na Východě se nemusí nutně krýt s těmi, jež pouze podávají o těchto událostech zprávy. Nicméně, k bitvě u Hattínu existuje ještě jeden zdroj, který sice z hlediska informací není nijak objevný (což je pravděpodobně důvod, proč má pro moderní historiky této bitvy spíš marginální význam), nicméně představuje cenný materiál při zodpovídání výše položené otázky. Jedná se o relativně nedávno nalezenou část rukopisu Vatikánské knihovny (Reg. lat. 598), který pokrývá dějiny světa od Stvoření po dobytí Sicílie Karlem z Anjou roku 1266. Pasáže věnující se bitvě a dobytí Jeruzaléma Turky jsou v porovnání s ostatním textem pozoruhodně obsáhlejší.²⁶⁵ Autorství rukopisu není jasné, vzhledem k jeho zaměření se zřejmě jednalo o italského kronikáře. Zmíněné dvě kapitoly se velmi podobají textu, který vložil do své kroniky Robert z Auxerre, z čehož se usuzuje, že oba autoři čerpali ze

²⁶³ „Buamundus comes Tripolitanus, xv. diebus elapsis postquam capta fuit Jerusalem, prodicione reus, amens factus est et expiravit.“ RADULF Z DICETA. In: STUBBS, s. 56. Dopis viz tamtéž, s. 49–50.

²⁶⁴ Příslušné dopisy viz v pozn. č. 79.

²⁶⁵ Kapitoly nesou názvy *Persecutio Salaardini* a *Jerusalem a Turcis obsessa capitur*. Jejich obsahem se zabývá studie RICHARD: An Account, s. 168–77. Jejich latinský originál byl otištěn v příloze k této studii (s. 175–7).

stejného zdroje.²⁶⁶ Co je ale pro nás důležité, role Raimonda z Tripolisu v tomto textu není odlišná od výše zmíněných anglických pramenů. Dokonce se zde vyskytují informace, s jakými jsme se dosud neselekali: V den bitvy 4. června svolal král radu, na níž vystoupil jakýsi rytíř jménem Jan, který díky dlouhé službě v tureckých armádách byl dobře obeznámen s taktikou nepřítele. Radil vést přímý útok na střed Saladinova vojska. Pokud by taková akce uspěla, bitva by byla vyhrána. Proti tomu se ale postavil hrabě Raimond s návrhem dosáhnout nejprve vrcholu Hattínského kopce, a útok vést poté odtud s větší silou. Rytíře Jana osočoval, že mu není radno věřit, ačkoliv podle kronikáře měl zrádné úmysly právě on sám. Pro neustálé útoky nepřátel se ale nepodařilo plán zcela realizovat a vojsko bylo donuceno k útoku. Jasným znamením Raimondovy zrady bylo, když se svými muži najednou odhodil zbraně a dal se na útěk.²⁶⁷ Vedle toho podává autor ještě druhý, skandálnější důkaz. Jakmile byl hrabě zaslouženě potrestán brzkou smrtí, ukázalo se, že mu byla v nedávné době udělána obřízka. Jeho spojenectví se Saracény tak bylo potvrzeno.²⁶⁸ Tato verze událostí je ze všech zde uváděných nejmladší, neboť dobou svého vzniku spadá až do druhé poloviny 13. století. Neznáme ani autora, ani zdroj jeho informací, proto je nemožné cokoliv s jistotou tvrdit. Zpráva o rytíři Janovi, jehož moudrá rada údajně téměř zaručovala křižákům vítězství, stejně jako uvedení jasného důkazu Raimondova příklonu k muslimům podstoupením obřízky, není obsažena v žádném jiném dobovém prameni. Nemáme sice žádný faktický důkaz, že se jedná o smyšlenky, nicméně stejně tak tato tvrzení nic nepodpírá. Proti myšlence Raimondovy zrady můžeme nicméně jeden argument postavit. Pokud by býval hrabě skutečně křižácké vojsko zradil a svým útekem, případně obřízkou dal najevo spojenectví s muslimy, tento fakt by byl nepochybně reflektován druhou stranou. Jak ale uvidíme dále, nic takového se nestalo.

Rigord ani kroniky Fridrichovy výpravy se bitvě u Hattínu a jejím okolnostem nevěnují. Můžeme-li ale soudit na základě toho, co bylo řečeno v kapitole 4.3.2., francouzský i němečtí autoři by vzhledem k jejich pohledu na pozdější události a příklonu ke Konrádem vedené straně východní šlechty mohli představovat jistý

²⁶⁶ Srov. tamtéž, s. 168.

²⁶⁷ „*Tripolitanus comes proditoris a se tractate evidens dat signum: nam protinus cum suis arma proicit, fugit e prelio...*“ Tamtéž, s. 176.

²⁶⁸ „*Res dissimulari non potuit quod nuper circumcisionis receperat stigma unde palam fuit quod se Saaladino confederans sectam Sarracenorum conceperat observandam: siquidem Sarraceni et Turci ex paterna se traditione circumcidunt.*“ Tamtéž.

protipól k pramenům, které Raimonda zobrazují jako zrádce křesťanstva. Naproti tomu, křižáci nově přicházející z Evropy – ať už v rámci velké třetí výpravy, nebo mimo hlavní proud – se řadili automaticky svým původem, naladěním, představami a motivací (bojovat s nevěřícími a znovu dobýt Jeruzalém za každou cenu) do skupiny „dobrodruhů“ okolo krále Guye. Z tohoto hlediska bychom v pramenech západní provenience skutečně měli nacházet spíš sympatie vůči Lusignanovi, než východním baronům. Anglické kroniky tak se svým zcela jednostranným přístupem nereflektují pouze příklon Richarda I. a jeho dvora ke straně krále Guye, ale odrážejí i postoj značné části křesťanské Evropy. Pouť ke Svatému hrobu byla spojená s bojem s muslimy a znamenala v myslích obyvatel latinského Západu dvanáctého století vrchol křesťanského snažení. Představa soužití se stoupenci Muhammada, o něž se do jisté míry snažili usedlí Frankové reprezentovaní hrabětem Raimondem a dalšími barony, musela být v očích Západu neakceptovatelná. Další věcí, kterou si musíme uvědomit, je autenticita a původ jednotlivých informací, které autoři ve svých kronikách uvádějí. Žádný z anglických autorů se popisovaných událostí roku 1187 neúčastnil a byl tudíž odkázán na nějaký jiný zdroj – písemný či ústní. Tak se pochopitelně stávalo, že dva či více z nich čerpali určitou pasáž ze stejného pramene. Většinou aniž by to dali v textu nějak najevo. To je příklad jak *Itineraria* a *Estoire*, tak posledně jmenovaného rukopisu italského autora a kroniky Francouze Roberta z Auxerre. Kompilátoři čerpali z jiných zdrojů (či je rovnou přepisovali) bez ohledu na jejich původ. Proto nelze vést dělicí čáru mezi anglickými a jinými kronikami. Informace v nich použité cestovaly velkou vzdáleností bez ohledu na hranice, což bylo usnadněno univerzálním užitím latiny. Záleželo na autorovi, do jaké míry se držel předlohy. Duch doby ale velel držet se (alespoň v obsahové stránce) autority – tedy původního autora textu – co nejstriktněji. Můžeme se tedy poměrně oprávněně domnívat, že výše zmíněnými kronikáři zastávaný negativní postoj vůči hraběti z Tripolisu byl většinovým názorem Západu.

5.2.2. Pohled arabských autorů

Hrabě z Tripolisu byl jakožto čelní představitel latinského Východu velmi dobře znám i muslimské straně. Postoj arabských autorů k jeho osobě je – především při

srovnání s postojem evropských kronik – přinejmenším pozoruhodný. Neméně pozoruhodné jsou pak některé odlišnosti v jednotlivých verzích průběhu událostí.

O vážnosti a respektu, jakému se hrabě těšil v muslimském světě, svědčí poznámky jednotlivých arabských autorů. Arabský básník a cestovatel **Ibn Džubajr** (1145–1217) například chválí jeho dovednosti ve vládě. Balduin IV. svěřil Raimondovi správu země, a ten ji vykonával s veškerou spolehlivostí a autoritou. Autor jej stručně hodnotí jako toho nejvýznamnějšího mezi prokletými Franky. Má mezi nimi autoritu a postavení. Je způsobilý stát se králem a je skutečně vážným uchazečem o tento úřad. Tvrdí se o něm, že je mazaný a úskočný.²⁶⁹

S vysokým hodnocením hraběte se setkáváme i v kronice **Ibn al-Athíra**, autora, který svou nenávist vůči franským vetřelcům nijak neskrýval: „...v tom čase nebyl mezi Franky vznešenější, statečnější a rozváznější baron.“²⁷⁰ Podle něj se hrabě klonil na Saladinovu stranu, a ten mu neustále posílal dopisy, v nichž přislíboval pomoc a podporu. Sultán ale podle kronikáře toto spojenectví nemyslel nijak vážně, neboť „...sliby satanovi jsou jen šalbou pouhou.“²⁷¹ Masakrem křižáků u Cressonu nebyl hrabě nijak otřesen. Ke změně jeho postoje došlo až po výčitkách a nátlaku patriarchy (hrozba exkomunikace) a rytířů vyslaných k němu z Jeruzaléma. „Říkali [mu]: ‚Musel ses asi dát na muslimskou víru, když jsi mohl snést to, co včera muslimové učinili s Franky. Zmasakrovali templáře a špitálníky, vedli je jako zajatce okolo tebe a tys nic nenamítal ani jsi proti tomu nezakročil.‘“²⁷² Když Raimond pochopil vážnost své situace, dostal strach, omluvil se a kál se, čímž byla znovu mezi křesťany nastolena svornost. Po obdržení zprávy o dobytí Tiberiady – v době pobytu vojska u Seforie – odrazil hrabě krále a ostatní velitele od útoku na muslimy, s odvoláním na jejich obrovskou sílu a poziční výhodu. Za to se na něj snesla kritika od Renauda z Châtillonu, který jej – stejně jako podle Ernoula – obvinil z pokračující skryté náklonnosti k muslimům. „Jsem jedním z vás,‘ namítl hrabě, ‚pokud zaútočíte, zaútočím s vámi...“ V samotné bitvě si podle Ibn al-Athíra Raimond uvědomoval beznadějnost situace, a tak jeho prudký útok do muslimských řad, který jiné kroniky nezpochybňují, byl ve skutečnosti záměrný pokus o únik z bitvy. Jeho úspěch

²⁶⁹ Srov. HILLENBRAND, C.: *The Crusades. Islamic Perspective*. New York 2000, s. 343.

²⁷⁰ IBN AL-ATHÍR. In: GABRIELLI, s. 120.

²⁷¹ Tamtéž, s. 123.

²⁷² Tamtéž.

spočíval v tom, že protivník Raimondovy úmysly prohlédl a vytvořil ve své linii mezeru, kterou mohlo vojsko projet.²⁷³

Podobně ani **Bahá'-ad-Dín** není vůči hraběti Tripoliskému výrazněji zaujatý. Bohužel kronikář vstoupil do Saladinových služeb až v období po bitvě u Hattínu, a tak jeho informovanost o předcházejících událostech je výrazně omezená. Nicméně, Raimond byl podle jeho slov nejmoudřejším mužem mezi Franky, známým především pro bystrost svého úsudku. Když si v začínající bitvě uvědomil vážnost situace a blížící se katastrofu, myšlenky na čest šly stranou před zájmem o vlastní záchranu. Prchnul z bitvy dřív, než se situace stala kritickou. Muslimové jej chtěli pronásledovat, ale podařilo se mu jim vyhnout. Od té doby, dodává kronikář, se už nemuseli bát jeho prohnání.²⁷⁴

Podání poněkud se lišící od dvou předchozích muslimským autorů nacházíme v kronice **'Imád-ad-Dína**. Podle něj bylo pro hraběte dobytí Tiberiady důležitým impulsem pro rozhodnou akci proti muslimům. Prohlásil, že je třeba ukončit nečinnost a za každou cenu nepřítele vyhnat. Tato verze je v přímém protikladu jak k Ibn al-Athírovi, tak k Ernoulovi a *De expugnatione*. V podání Raimondova opuštění bojiště se ale 'Imád-ad-Dín od ostatních zásadně neodchyluje, ačkoliv nehovoří o útoku, nýbrž rovnou o útěku: „*Když si hrabě uvědomil tuto porážku, ... vzdal se jakéhokoliv činu a myslel jen na útěk... Tak vyrazil a spolu se svými hledal místo, kudy by unikl.*“ To se mu podařilo. Když byl z nejhorsího venku, „...*ani se neohlédl, aby se obrátil a zaútočil zezadu. Zalekl se řinčení boje, zachvátil ho nepřekonatelný strach, který ho donutil utéct.*“²⁷⁵ 'Imád-ad-Dínova kronika zobrazuje Raimonda, na rozdíl od Ibn al-Athíra, Bahá'-ad-Dína a dvou východních křižáckých kronik, jako zbabělce. V tom se blíží spíš pohledu anglických autorů, ale zároveň představuje postoj, jaký bychom od arabských kronikářů ve vztahu k jednotlivým křižáckým velmožům očekávali spíš. 'Imád-ad-Dín o Raimondovi také prohlašuje, že jeho upřímné úmysly vůči muslimům dostoupily takové míry, že kdyby neměl strach ze svých souvěrců, přestoupil by na islám.²⁷⁶

²⁷³ Kompletní podání událostí viz IBN AL-ATHÍR. In: RICHARDS, II, s. 316–24; do češtiny přeložené pasáže: IBN AL-ATHÍR. In: GABRIELLI, s. 120–6.

²⁷⁴ BAHÁ'-AD-DÍN. In: WILSON, s. 112–3.

²⁷⁵ Bitva u Hattínu je podána v 'IMÁD-AD-DÍN. In: GABRIELLI, s. 132–4. Citovaná pasáž tamtéž, s. 134.

²⁷⁶ 'Imád-ad-Dína cituje ve své kronice ABU ŠÁMA: *Kitab ar-Raudatain*. In: *RHC Or.*, sv. IV. Paris 1898, s. 257–8.

Ze všech arabských autorů měl al-Isfahání nejlepší pozici pro zaznamenání událostí roku 1187, což by jeho verzi mělo automaticky stavět na první místo z hlediska věrohodnosti. Jak je ale možné, že Ibn al-Athír a Bahá'-ad-Dín, kteří své příspěvky sepisovali později, vnímají hraběte Raimonda méně negativně? Vysvětlení by snad mohlo podat srovnání s postojem samotného **Saladina**. V jednom dopise, napsaném krátce po dobytí Jeruzaléma, prezentuje hraběte z Tripolisu jako zbabělce, který v čase vítězství bažil po krveprolití a v dobách ponížení byl plný podlých úskoků. Z bitvy u Hattínu se odplížil ze strachu před smrtí mečem, nebo kopím. Bůh ho po zásluze odměnil a z království smrti ho poslal do pekla.²⁷⁷ Saladinův přístup se může zdát překvapivý vzhledem k tomu, že mezi křižáky mu pravděpodobně nebyl (alespoň z hlediska diplomatických styků) nikdo bližší. Je snad možné, že Saladin byl náhlou změnou Raimondova postoje a ukončením spojení po bitvě u Cressonu zaskočen víc, než jak je patrné ze zmíněné Ibn al-Athírovy poznámky o *slibech satanovi*. Spojení obou mužů na přelomu let 1186/7 nebylo v žádném případě bráno na lehkou váhu, alespoň křižáckou stranou ne. Nepochybně to byl hlavní důvod Raimondova nelichotivého renomé v evropské historické paměti pozdějšího období. Že se nejednalo pouze o formální dohodu o vzájemné podpoře, dokazuje Saladinem vyslaný oddíl Turků do Tiberiady, který měl v případě konfliktu se stranou krále Guye pomoci hraběti odrazit křižácké vojsko.²⁷⁸ Raimund byl až do bitvy u Cressonu Saladinovým spojencem, a toto spojení náhle porušil, ačkoliv sám sultán mu k tomu nedal přímý důvod. Cressonský masakr šel na vrub nerozvážnosti (ačkoliv i nepochybné křižácké cti a odvaze) templářů a jejich velmistra Gérarda. Saladin za něj, alespoň ve svých očích, nenesl odpovědnost. Žádné příměří neporušil (neboť to už bylo porušeno předtím Renaudem z Châtillonu), jen využíval momentální příležitosti, již mu spojení s Raimondem poskytovalo. Navíc v tomto případě ani jeho muži nebyli v pozici útočníků, ale naopak zákeřně napadených. Z tohoto pohledu se muselo Raimondovo rozhodnutí ukončit nepřítelství s druhým křižáckým táborem jevit Saladinovi jako zrada. Sultán nepochybně naivně nevěřil v delší trvání spojení s hrabětem, to můžeme Ibn al-Athírovi věřit. Kronikář ale nebyl přímým

²⁷⁷ Kompletní znění dopisu viz MICHAUD, J. F.: *The History of the Crusades*. Sv. III. ROBSON, W. (tr.). New York 1881, s. 372–6.

²⁷⁸ Můžeme-li věřit Ernoulově verzi, zmíněná Lusignanova trestná výprava na Tiberiadu, kde sídlil hrabě Raimond, byla téměř připravena k odchodu. Snad by došlo i k vojenskému střetu, kdyby na poslední chvíli nedokázal Balian z Ibelinu změnit králův postoj a přesvědčit jej o nerozumnosti takové akce. *Eracles*, s. 29–30.

svědkem těchto událostí a nemohl dostatečně reflektovat Saladinův postoj – jako právě ‘Imád-ad-Dín, který měl tehdy k sultánovi velmi blízko. Navíc, Ibn al-Athír svou kroniku sepsal se značným časovým odstupem, což mu nepochybně umožnilo vidět případné spojenectví Saladina s Raimondem víc nereálně, než mohl posoudit sám sultán, který do něj nepochybně vkládal jisté naděje. Na druhou stranu, jindy velmi prozíravému Saladinovi muselo být i nyní jasné, že v případě konfliktu s křižáky se hrabě nepostaví proti vlastnímu lidu. Raimond byl nastalou situací zahrán do kouta a nezbývalo mu, než dát se na něčí stranu. Kdyby nadále ctil dobré vztahy se Saladinem, odsoudil by ho celý křesťanský svět (což se nakonec stejně do jisté míry stalo). Nicméně, pohled ‘Imád-ad-Dína se zde velmi blíží tomu, s jakým se setkáváme v Saladinově dopisu. To s ohledem na jeho post sultánova sekretáře jen potvrzuje, že v jeho kronice se víc odráží Saladinův bezprostřední postoj k Raimondovi, zatímco druzí dva kronikáři mohou spíš zobrazovat pohled pozdější, respektive mezi muslimy obecněji přijímaný. Ten mohl být víc ovlivněn všeobecně dobrou pověstí, které se hrabě v muslimském světě těšil.

Jiný arabský kronikář věnující se Saladinovým úspěchům u Hattínu je **Ibn Wásil**.²⁷⁹ Svě dílo psal téměř sto let po těchto událostech, přičemž informace čerpal od starších muslimských autorů – především tří výše uvedených, které dokonce v textu cituje. Vypovídací hodnota jeho díla je tedy nižší, nicméně i tak dobře dokresluje, jak byly události vnímány muslimskou stranou s větším časovým odstupem. Jedním z důležitých momentů je, že si autor mohl dostatečně uvědomit význam bitvy u Hattínu: „...byla klíčem, který otevřel zemi islámu.“ O hraběti Raimundovi stručně píše, že se původně k Frankům vytáhnulším proti Saladinovi nechtěl připojit. Svolil až poté, co jej král osobně vyhledal a přesvědčil. Po útoku muslimů na Tiberiadu byl tím, kdo křižáky nejsilněji vybízel k pochodu vstříc nepříteli (tedy verze shodná s ‘Imád-ad-Dínem). O jeho útěku z boje pak čteme: „*Také hrabě – Bůh ho proklej*“²⁸⁰ – *uprchl z boje a tento útek ho jedině zachránil, když*

²⁷⁹ Gamál ad-Dín Ibn Wásil žil v letech 1207 – 1298. Napsal Dějiny Ajjúbovců. Za jejich vlády zastával různé úřady, byl například soudcem ve městě Hamá. Ve svém díle se soustředil hlavně na osudy Saladinovy dynastie a následně mamlúcké dynastie do roku 1282. Jedná se tedy o důležitý pramen pro dějiny pozdějších křížových výprav 13. století. Srov. HROCHOVÁ: *Křížové výpravy*, s. 136; GABRIELLI: *Křížové výpravy*, s. 28.

²⁸⁰ Toto zvolání je zajímavým rysem arabských dobových kronik. Objevuje se prakticky ve všech a vyjadřuje autorův postoj (nebo postoj muslimské obce obecně) ke jmenované osobě. Za jmény těch, kteří jsou vnímáni kladně, se objevují zvolání pozitivní, např. „*Bůh se nad ním smiluj*“, zatímco jména křesťanů jsou doprovázena výroky: „*Bůh ho zatrat*“, „*Bůh ho proklej*“ apod. Ač se to může zdát

se mu podařilo z posledních sil utéci směrem na Tyrus. Oddíl muslimů jej pronásledoval, ale nedostihl. Muslimové byli tak alespoň zbaveni jeho nebezpečné úskočnosti.²⁸¹ Absence pozitivních, či do jisté míry oceňujících výroků na účet hraběte dává tušit, že jeho obraz mezi muslimy doznal s postupem doby změny. Zatímco pro Bahá'-ad-Dína a Ibn al-Athíra představoval přinejmenším úctyhodného protivníka, a ani 'Imád-ad-Dín k němu přes jistou dávku posměchu není apriorně nepřátelský, Ibn Wásilem je vnímán jen jako jeden z mnoha nepřátel. Zdá se, že u starších muslimských autorů, kteří byli bezprostředními svědky událostí, nacházíme schopnost rozlišovat mezi jednotlivými představiteli nepřátelského tábora, zatímco s mladším Ibn Wásilem jakoby snaha po takovém rozlišování upadala a přecházela do jednoduchého konvenčního rozdělení na „my“ a „oni“. Arabští kronikáři sepisující události vlastní doby dobře věděli, kteří z křižáckých princů představovali pro muslimský svět největší hrozbu, a se kterými se naopak „dalo vyjít“. Že toto rozdělení v podstatě korespondovalo s rozdělením křižáků podle původu (na nově příchozí a domorodé), je nasnadě. To můžeme ostatně vytušit i ze zmíněného Ibn Munkizova úryvku, v němž autor dává najevo své sympatie (byly-li jaké) ve prospěch starousedlíků.²⁸²

Pro srovnání, nejen hrabě Raimond požíval mezi muslimy jistou míru respektu a úcty. Značné vážnosti se těšili i jiní východní baroni, jako například Renaud ze Sidonu, který byl uznáván pro svůj důvtip, ale především pro znalost arabštiny, zálibu v arabské literatuře a historii a pro uhlazenost mravů a okouzlující vystupování.²⁸³ O jiném významném představiteli místní aristokracie, Homfroi III. z Toronu, se Bahá'-ad-Dín vyjadřuje jako o jednom z nejskvělejších mezi všemi urozenými Franky.²⁸⁴ Naproti tomu, pro Renauda z Châtillonu nenachází žádný z muslimských autorů nic než slova kritiky a pohrdání. Ibn al-Athír o něm poznamenává, že „...byl jedním z největších a nezpupnějších franských baronů. Zároveň byl divokým nepřitelem

vzhledem k dlouhodobým válkám s křižáky paradoxní, i jméno Ježíše Krista, jednoho z proroků islámu, je provázeno zvoláním pozitivním. (Srov. např. IBN AL-ATHÍR. In: GABRIELLI, s. 170.)

²⁸¹ IBN WÁSIL. In: HROCHOVÁ, s. 136–7. Závěrečná pasáž je doslova opsaná od Bahá'-ad-Dína.

²⁸² Viz pozn. č. 214.

²⁸³ BAHÁ'-AD-DÍN. In: WILSON, s. 142. Jeho pověst značně utrpěla, když své schopnosti využil k obelhání Saladina při jednání o vydání hradu Belfortu. (K tomu více níže v této práci, pozn. č. 309.) Srov. BAHÁ'-AD-DÍN. In: WILSON, s. 142, 174–5. Abu Šáma k němu i přesto nadále zachovává pochvalné stanovisko. Srov. ABU ŠÁMA. In: *RHC Or.*, IV, s. 396–8.

²⁸⁴ Tamtéž, s. 322. Homfroi III. byl otcem Homfroie IV. z Toronu, manžela druhé dědičky trůnu Isabely, který po smrti malého Balduina V. odmítl postavit se Lusignanovi jako protikandidát za stranu domorodé šlechty.

muslimů a škodil jim, kde mohl.“ Podle něj neexistoval nenáviděnější nepřítel islámu.²⁸⁵ Bahá'-ad-Dín vysvětluje, proč k němu sultán choval takovou nenávist a proč přísahal, že ho sám zbaví života, jestliže se mu někdy dostane do rukou. Tak se ostatně po bitvě u Hattínu stalo.²⁸⁶ Rozlišování arabských kronikářů mezi oběma křižáckými tábory, respektive různé hodnocení jejich představitelů jednoznačně svědčí o snaze muslimské strany znát svého protivníka, mít na zřeteli hlavní zdroje nebezpečí.²⁸⁷

Zcela originální je ve svém podání katolikos (biskup) syrské ortodoxní církve **Bar Hebraeus**.²⁸⁸ Hrabě podle něj dobrovolně opustil Hattín, protože původně radil proti bitvě a neunesl by, kdyby křesťanské vojsko zvítězilo.²⁸⁹ Takové tvrzení se evidentně nezakládá na znalosti vývoje událostí. Právě tak je Bar Hebraeova verze prosta jakýchkoliv sympatií vůči Raimondovi. Vzhledem k napjatému vztahu mezi Franky, akceptujícími pouze latinskou církev, a původním křesťanským obyvatelstvem Východu není takový postoj příliš překvapivý.²⁹⁰

²⁸⁵ IBN AL-ATHÍR. In: GABRIELLI, s. 121.

²⁸⁶ Hlavním důvodem bylo jeho proradné chování, napadání bezbranných karavan a mučení vězňů. Srov. BAHÁ'-AD-DÍN. In: WILSON, s. 42–3. V podání Renaudových posledních okamžiků a následné „popravy“ jsou dobové prameny v obdivuhodné shodě. Saladin si nechal bezprostředně po skončení bitvy zavolat zajatého Lusignana a s ním i Renauda. Králi nabídl pohár vody se sněhem, což v arabské symbolice znamenalo, že mu byl darován život. Když Guy uhasil svou žízeň, nabídl pohár Renaudovi. Saladin nato rozhněvaně prohlásil, že Renaud nedostal napít od něj, nýbrž od krále. Poté se na něj obrátil, obeznámil ho s jeho zločiny spáchanými na muslimském obyvatelstvu, a po vyslechnutí hrdé a provokativní odpovědi usekl Renaudovi hlavu. Poté uklidnil rozechvělého Lusignana: „*Jeho zničila jeho vlastní zloba a věrolomnost. Zemřel pro své chyby a špatné skutky...*“ 'IMÁD-AD-DÍN. In: GABRIELLI, s. 135. Pro jiné verze viz např. IBN AL-ATHÍR. In: RICHARDS, s. 323–4; BAHÁ'-AD-DÍN. In: WILSON, s. 42–3, 114–5; *Itinerarium*, s. 16; *Eracles*, s. 48.

²⁸⁷ Přehled pozitivně a negativně vnímaných křižáckých vůdců muslimskými autory viz v HILLENBRAND: *The Crusades*, s. 336–47.

²⁸⁸ Gregory Bar Hebraeus (1226 – 1286), původním jménem Abū'l-Faraj bin Hārūn al-Malaṭī, byl významným učením a filosofem. Již ve dvaceti letech se stal biskupem, o šest let později arcibiskupem, a nakonec primasem východní jakobitské církve. Ve svých dílech se věnoval astronomii, teologii a klasickým naukám. Mezi hlavní díla patří *Kronika a Dějiny středního východu*. Srov. BUNSON, M. – BUNSON, M.: *OSV's Encyclopedia of Catholic History*. Huntington 2004, s. 119.

²⁸⁹ BAR HEBRAEUS: *The Chronography of Gregory Abu'l Faraj commonly known as Bar Hebraeus*. WALLIS BUDGE, E. A. (ed.). Sv. II. London 1932, s. 323–4.

²⁹⁰ Postavení domorodých východních křesťanů v křižáckých státech, kteří nevyznávali křesťanství západního ritu (a kteří první křižáky vítali jako osvoboditele), nebylo prakticky o nic lepší, než postavení muslimů. HROCHOVÁ – HROCH: *Křižáci*, s. 201.

5.2.3. Zhodnocení

Vraťme se ještě krátce k Ibn al-Athírovi, který svou znalostí poměrů v nepřátelském táboře převyšuje jak ostatní arabské kronikáře, tak – a to nesrovnatelně – kronikáře křesťanské.²⁹¹ Pozoruhodný přehled prokazuje například při popisu nástupnické situace na jeruzalémském dvoře po smrti Balduina IV. O hraběti Raimondovi nicméně tvrdí, že se ujal poručnictví nad malým následovníkem v naději, že se v případě jeho brzké smrti stane králem. Jeho ambice byly zhceny, když království přešlo na matku dítěte (Sybilu).²⁹² S takto přímočarým vyjádřením Raimondových aspirací se nesetkáváme v žádném jiném z dobových pramenů. V podstatě se ale jedná o postoj hraběti nepřátelských evropských kronik, které jej vnímaly jako muže usilujícího o moc, přičemž neúspěch jej vedl ke zradě křesťanstva a spojenectví s muslimy. Ibn al-Athír vidí Raimonda také jako ambiciózního, nepochybně prohnaného, nicméně stále věrného křesťana, který se nakonec postavil na stranu souvěrců. Tomuto postoji se blížil i 'Imád-ad-Dín, ačkoliv z jeho textu se zdá, že hrabě měl blízko k islámu sám ze sebe, nikoliv v důsledku rozkolu s křesťany.

Proti názoru muslimských i evropských křesťanských kronikářů stojí zcela v opozici autor *Eracles*, který v otázce Raimondových aspirací nenechává domněnce o jeho usilování o trůn prostor. Podle jeho verze se naopak zdá, že hrabě na trůnu žádný zájem neměl a podobné podezření se snažil setřást. Svě navržení umírajícím králem na regenství za malého Balduina byl ochoten přijmout pod podmínkou, že nebude jeho opatrovníkem, aby se v případě neštěstí (malý následník byl zjevně neduživý) nestal prvním podezřelým. Za druhé, všechny pevnosti a hrady měly přejít do správy templářů a špitálníchků, aby se zabránilo případným nařčením, že jim hrabě má v úmyslu škodit. A konečně, v případě smrti Balduina V. během příštího desetiletí měl Raimond nadále zůstat regentem do té doby, dokud výbor složený z papeže, římského císaře a králů Francie a Anglie nerozhodne v otázce, která z dcer krále Amauryho by se měla stát dědičkou trůnu. S těmito podmínkami všichni přítomní souhlasili. Důvodem, proč s nimi Raimond vystoupil, byla podle kronikáře snaha

²⁹¹ Křesťanské prameny ke křížovým výpravám vykazují obecně menší zájem o dění v muslimském světě, čímž se odlišují od pramenů arabských. Tento fakt je zřetelný jak u kronik první výpravy (k tomu viz ŠTĚRBA: *Vybrané problémy*, zejména s. 20–32), tak výpravy třetí. Arabští autoři prokazují daleko lepší přehled o křížáckých vůdcích, dokáží postihnout některé jejich charakteristické rysy, občas zmiňují jejich příbuzenské vazby či společenský status. Křesťanští kronikáři se naproti tomu jen stěží uchýlí k podání alespoň kusých (a často přibarvených) informací o Saladinovi.

²⁹² IBN AL-ATHÍR. In: GABRIELLI, s. 120.

zabránit neshodám v zemi v případě smrti malého Balduina. Proto chtěl království spravovat až do rozhodnutí zmíněných čtyř mocných.²⁹³ Z tohoto pohledu bylo pozdější přijetí Lusignana za krále zradou, respektive porušením dohodnutých podmínek, a následný odpor baronů byl tak zcela legitimní – bez ohledu na to, zda v celé záležitosti hrála skutečně hlavní roli Sybila, která měla obelstít Jeruzalémský sněm (*Haute Cour*) a korunovací vlastního muže porušit daný slib. Ani během následujícího neklidného období Raimond podle verze v *Eracles* nijak nedával najevo své právo na trůn či úsilí o něj. Svou snahou prosadit manžela Isabely Homfroie spíš prezentoval opak. Jen stěží můžeme brát vážně tvrzení Rogera z Howdenu, že Raimund usiloval o sňatek se Sibylou, a tím o získání nároku na trůn. Roger tvrdí, že když jej Sybila jako manžela odmítla, roztrpčený hrabě se dal na stranu Saladina.²⁹⁴ Raimund byl v té době ženatý s Eschivou, a nic nenasvědčuje tomu, že by chtěl na tomto stavu něco měnit. Navíc si lze těžko představit, že by pro svůj sňatek s jednou z dědiček trůnu našel podporu mezi ostatními barony. Ti ostatně po Lusignanově korunovací upnuli všechny naděje na Homfroie a nedlouho po zmaření plánu ustoupili a přísahali novému králi věrnost. Jestliže je pravdivá pasáž *Eracles* o podmínkách hraběte, pak bylo nepochybně právě jejich porušení hlavním důvodem revolty baronů. Jinými slovy, je věrohodnější, že strana baronů byla pobouřena dosazením nového krále bez intervence evropských vládců spíše než neprosazením Raimonda za Sybilina ženicha.

Vzhledem k poměrně vysoké důvěryhodnosti autora *Eracles* a jeho evidentní snaze působit nestranně, stejně jako k bezkonkurenční informovanosti o těchto událostech, převládá v moderní literatuře příklon k jeho verzi. Zatímco starší historici – poněkud otevřenější radikálnějším tvrzením – byli ochotni Raimondovi vysoké ambice přiřknout,²⁹⁵ dnes se badatelé této otázky povětšinou vyhýbají. Svým příklonem k *Eracles* dávají nicméně najevo, který scénář vývoje událostí je podle nich nejpravděpodobnější, čímž jistým způsobem prezentují i svůj pohled na osobnost

²⁹³ *Eracles*, s. 14.

²⁹⁴ *Chronica*, II, s. 315–6

²⁹⁵ Jako ambiciózního a o moc usilujícího viděl hraběte Raimonda například Heinrich von Sybel (*The History and Literature of the Crusades*. London 1861, s. 92.): „...Count Raymond of Tripoli, a clever but vacillating and weak man, who, halting between honesty and ambition, aspired to the crown, half from selfish, half from patriotic motives...“. Názor, že hrabě usiloval o královskou korunu, zastával i Steven Runciman (*A History*, II, s. 449). Vyšel ze zmíněných tvrzení Ibn Džubajra, 'Imád-ad-Dína a Ibn al-Athíra, které podle něj jasně prokazují Raimondovy aspirace na jeruzalémský trůn.

hraběte.²⁹⁶ Jediné, co lze na otázku Raimondových ambicí odpovědět, je, že s jistotou nemůžeme nic tvrdit. Při existenci tolika rozdílných pohledů dobových autorů je prakticky nemožné shodnout se na jediné odpovědi. Každé stanovisko s sebou nese další problémy, které nelze zcela uspokojivě řešit.

Obecně nepřátelský postoj, jaký vůči Raimondovi a jeho straně zastávají evropští autoři, je nepochybně ukazatelem dobového veřejného mínění západní společnosti. Jejich podání událostí a soudy o hraběti nelze brát zcela vážně, protože – jak už bylo několikrát zmíněno – jakožto Evropané měli mnohem blíž ke straně okolo Guye z Lusignan a motivace a představy východní šlechty pro ně byly nepochopitelné. Podobně bychom ale měli odsunout stranou i *Eracles* jakožto pramen apriorně zaujatý ve prospěch strany baronů. V tomto bipolárním rozdělení by měly relativně nezávislou skupinu představovat arabské prameny. I ony se ale ve svém posouzení hraběte Raimonda značně rozcházejí. Možné důvody k tomu již ostatně byly komentovány. Za poměrně objektivní bychom mohli považovat podání událostí v *De expugnatione*, jejíž autor, ačkoliv měl zjevně blízko k templářům, nedává najevo vůči hraběti z Tripolisu žádnou zášť. Bohužel, o jeho ambicích se nevyjadřuje ani náznakem.

Pokud bychom měli přeci jen nějaký závěr o Raimondově osobě přinést, snad bychom nebyli daleko od pravdy tvrzením, že hrabě sice neusiloval primárně o korunu pro vlastní osobu, nicméně z hlediska dalšího směřování celého království bylo v jeho očích nezbytné, aby na trůn usedla osoba reprezentující zájmy místní nobility. Ve chvíli, kdy ztroskotaly naděje na prosazení Homfroie, mohl si snad hrabě uvědomit, že vhodnějšího kandidáta, než je on sám, již nesežene. To mohla být příčina jeho dalšího setrvání v opozici vůči Lusignanovi. Těmito úvahami se již ale pohybujeme na poli čiré spekulace, která může být historické skutečnosti vzdálena.

²⁹⁶ Raimondovy podmínky přijetí regentství – jak je podává *Eracles* – jsou moderními autory bezezbytku přijímány. Srov. např. NICHOLSON: *Joscelyn III*, s. 122–5; PHILLIPS, J. P.: *The Crusades, 1095–1197*. New York 2002, s. 131–3 a další. Christopher Tyerman (*God's War*, s. 364) v podstatě také. Doplnuje nicméně, že mnozí současníci Raimonda podezírali, pravděpodobně správně, z usilování o trůn.

5.3. Obraz ostatních křižáckých vůdců

Nyní se ještě krátce podíváme, jak křesťanští autoři vnímali další aktéry pohnutých událostí Jeruzalémského království. I v tomto případě je markantní rozdíl mezi postojem Východu a Západu. V první kapitole *Eracles*, která je ještě přisuzovaná Vilémovi z Tyru, se zcela bez zaujetí či náznaku stranickosti popisuje, jak Guy z Lusignanů – tehdy ještě hrabě – napadl beduíny, s nimiž měl král Balduin IV. uzavřené příměří a jimž poskytoval ochranu. Když byl nedlouho na to umírající král nucen zvolit regenta za svého mladého nástupce, synovce Balduina, vycházel z následujících skutečností. Předně nástupcem mohla být jediná osoba mající na trůn faktické právo. To hrálo do karet Guyovi, který tím těžil ze sňatku s královou sestrou Sybilou. Jak ale kronikář dále uvádí, Lusignanův přístup k soužití s muslimy byl pro Balduina důležitým podnětem k tomu, aby jako regenta za svého mladistvého nástupce zvolil někoho jiného. V prvé řadě se mělo jednat o člověka, který byl svým přesvědčením nakloněn mírovému soužití a dobrému vycházení s místním obyvatelstvem, a který si svým vystupováním na Východě vysloužil úctu a respekt. Autor doslova píše, že si král již nepřál svěřit Jeruzalémské království žádnému *cizinci*.²⁹⁷ Vyzval své vazaly, aby jako regenta přijali hraběte Raimonda do té doby, než mladý Balduin dosáhne plnoletosti. Rovněž je nabádal zvolit jej v případě Balduinovy smrti králem. Pokud by ale chtěli za krále nějakého cizince ze zámoří (*en strange home d'Outre mer*), měli by jednat ve shodě s Raimondovou radou. Král si byl dobře vědom, že nikdo jiný neměl na trůn takový nárok jako hrabě z Tripolisu, jenž byl prvním bratrancem krále Balduina III. Navíc došel přesvědčení, že Guy byl pro tento post nevhodný a nedokázal by království udržet.²⁹⁸ Nejenže zde kronikář reflektuje důležitou proměnu, odehrávající se v králově mysli – když si uvědomil nebezpečí plynoucí z upřednostnění *cizince* Guye jako možného kandidáta na trůn. Zároveň se jedná o otevřené vyobrazení Lusignanů v negativním světle, což je v dobových pramenech ojedinělé. Stranickost Viléma z Tyru ve prospěch Raimonda je zcela zjevná a vzhledem k společnému původu pochopitelná. V podstatě potvrzuje rozdělení křižáckého tábora, a to jak v roce smrti malomocného krále (1185), tak i

²⁹⁷ „...et ne voleit que nul estrange entrast ou roiaume de Jerusalem...“ *L'estoire de Eracles*. In: *RHC Occ*, II, s. 6; *Eracles*, s. 13.

²⁹⁸ „...et por ce que il conoisseit et saveit bien que Gui de Lisignan n'en esteit profitable a gouverner ne a maintenir le fait dou reiaume de Jerusalem...“ *L'estoire de Eracles*. In: *RHC Occ*, II, s. 6 *Eracles*, s. 14.

v průběhu několika let před tím. Zjevná Vilémova snaha působit jako nestranný a seriózní kronikář, která je dobře patrná z celého jeho rozsáhlého díla, bránila mu vyjádřit nezakrytě své pocity vůči některým aktérům – v tomto případě Lusignanovi. I tak o nich ale není pochyb.

V kapitole 4.3.2. bylo předvedeno, jak západní kroniky, a především ty anglické, vnímaly Guye přes jeho zjevné chyby pozitivně. Většina z nich se králi věnovala pouze v souvislosti s událostmi třetí křížové výpravy, jediný Vilém z Newburghu stručně zhodnotil i jeho působení na Východě před rokem 1187. Proto si zaslouží být zmíněn až nyní. Podle Newburgha rytíř z Lusignanů po svém útěku z Akvitánie a příchodu na Východ *skvěle* sloužil v králových službách.²⁹⁹ Když mu v roce 1186 Sybila posadila korunu na hlavu, jeruzalémská nobilita byla nad míru pobouřena. Nemohla ustát představu, že by jim měl vládnout cizinec, který nebyl z královského rodu, zatímco existoval oprávněnější nástupce, jehož rukou, „...*jak věřili, by bylo království důstojněji a velkolepěji spravováno.*“³⁰⁰ Vilém zde sice není konkrétní, nicméně není pochyb o tom, že má na mysli hraběte Raimonda. Na druhou stranu, přes otevřenou kritiku vůči východní nobilitě nemůžeme říct, že by Lusignana slepě opěvoval. Kritizuje jej za to, za co král nepochybně kritiku od svých současníků sklízel: vše vsadil na jednu bitvu. Vytáhl s vojskem, aniž by nechal dostatečné posádky v jednotlivých městech a hradech. Tím zbavil království jeho nezbytných obránců a vystavil jej nebezpečí jako žádný jiný král před ním. Nechal povolát zdravé i nemocné, jako by chtěl Saladina zahnat pouhým počtem. Ve skutečnosti tak jeho vojsko bylo spíš složeno z obětí, než z bojovníků.³⁰¹ Newburgh nezapomíná připomenout skandální skutečnost, jíž sám přisuzuje při posouzení celé situace značnou váhu, a sice že „...*král byl ke zkáze křesťanského panství jmenován ženou...*“³⁰²

Jednoznačnější roli hrdiny v jeho kronice zastává Renaud z Châtillonu, muž považovaný moderní historiografií spíš za jeden ze zdrojů zkázy. Vilém jej tituluje nejkřesťanštějším mužem (*vir Christianissus*), jenž proslul uměním ve zbrani stejně jako vznešeností mysli. Když byl po bitvě u Hattínu Saladinem tázán, odpovídal

²⁹⁹ „*Guidone scilicet quodam Pictavensi... de Aquitania fugerat, er regi Ierosolymorum egregie militabat.*“ VILÉM Z NEWBURGHU. In: HAMILTON, I, s. 255.

³⁰⁰ „...*a quibus regnum, ut credebant, decentius et magnificentius regeretur.*“ Tamtéž.

³⁰¹ Tamtéž, s. 257.

³⁰² „...*rex autem ad Christiani regni excidium institutus a femina...*“ Tamtéž, s. 257.

s pevností příslušející opravdovému muži. Sultán s'al jeho hlavu vlastní rukou, protože se nechtěl připravit o potěšení z prolití tak ušlechtilé krve.³⁰³ Stejně tak v kronice Richarda od Svaté Trojice je Renaud oslavován. Jeho smrt z rukou Saladina je přisuzována buď sultánovu vzteku, nebo právě Renaudově výjimečnosti.³⁰⁴ Ostatní křesťanští autoři, v jejichž kronikách zmínku o popravě nacházíme, se vždy omezují pouze na jednu stručnou větu.³⁰⁵ Výjimkou je pouze *Eracles*. Podává zdaleka nejdetailnější popis toho, co se po bitvě dělo v Saladinově stanu. Jeho informovanost se v tomto případě vyrovná arabským autorům, dokonce rekonstruuje i rozhovor, jenž se měl odehrát mezi oběma muži. Na otázku, co by dělal na sultánově místě, tedy kdyby se mu on dostal do rukou jako vězeň, odpověděl Renaud: „*Bůh mi pomáhej, usekl bych ti hlavu.*“³⁰⁶ Rozzuřený Saladin odvětil: „*Prase! Jsi mým vězněm a přeci mi odpovídáš tak arogantně.*“³⁰⁷ Nato vzal meč a Renauda probodl. Mamlúci stojící poblíž přiskočili a usekli mu hlavu. Saladin se pak pokropil trochou jeho krve na znamení, že byla vykonána pomsta.³⁰⁸ Vyobrazená scéna se velmi blíží tomu, co předkládají arabští autoři. Saladin vykonává pomstu nad mužem, který mu (a jeho lidu) způsobil mnohá příkoří. Antiošský kníže přitom do poslední chvíle setrvává ve své aroganci a úhlavnímu nepříteli dává i v poslední chvíli najevo pohrdání. Vilém z Newburghu načrtl scénu stručněji, ale prakticky ve stejném duchu. V jejím vyznění je ale rozdíl. Zatímco Vilém vykresluje událost jako smrt *největšího křesťana*, který ze svého správného a hrdého postoje neustoupil ani tváří v tvář smrti, autor *Eracles* – stejně jako arabští autoři – ji vnímá jako zaslouženou. Kde Newburgh vidí velikost a neústupnost, tam druhý aroganci a drzost. Pravda, autor *Eracles* sice přímo Renauda nekritizuje a svůj postoj vůči němu nedává explicitně najevo. To je ale nutno přičíst jeho očividné snaze působit nestranně. Přímou chválu, nebo naopak odsudky totiž

³⁰³ Tamtéž, s. 259.

³⁰⁴ „*cui tyrannus ipse, vel furorem suum secutus, vel viri tanti deferens excellentiae manu propria caput emeritum et longaevum abscidit.*“ *Itinerarium*, s. 16.

³⁰⁵ Srov. *Gesta*, II, s. 22; *Chronica*, II, s. 320; RADULF Z COGGESHALL. In: STEVENSON, s. 21. Ani *De expugnatione*, s. 228 není v tomto případě o nic sdílnější. Na stručné oznámení v jedné větě se omezují i dopisy zasílané na Západ, což je možná důvod, proč evropští kronikáři neuvádějí víc informací. Korespondence byla nepochybně jedním z jejich hlavních zdrojů. Srov. např. dopis zasláný z Východu císaři Fridrichovi I. (*E continuatione chronici Hugonis a Sancto Victore*. In: WEILAND, L. (ed.). *MGH, SS, XXI*. Hannover 1869, s. 476), nebo dopis Antiochijského patriarchy Aimeryho z Limoges anglickému králi Jindřichovi II. (*Chronica*, II, s. 341).

³⁰⁶ „*Se Dieu m'ait je vos coperoie la teste.*“ *L'estoire de Eracles*. In: *RHC Occ*, II, s. 68.

³⁰⁷ „*Porc, tu y es en ma prison, et me respons issi orgueilleusement.*“ Tamtéž, s. 69.

³⁰⁸ *L'estoire de Eracles*. In: *RHC Occ*, II, s. 67–9; *Eracles*, s. 48; V poněkud stručnější verzi a bez užití přímé řeči se říká totéž v Ernoulově kronice (In: MAS-LATRIE, s. 173–4).

v jeho kronice nenacházíme v souvislosti s žádnou osobou, ať hrabětem Raimondem na jedné straně, nebo Renaudem či Guyem z Lusignanu na straně druhé. Vedle toho, ukazatelem autorova postoje je jistě i absence urážek na Saladinův účet. Pokud by se sultánovým činem nesouhlasil, pravděpodobně by to dal tímto způsobem najevo, jak ve své kronice předvedl na jiném místě v souvislosti se zajetím Renauda ze Sidonu.³⁰⁹

Renaud ze Sidonu spolu s Balianem z Ibelinu jsou – přes svůj nesporný význam coby největší lenní páni křižáckého panství – v evropských kronikách téměř dokonale opomíjeni, a pokud se přeci na scéně objevují, pak v negativním kontextu. Dobrým příkladem jsou Ambroise a Richard de Templo, kteří svůj despekt vůči těmto dvěma baronům nijak neskrývají. První řečený se o obou mužích vyjadřuje jen při jedné příležitosti: na jaře roku 1192 sloužili jako vyslanci Konráda z Montferratu při vyjednávání se Saladinem.³¹⁰ Protože Konrád byl tehdy v opozici vůči anglickému králi a se Saladinem vyjednával na vlastní pěst (snad by se zde mohl použít termín „separátní mír“), je důvod k postoji Ambroise zjevný. Stejnou situaci popisuje i Richard de Templo, ačkoliv se omezuje jen na stručné vyjádření o špatné pověsti obou mužů.³¹¹ S Renaudem a Balianem se pak v *Itinerariu* setkáváme ještě na jiném místě. Autor je jmenuje jako hlavní komplice Konráda v jeho úsilí o sňatek s Isabelou, která byla po smrti Sybily jedinou dědičkou trůnu. Příznačná je věta: „Zesnulý hrabě z Tripolisu by býval vhodným čtvrtým členem v této radě vrcholné nepravosti.“³¹² U obou kronikářů je v těchto případech zřejmá apriorní předpojatost

³⁰⁹ Když během svého vítězného tažení Saladin oblehl Belfort, Renaud pomocí svého šarmu a prohanosti dokázal sultána přimět k poskytnutí několikaměsíčního odkladu od dobývání pevnosti s tím, že když do té doby nepřijde obráncům nikdo na pomoc, vydají ji bez boje. Pomoc nepřišla, nicméně když Saladin přitáhl k Belfortu podruhé, uvědomil si své napálení. Renaud využil lhůty k intenzivnímu posílení obrany pevnosti. Když se ale pokoušel vymocit další odklad, Saladin jej nechal zajmout. Svou mazaností nicméně pán ze Sidonu sultána výrazně zdržel v jeho dobovačné kampani, čímž přispěl k pozdějšímu úspěšnému uhájení Tyru. Srov. TYERMAN: *God's War*, s. 404–5. Nejpodrobněji a nejmohodněji o události píše BAHÁ'-AD-DÍN. In: WILSON, s. 141–3, 150–3, který otevřeně přiznává, že byl Saladin přechytračen. Autor *Eracles*, s. 70–1 popisuje průběh odlišně a naopak prohlašuje, že Renaud byl tím podvedeným, za což je Saladin v jeho kronice velmi kritizován.

³¹⁰ Verše v anglickém překladu znějí:

„Co fud Balian d'Ibelin,
Qui iert plus faus de gobelin,
E si i fu Renaud de Saete,
Qui l'orde pais, non mie nete,
Venoient quere e porchacier,

Sis deust l'en a chiens chacier.“ *Estoire*, ř. 8709–14.

³¹¹ „...quorum nomina tunc temporis ob notam infamiae satis erant notoria.“ *Itinerarium*, s. 337.

³¹² „Profecto fautores ejus praecipui tres erant, Reginaldus Sidoniorum dominus, Paganus de Castro Cayphae, et Balisantis. Quod si Comes Tripolitanus qui jam ante decesserat, quartus affuisset, consummatae iniquitatis consilium facile praestitissent.“ Tamtéž, s. 121.

k východním baronům, ačkoliv jejich jediným prohřeškem, který je z textů patrný, je příklon ke Konrádově straně. Žádný konkrétní čin, nebo jiný důvod vedoucí ke kritickému postoji autorů není uveden.

Za zmínku ještě stojí naprosté opomenutí Baliana z Ibelinu *Itinerarium* při podávání zprávy o obraně Jeruzaléma na podzim 1187. Není pochyb o tom, že Balian byl doslova hlavním hrdinou této události. Ve městě překypujícím prostými lidmi a kriticky postrádajícím rytíře zářil jediný představitel vysoké šlechty jako jasná hvězda. Na jeho bedrech stály jak veškeré obranné práce, tak později vyjednávání podmínek kapitulace se Saladinem. Jemu a jeho nepochybné váženosti mezi muslimy vděčila značná část obyvatel Jeruzaléma za své životy.³¹³ Naprostá ignorace tohoto faktu autorem *Itineraria*, který jako velitele obrany uvádí jen královnu Sybilu a patriarchu Heraklia,³¹⁴ je přinejmenším zarážející.

U Richarda de Templo i Ambroise se setkáváme s přiznáním jistého kreditu domorodému obyvatelstvu pouze ve chvíli, kdy to zároveň přispívá k dobré reputaci jejich krále. Dvakrát během svého pobytu na Východě podnikl Richard tažení na Jeruzalém, pokaždé těsně před cílem od svého záměru upustil a vojsko stáhl. V obou případech za to pochopitelně sklidil kritiku, a to nejen od svých tradičních odpůrců. Důvody změny králova postoje byly opodstatněné. Předně se jednalo o hrozbu poblíž sídlícího muslimského vojska, od něhož by záhy začaly přicházet útoky. Dobývání by se tak velmi znesnadnilo. Za druhé, i kdyby se křižákům podařilo město dobýt, většina z nich by se posléze vrátila do Evropy. Početně slabé síly templářů a johanitů by pak nebyly schopny město ubránit před brzkou odvetou muslimů. Toto jsou (nepochybně objektivní) argumenty, kterých se nám dostává od Ambroise i Richarda de Templo. Nepocházely od anglického krále, nýbrž právě od templářů, špitálních a *polains*, tedy domorodých obyvatel, kteří krále prozřetelně odrazovali od pochodu na Jeruzalém.³¹⁵ Východňané jsou zde těmi moudrymi, narozdíl od většiny prostých

³¹³ K roli Baliana z Ibelinu při obléhání Jeruzaléma viz *Eracles*, s. 55–64; *De expugnatione*, s. 246; IBN AL-ATHÍR. In: GABRIELLI, s. 139 („...a byl tam i BAliján ibn Barzán,... jenž byl urozeností roven králi...“); ‘IMÁD-AD-DÍN. In: GABRIELLI, s. 145; Pro podrobnější rekonstrukci Saladinova dobývání města viz např. LANE-POOLE: *Saladin*, s. 199–215.

³¹⁴ *Itinerarium*, s. 21.

³¹⁵ „Templarij enim et Hospitalarij, Polani nihilominus terrae illius, in futurum oculos habentes acutiores super agendis, regi Ricardo dissuaserunt versus Jerusalem in illo articulo eundum.“ *Itinerarium*, s. 305. Oba argumenty jsou uvedeny tamtéž, s. 306. Další kronikářova obhajoba králova rozhodnutí tamtéž, s. 308–9. Ambroise uvádí stejné argumenty, srov. *Estoire*, ř. 7689–716. Druhý Richardův plán útoku na město (a jeho přehodnocení) je podán v *Itinerarium*, s. 379–82. Autor vkládá králi do úst otevřeně přiznání neznalosti místních podmínek a ochotu podvolit se radám místních.

poutníků, kteří prahli po Jeruzalému bez ohledu na hrozící nebezpečí. Jak bylo ale zmíněno, zde se nejedná o vyjádření sympatií obou kronikářů vůči východnímu obyvatelstvu, nýbrž o obhájení Richardova rozhodnutí. Král se řídil radami těch, kteří byli v této záležitosti více oprávněni rozhodovat, a nemohl tak být kritizován za to, že pro křesťanstvo znovu nedobyl Svaté město – jak se původně zavázal.

Negativní obraz domorodé šlechty v evropských kronikách, stejně jako naopak pozitivní obraz dvou hlavních představitelů druhé skupiny – Guye z Lusignanu a Renauda z Châtillonu – dále potvrzuje a dokresluje skutečnost, která se ukazovala již v předchozích kapitolách: křížácký Východ byl vnitřně rozdělen, přičemž veřejné mínění Západu bylo zcela zjevně na straně skupiny přistěhovalců. Již jen fakt, že domorodé franské obyvatelstvo, respektive jeho aristokratická reprezentace má v evropských kronikách tak málo prostoru, lze vnímat jako jeden z projevů negativního pohledu Evropanů na tento lid. Stejně tak již dříve zmíněná kritika většiny dobových evropských pramenů na účet „orientalizovaného lidu“ za mravní úpadek, který vyvolal hněv Boží a přivodil pád Jeruzaléma, jasně ukazuje, kdo byl podle západního křesťanstva na vině.

(„*Nos praeterea, vel gens nostra alienigena, hujus regionis prorsus situs ignoramus, nec viarum transitus, vel locorum angustias...*“ Tamtéž, s. 380–1.) Pro verzi Ambroise viz *Estoire*, ř. 10137–266.

6. Závěr

Mým záměrem při psaní této práce bylo nahlédnout do pramenů, jež nás informují o třetí křížové výpravě a období bezprostředně předcházejícím, podrobit je důkladné analýze a vypíchnout určité problémy, s nimiž se při snaze o jejich interpretaci a rekonstrukci událostí setkáváme. Vyšel jsem přitom ze všech dobových kronik, které jsou moderní historiografií považovány za hlavní zdroje informací. Nejsou mi známy žádné další, které by byly pro tuto práci relevantní. Tím jsem, jak doufám, dosáhl maximální možné objektivity.

Po úvodním představení kronik a jejich autorů jsem se v kapitole 3. věnoval některým jejich vybraným charakteristickým rysům. Šlo mi o postižení tří různých prvků, které se v nich nějakým způsobem (po obsahové nebo formální stránce) projeví. V prvním případě se jednalo o některá *topoi* vycházející z náboženských představ autorů: například přesvědčení o Božím řízení lidských záležitostí a z toho plynoucí víry v oprávněnost boje proti nevěřícím nebo (v případě pouze křesťanských pramenů) vysvětlování neúspěchů v boji s muslimy pomocí starozákonního konceptu hříchu a Božího trestu. V druhé podkapitole jsem se věnoval prvkům klasické latinské literatury v dílech jednotlivých kronikářů. Nešlo mi o literární analýzu, porovnáním kronik třetí výpravy s prameny výpravy první jsem chtěl poukázat na vývoj, respektive na zcela evidentní nárůst v užívání římských autorů kronikáři křížových výprav. Tato skutečnost by mohla posloužit jako drobný důkaz pro podporu dodnes ne zcela bezvýhradně přijímané teorie o renesanci 12. století. Vedle toho, jak bylo zmíněno v závěru kapitoly samé, je tento fakt pozoruhodný sám o sobě, uvážíme-li, že pohanský prvek (citování pohanských autorů, užívání příkladů z antické historie i mytologie) si našel místo v kronikách, jejichž záměrem bylo především oslavit činy rytířů bojujících ve jménu Krista. Konečně třetím prvkem, kterým jsem se v kapitole 3. zabýval, byl způsob podání událostí jednotlivými autory, jejich vstupování do děje a přiznání se k účasti na událostech. Tento zdánlivě bezvýznamný jev, vycházející z tradice dobového písemnictví daného kulturního okruhu, má důležité konsekvence pro současnou historiografii. Nemožnost identifikace autora, a tím i postihnutí kontextu vzniku díla, je při snaze o jeho interpretaci podstatným handicapem. Jak

ukázaly následující kapitoly, osobnost autora, jeho původ a z něj plynoucí motivace hrála zásadní roli v tom, co, jak a proč ve své kronice zaznamenal. Neznalost těchto faktorů může vést k desinterpretaci, respektive k přílišné (nemístné) důvěře v pravdivost předkládaného textu.

Tímto problémem jsem se v konkrétnější rovině zabýval v kapitolách 4. a 5. Pokusil jsem se klasifikovat hlavní faktory, které v největší míře ovlivňovaly obsahovou stránku pramenů pro sledované období křížových výprav. Vedle zmíněné autorovy účasti/neúčasti popisovaným událostem měl zásadní vliv jeho původ, sounáležitost s určitým celkem a identifikace s jeho představami, ideologií, cíly. Z toho plynula autorova motivace sepsat dějiny tak, aby z nich daná skupina vystupovala v co nejlepším světle. V případě křížových výprav lze prameny rozdělit z hlediska příslušnosti k náboženské skupině – na prameny křesťanské a muslimské. Obě skupiny zachovávají maximální loajalitu ke svému civilizačnímu okruhu, což jsem se pokusil předvést na jednom specifickém druhu informací, který je k tendenčnímu přikreslování velmi náchylný: početní odhady (týkající se vojsk, mužů padlých v bitvách apod.). Zveličování zásluh vlastní strany pomocí manipulace s početními údaji se ukázalo být zcela běžným jevem, vyskytujícím se jak v kronikách křesťanských, tak muslimských. Druhý způsob zaujatosti kronikářů, kterým jsem se zabýval, vycházel z jejich příslušnosti k určité národnosti, respektive regionu či šlechtickému dvoru. Z tohoto hlediska je možné prameny rozdělit na několik skupin – jak jsem ostatně provedl v kapitole 2. S ohledem na to, v čí prospěch jsou psány, jsou křesťanské kroniky rozdělitelné přesně podle původu svých autorů. Motivací každého z nich bylo vedle úspěchů křesťanského vojska zvýšit zároveň věhlas svého pána, nebo té osoby či skupiny, s níž byl jeho pán v dobrém vztahu. Z tohoto hlediska se pak křesťanské kroniky námi zkoumaného období v podstatě profilují do dvou skupin: jedny straní králi Richardovi I., a tedy i jeruzalémskému králi Guyovi z Lusignanu a jeho stoupencům, druhé se kloní na stranu francouzského krále Filipa II., a tedy i Konráda z Montferratu a domorodé šlechty. Projevovaná míra zaujatosti jednotlivých kronikářů a z ní plynoucí neobjektivita je sice individuální, nicméně toto rozdělení platí téměř bezvýhradně. Z toho pochopitelně vyplývá potřeba náležité obezřetnosti a kritičnosti při studiu těchto pramenů a při historické rekonstrukci událostí. Žádný z nich není stoprocentně důvěryhodný. Ve své práci jsem se nicméně pokusil nastínit, kterým autorům a proč bychom mohli dát nejvíc

kreditu. Druhým faktem, vyplývajícím ze stranickosti křesťanských kronikářů, je vážnost situace v Jeruzalémském království, respektive míra rozdělení křižáckého Východu během třetí křížové výpravy (a potažmo i během událostí předcházejících). Výmluvná je potom skutečnost, že tři hlavní muslimské kroniky k tomuto období žádnému podobnému rozdělení nepodléhají. Všechny jsou psány v jednotném duchu s cílem oslavit islám a Saladina jakožto velkého bojovníka svaté války, žádné stranické pŕtky v rámci sultánem ovládaného území zde nejsou uváděny. Z toho je zřejmá jednota muslimského světa, jaké se v této době podařilo Saladinovi dosáhnout, a jaká doslova kontrastuje s rozštěpením křižáckého tábora.

V závěrečné kapitole 5. byl na konkrétních událostech let 1186/7 dokumentován stejný problém, tedy zaujatost a tendenčnost jednotlivých kronik a z nich plynoucí rozdělení křesťanského latinského Západu a Východu. Na dobovém vnímání hraběte Raimonda III. z Tripolisu a dalších významných postav tohoto kritického období jsem se v první řadě pokusil předvést, jak je nesnadné tyto události rekonstruovat. Za druhé, tendence v jednotlivých dobových kronikách ukazují na existenci dvou hlavních pohledů na průběh událostí a na jejich příčiny – jeden hovoří ve prospěch tábora orientalizovaných křižáků, druhý ve prospěch nově příchozích. Nezakryté obviňování hraběte evropskými autory ze zrady křesťanstva, stejně jako jejich odsudky na účet ostatních představitelů franské východní nobility jsou podle mého soudu odrazem veřejného mínění křesťanské západní Evropy a znovu poukazují na zásadní problém, který ideji křížových výprav začal zhruba od poloviny 12. století vyvstávat. Propast mezi domorodými Franky na jedné straně a křižáky z Evropy na straně druhé se začala nenávratně prohlubovat. V důsledku toho jsme svědky toho, že – slovy Carole Hillenbrandové – „*orientalizovaní Frankové byli často označováni za zrádce oběma stranami*“ (rozuměj křesťanskou a muslimskou).³¹⁶ Jak jsme viděli, v případě probíraných událostí byla dokonce muslimská strana výrazně shovívavější. Zatímco z jejich perspektivy se jednalo o křesťanské nepřátele, proti nimž byla vedena svatá válka, ale mezi nimiž byli i jedinci s nespornými kvalitami, z hlediska Evropanů byli *orientalizovaní Frankové* v jistém smyslu odpadlíci od původní křižácké ideje. Jako takoví se v případě konfliktu s „pravými“ či

³¹⁶ „*Orientalised Franks were often branded as treacherous by both sides.*“ HILLENBRAND: *The Crusades*, s. 342.

„nezkaženými“ křižáky stávali ideálním terčem kritiky.³¹⁷ Situace východní franské aristokracie se během 12. století kontinuálně zhoršovala, protože se měnil její postoj. Předkové jejích představitelů, první křižáci, byli na začátku století horliví ve svém boji s muslimy, i s tím souvisejícím zabírání jejich půdy. Dokud se křižácké panství rozrůstalo, nebyl s neustále proudícími evropskými přistěhovalci problém. Ve druhé polovině století se ale situace změnila. Expanze ustala, veškerá půda byla rozebrána a nová nebyla. Ti, kteří ji vlastnili, mohli hodně ztratit. Království se tak dostalo do slepé uličky. Pokud by šlo cestou mírového soužití s muslimy, dostalo by se do rozporu s ideou křížových výprav. Je otázkou, jak dlouho by tento fakt akceptoval Řím, potažmo celé západní křesťanstvo, a na druhé straně, jak dlouho by přítomnost (byť smír hledajících) Franků na Východě toleroval muslimský svět. Křížové výpravy do Svaté země v sobě zjevně obsahovaly rozpor, který je neodvratně odsuzoval k nezdaru. Svatou zemi nebylo možné držet v křesťanských rukou bez trvalého osídlení tohoto území loajálním obyvatelstvem, které by bylo ochotno jej bránit. To se však neobešlo bez přílivu nových „kolonistů“, který se ale vzhledem k nepříliš atraktivním vyhlídkám na živobytí spíše ztenčoval. Ti, kteří z Evropy přeci přišli na Východ hledat své štěstí (nikoliv se jen poklonit Svatému hrobu), dostávali se nutně do konfliktu s těmi, kteří zde již nějaký čas žili. Jednalo se o dlouhodobý a zjevně neřešitelný problém, který by pravděpodobně – nebýt Hattínu – dříve nebo později stejně zlomil křižáckému panství vaz. Nástupem Lusignana na trůn se jen vše urychlilo. Jeho politická a vojensko-strategická krátkozrakost umožnila Saladinovi srazit království na kolena, z nichž se už v podstatě nikdy nezvedlo. Slavná třetí křížová výprava se svým méně slavným průběhem jen pomohla o sto let prodloužit agonii křižáckých států.

Důkladné studium pramenů by mělo být základem pro každou další historikovu práci. Čím víc zdrojů máme pro dané období k dispozici, tím víc bychom se měli tímto předpokladem řídit. Pokud se dobové prameny k určité události ve svých podáních tak rozcházejí, jak je tomu v případě námi zkoumaného období, nemůže si být historik píšící „objektivní historii“ skutečně jist, že se přiblížil historické realitě. Leckdy jediné, co může udělat, chce-li zůstat skutečně maximálně

³¹⁷ Tomu ostatně nasvědčuje i onen zmíněný v pramenech často užívaný *topos* vysvětlování muslimských úspěchů poukazováním na hříchy lidí. Ve většině případů byli totiž těmito lidmi myšleni právě obyvatelé latinského Východu.

objektivní, je zdržet se definitivního závěru. Jak bylo předvedeno v této práci, v mnohých případech nezbyvá než pouze představit podání jednotlivých dobových zdrojů, případně nastínit možné interpretační přístupy a jejich argumentační základnu, ale vyhnout se definitivním tvrzením. Psaní „objektivní historie“ tím způsobem, že je uvedena jen jediná dobové verze, nebo použita jediná moderní interpretace bez zmínění alternativ, je nutně krokem směrem k fikci, jež je založena na možném a pravděpodobném, nikoliv však na jistém. Takový přístup je bohužel v sekundární literatuře ke křížovým výpravám zcela běžný, nejen v případě popularizačních děl. V tomto ohledu je třeba vytknout i klasické a v mnohém dosud nepřekonané práci Stevena Runcimana *A History of the Crusades* občasný sklon uvádět jako fakticky jistou pouze jednu z možných interpretací. Naproti tomu například Christopher Tyerman ve své novodobé a široce uznávané jednosvazkové syntéze dějin křížových výprav (*God's War*) zvolil cestu stručnějšího podání, což mu umožnilo vyhýbat se podrobnostem, které jsou právě leckdy nejvíc problematické.

Vzhledem k poměrně značné pramenné základně by se mohlo zdát, že třetí křížová výprava představuje z badatelského hlediska přitažlivé období. Ve skutečnosti ale jako by se jí historici spíše vyhýbali, literatury věnující se tomuto slavnému tažení v ucelené podobě je překvapivě velmi málo. Z hlediska politického vývoje představují stále hlavní pilíře především zmíněná Runcimanova práce a rozsáhlá edice kolektivu autorů pod editorským vedením Kennetha Settona (*The History of the Crusades*). S ohledem na zaměření této diplomové práce vidím možnosti dalšího výzkumu například ve sledování problému rozděleného křížáckého Východu v letech následujících. Na základě obdobné komparace a analýzy pramenů by bylo vhodné sledovat vývoj situace na Východě a její reflexi západní křesťanskou Evropou. Zajímavé poznatky by jistě přineslo i nahlédnutí do zkoumaných muslimských a křesťanských kronik jakožto pramenů dokumentujících střet mezi dvěma civilizačními okruhy – při jejich porovnání se zaměřit například na to, jak autoři vnímali „druhou stranu“ a jak ji zobrazovali, zda byli schopni ocenit případné kvality nepřítelů, zda můžeme v kronikách najít respekt například k válečným schopnostem druhé strany či jiným projevům zcela odlišného civilizačního okruhu, s nímž se dostali do styku, či zda byli autoři obou táborů spíše slepě vedeni předsudky (vyvěrajícími zejména z náboženské ideologie). Za pozornost by jistě stálo i porovnání obrazů dvou hlavních aktérů událostí třetí výpravy, Saladina a Richarda I.,

v pramenech obou stran. Přes velký badatelský zájem o křížové výpravy do Svaté země není číše zajímavých a vzhledem k náboženským konfliktům naší doby leckdy znovu aktuálních témat zdaleka vyčerpaná.

7. Resumé

The primary intention of this diploma thesis is a thorough study of historical sources for the Third Crusade and the turbulent and (from the Christian point of view) catastrophic preceding years. During those years the leading men of the crusader kingdom were divided in two groups. This was mainly based on the origin of these men, their different motivations, and expectations from the crusaders' presence in the East. Those who came from Europe advocated more militant advance against the Muslims, the native Frankish barons and landowners on the other side espoused more conciliatory way. Divergence between these two groups had become obvious during the second part of the 12th century, but especially in the 80's it began to be a serious problem. Disagreement broke out into a conflict in 1186 after the death of a young successor to the throne, Baldwin V. This disunion weakened the kingdom and became one of the main reasons for the Christian catastrophic loss in the battle of Hattin and consequently the loss of their Holy City. These events aroused a religious zeal in Europe and ignited a spark of the Third Crusade.

The objects of my interest in this diploma thesis were contemporary narratives for this period. In my research I focused on some of the important issues one must be aware of, and has to deal with if he wants to study the chronicles and come up with an adequate interpretation. First, I paid some attention to three specific characteristic features of these chronicles, namely the authors' use of religious rhetoric and *topoi*, the use of classical references, and their presentation of personal attitudes and declaration of their participation in the events.

In the next chapter I tried to classify the factors that influenced highly the content of the chronicles. Beside the authors' participation/nonparticipation, very important role played their origin and relation to the leaders of the crusader armies. By comparison of the sources I tried to show how far-reaching the loyalty and partisanship of their authors was and to what extent did it influence their use of historical facts. Similar bias, as I tried to show, appears in the sources also from the aspect of the chroniclers' belonging to religious group, that is, the Christian and Moslem chronicles are biased for the benefit of the people professing the same

religion as them. I showed this on a problem of exaggerated counts (e.g. numbers of men fighting in battle) used by chroniclers to heighten the efforts and qualities of “their” men.

In the last chapter I dealt with the same problem: partiality and bias of contemporary sources. The principal objective of this section, though, was to show the difficulties in reconstructing the events in the Latin East of 1187, and interpreting its leading figures. Beside that, I wanted to draw attention to the actual division between the “easterners” and “westerners” which had reached its critical point in the very days of this year. As I tried to demonstrate, there was an obvious gap between the perception of those events of 1187 by the Europeans on one side, and the native Franks on the other. The differences in their narratives well documented the actual and crucial problem, the clash of interests of two different kinds of crusaders – the “old-fashioned” ones from Europe, who followed the classical idea of crusading, and the “new ones”, who were born in the East and struggled to live there.

8. Seznam pramenů a literatury

8.1. Prameny

- ABÚ ŠÁMA: *Kitab ar-Raudatain*. In: *RHC Or.*, sv. IV. Paris 1898.
- ALBERT Z CÁCH: *Alberti Aquensis Historia Hierosolymitana*. In: *RHC Occ.*, sv. IV. Paris 1879.
- AMBROISE: *Estoire de la guerre sainte*. In: PARIS, M. G. (ed.): *Collection des Documents Inédits sur l'Histoire de France II*. Paris 1897.
- ANNA KOMNENA: *Alexiadis*. Libri XV. In: SCHOPENIUS, L. (ed.): *CSHB*. Bonn 1839.
- ANSBERT: *Historia de Expeditione Friderici Imperatoris*. In: CHROUST, A. (ed.): *Quellen zur Geschichte des Kreuzzuges Kaiser Friedrich I. MGH, SS rer. Germ. N. S.*, V. Berlin 1928.
- BAHÁ'-AD-DÍN IBN SHADDÁD: *al-Nawādir al-Sultaniyya wa'l-Mahāsin al-Yūsufiyya*. In: *RHC Or.*, sv. III. Paris 1884.
- BALDRIC Z DOL: *Baldrici, episcopi Dolensis, Historia Jerosolimitana*. In: *RHC Occ.*, sv. IV. Paris 1879.
- *De expugnatione Terrae Sanctae per Saladinum libellus*. STEVENSON, J. (ed.). Rolls series 66. London 1875.
- *E continuatione chronici Hugonis a Sancto Victore*. In: WEILAND, L. (ed.). *MGH, SS, XXI*. Hannover 1869, s. 474–6.
- *'Epistolae Cantuarienses'*. In: STUBBS, W. (ed.): *Chronicles and Memorials of the Reign of Richard I*. Sv. II, Rolls Series 38. London 1865.
- ERNOUL: *Chronique d'Ernoul et de Bernard le Trésorier*. MAS-LATRIE, L. (ed.). Paris 1871.
- FULCHER Z CHARTRES: *Historia Iherosolymitana. Gesta Francorum Iherusalem peregrinantium, ab anno Domini MXCIV usque ad annum MCXXXVII, auctore domno Fulcherio Carnotensi*. In: *RHC Occ.*, sv. III. Paris 1866.
- *Gesta Francorum et aliorum Hierosolymitanorum, seu Tudebodus abbreviatus*. In: *RHC Occ.*, sv. III. Paris 1866.

- GUIBERT Z NOGENTU: *Historia quae dicitur Gesta Dei per Francos, edita a venerabili Domino Guiberto, abbate monasterii Sanctae Mariae Novigenti*. In: *RHC Occ.*, sv. IV. Paris 1879.
- *Historia peregrinorum*. In: CHROUST, A.: *Quellen zur Geschichte des Kreuzzuges Kaiser Friedrich I. MGH, SS rer. Germ. N. S.*, V. Berlin 1928.
- IBN AL-ATHÍR: *al-Kamil fi at-Tarikh*. TORNBERG, C. J. (ed.). Leyden 1851–1876.
- IBN AL-ATHÍR: *Extrait de la Chronique intitulée Kamel-Altevarykh par Ibn Alaty*r. In: *RHC Or.*, sv. I, II/1. Paris 1887.
- ‘IMÁD-AD-DÍN AL-ISFAHÁNÍ: *Kitab al-Fath al-Qussi fi-l-Fath al-Qudsi*. In: LANDBERG, C. (ed.): *Histoire des Seldjoucides de l’Irâq*. Leyden 1888.
- JAN KINNAMOS: *Rerum ab Ioanne et Alexio [sic] Comnenis Gestarum*. In: MEINEKE, A. (ed.): *CSHB*. Bonn 1836.
- *L’estoire de Eracles empereur et la conquete de la Terre d’Outremer*. In: *RHC Occ*, sv. II. Paris 1859.
- OTA Z FREISINGU: *Gesta Friderici I. imperatoris*. In: WAITZ, G. (ed.). *MGH, SS rer. Germ.*, 46. Hannover 1912.
- PETR TUDEBODE: *Petri Tudebodi seu Tudebovis, sacerdotis Sivracensis, historia de Hierosolymitano itinere*. In: *RHC Occ.*, sv. III. Paris 1866.
- RADULF Z CAEN: *Gesta Tancredi in expeditione Hierosolymitana, auctore Rudolfo Cadomensis, ejus familiari*. In: *RHC Occ.*, sv. III. Paris 1866.
- RADULF Z COGGESHALL: *Radulphi de Coggeshall Chronicon Anglicanum*. STEVENSON, J. (ed.). Rolls series 66. London 1875.
- RADULF Z DICETA: *Ymagines Historiarum*. In: STUBBS, W. (ed.): *The Historical Works of Master Ralph of Diceto, Dean of London*. sv. II. Rolls series 38. London 1876.
- RAIMUND Z AGUILERS: *Raimundi de Aguilers, canonici Podiensis, historia Francorum qui ceperunt Iherusalem*. In: *RHC Occ.*, sv. III. Paris 1866.
- *Regesta Regni Hierosolymitani (1097–1291)*. Röhricht, R. (ed.). Innsbruck 1893.
- RICHARD DE TEMPLO: *Itinerarium peregrinorum et gesta regis Ricardi*. STUBBS, W. (ed.): *Chronicles and Memorials of the Reign of Richard I*. Sv. I, Rolls series 38. London 1864.

- RICHARD Z DEVIZES: *Chronicon Ricardi Divisiensis de Rebus Gestis Ricardi Primi Regis Angliae*. STEVENSON, J. (ed.). London 1838.
- RIGORD: *Gesta Philippi Augusti*. In: DELABORDE, H. F. (ed.): *Oeuvres de Rigord et de Guillaume le Breton, historiens de Philippe-Auguste*. sv. I. Paris 1882.
- ROBERT MNICH: *Roberti Monachi historia Iherosolimitana*. In: *RHC Occ.*, sv. III. Paris 1866.
- ROGER Z HOWDENU: *Gesta Regis Henrici Secundi et Gesta Regis Ricardi Benedicti abbatis*. STUBBS, W. (ed.). 2 sv., Rolls series. London 1867.
- ROGER Z HOWDENU: *Chronica magistri Rogeri de Houedene*. STUBBS, W. (ed.). 4 sv., Rolls series 51. London 1868–1871.
- VILÉM Z NEWBURGHU: *Historia rerum anglicarum Wilhelmi Parvi, Ordinis Sancti Augustini canonici regularis in coenobio Beatae Mariae de Newburgh in argo Eboracensi*. HAMILTON, H. C. (ed.). 2 sv. London 1856.
- VILÉM Z TYRU: *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum a tempore successorum Mahumetii usque ad annum Domini MCLXXXIV, edita a venerabili Willermo Tyrensi archiepiscopo*. In: *RHC Occ.*, sv. I. Paris 1844.
- VILÉM Z TYRU: *Willelmi Tyrensis Archiepiscopi Chronicon*. HUYGENS, R. B. C. (ed.). Turnhout 1986.
- USÁMA IBN MUNKIZ: *Ousama ibn Mounkidh. Un émir syrien au premir siecle des croisades*. DERENBOURG, H. (ed.). Paris 1886.

8.2. Překlady pramenů

- AMBROISE: *The Crusade of Richard Lion-Heart*. HUBERT, M. J. – LA MONTE, J. L. (tr.). New York 1976.
- AMBROISE: *The History of the Holy War: Ambroise's Estoire de la guerre sainte*. AILES, M. (tr.) Woodbridge 2004.
- BAHÁ' AD-DÍN: *The Rare and Excellent History of Saladin*. RICHARDS, D.S. (tr.). Ashgate Publishing, 2002.
- BAHÁ'-AD-DÍN: *The Life of Saladin*. In: WILSON, Ch. W. (ed.): *Palestine Pilgrims Texts Society*. London, 1897.

- BAR HEBRAEUS: *The Chronography of Gregory Abu'l Faraj commonly known as Bar Hebraeus*. WALLIS BUDGE, E. A. (ed.). Sv. II. London 1932.
- BARBER, M. – BATE, K.: *Letters from the East: Crusaders, Pilgrims and Settlers in the 12th-13th Centuries*. Farnham 2010.
- EDBURY, P. W.: *The Conquest of Jerusalem and the Third Crusade*. Aldershot 1998.
- FULCHER Z CHARTRES: *Fulchera Chartresského Historie Jerusalemská čili děje rytířstva křesťanského na výpravě do země svaté od léta Páně MXCV do MCXXVII a kralování obou Balduinů v Jerusalemě*. Praha 1919.
- GABRIELLI, F. (ed.): *Křížové výpravy očima arabských kronikářů*. Praha 2010.
- HROCHOVÁ, V. (ed.): *Křížové výpravy ve světle soudobých kronik*. Praha 1982.
- IBN AL-ATHĪR: *The Chronicle of Ibn al-Athīr for the Crusading Period from al-Kāmil fī'l-ta'rīkh*. 3 sv. RICHARDS, D. S. (tr.). Aldershot 2006–2008.
- IBN AL-QALANISI: *The Damascus Chronicle of the Crusades: Extracted and Translated from the Chronicle of Ibn Al-Qalanisi*. GIBB, H. A. R. (tr.). London 1967.
- 'IMÁD-AD-DÍN AL-ISFAHÁNÍ: *Conquête de la Syrie et de la Palestine par Saladin*. MASSÉ, H. (tr.). Paris 1972.
- KREY, A. C. (ed.): *The First Crusade: The Accounts of Eyewitnesses and Participants*. Princeton 1921.
- LOUD, G. A. (tr.): *The Crusade of Frederick Barbarossa: the History of the Expedition of the Emperor Frederick and Related Texts*. Burlington 2009.
- MAYER, H. E.: *Das Itinerarium Peregrinorum. Eine zeitgenössische englische Chronik zum dritten Kreuzzug in ursprünglicher Gestalt*. Stuttgart 1962.
- MORGAN, M. R. (ed.): *La Continuation de Guillaume de Tyr: (1184-1197)*. Paris 1982.
- NICHOLSON, H. J. (tr.): *The Chronicle of the Third Crusade: The Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*. Aldershot 1997.
- ODO Z DEUIL: *De Profectione Ludovici VII in Orientem*. BERRY, V. G. (tr.). New York 1948.

- RICHARD Z DEVIZES: *The Chronicle of Richard of Devizes Concerning the Deeds of Richard the First, King of England. Also Richard of Cirencester's Description of Britain*. GILES, J. A. (tr.). London 1841.
- ROGER Z HOWDENU: *The Annals of Roger de Hoveden. Comprising the History of England and of Other Countries of Europe from A.D. 732 to A.D. 1201*. RILEY, H. T. (tr.). 2 sv. London 1853.
- SOUKUP, P. (tr.): *Třetí křížová výprava dle kronikáře Ansberta: historie o výpravě císaře Fridricha sestavená jakýmsi rakouským klerikem, který se jí účastnil, jménem Ansbert: (skutky nejjasnějšího z římských císařů Fridricha)*. Příbram 2003.
- VILÉM Z NEWBURGHU: *The History of William of Newburgh*. In: STEVENSON, J. (ed.): *The Church Historians of England*. Sv. 4/2. London 1956.
- VILÉM Z TYRU: *A History of Deeds Done Beyond the Sea*. BABCOCK, E. A. – KREY, A. C. (trs.). New York 1943.

8.3. Literatura

- AILES, M. J.: *Heroes of War: Ambroise's Heroes of the Third Crusade*. In: SAUNDERS, C. – LE SAUX, F. – THOMAS, N. (eds.): *Writing War: Medieval Literary Responses to Warfare*. Cambridge 2004, s. 29–48.
- ANDREA, A. J.: *Contemporary Sources for the Fourth Crusade*. Köln 2000.
- BALDWIN, J. W.: *The Government of Philip Augustus: Foundations of French Royal Power in the Middle Ages*. Oxford 1991.
- BALDWIN, M. W.: *Raymond III of Tripolis and the Fall of Jerusalem (1140-1187)*. Amsterdam 1969.
- BALDWIN, M. W.: *The Decline and Fall of Jerusalem, 1174–1189*. In: SETTON, K. M. (gen. ed.): *A History of the Crusades. Vol. I. The First Hundred Years*. Madison 1969, s. 590–622.
- BALE, A. P.: Richard of Devizes and Fictions of Judaism. In: *Jewish Culture and History*, 3.2, 2000, s. 55–72.
- BARLOW, F.: Roger of Howden. In: *TEHR*, r. 65, č. 256, 1950, s. 352–60.
- BENSON, R. L. – CONSTABLE, G. (eds.): *Renaissance and Renewal in the Twelfth Century*. Cambridge 1982.

- BUNSON, M. – BUNSON, M.: *OSV's Encyclopedia of Catholic History*. Huntington 2004.
- CHEVEDDEN, P. E.: The Islamic View and the Christian View of the Crusades. In: *History: the Quarterly Journal of the Historical Association*, r. 93, č. 310, 2008, s. 181–200.
- COBB, P. M.: *Usama ibn Munqidh: Warrior-poet of the Age of Crusades*. Oxford 2006.
- COLEMAN, J.: *Ancient and Medieval Memories: Studies in the Reconstruction of the Past*. Cambridge 1992.
- CORNER, D.: The Earliest Surviving Manuscripts of Roger of Howden's 'Chronica'. In: *TEHR*, r. 98, č. 387, 1983, s. 297–310.
- CORNER, D.: The *Gesta Regis Henrici Secundi* and *Chronica* of Roger, Parson of Howden. In: *Bulletin of Institute of Historical Research* 56, 1983, s. 126–44.
- CRAWFORD, P. F.: Four Myths about the Crusades. In: *The Intercollegiate Review*, r. 46, č. 1, 2011, s. 13–22.
- DAMIAN-GRINT, P.: *The New Historians of the Twelfth-Century Renaissance: Inventing Vernacular Authority*. Woodbridge 1999.
- DUNCALF, F.: *The Councils of Piacenza and Clermont*. In: SETTON, K. M. (gen. ed.): *A History of the Crusades. Vol. I. The First Hundred Years*. Madison 1969, s. 220–53.
- EDBURY, P. W.: *Propaganda and Faction in the Kingdom of Jerusalem*. In: SHATZMILLER, M.: *Crusaders and Muslims in Twelfth-Century Syria*. Leiden 1993, s. 173–89.
- EDBURY, P. W.: The Lyon *Eracles* and the Old French Continuations of William of Tyre. In: HIESTAND, R. – RILEY-SMITH, J. S. C. – KEDAR, B. (eds.): *Montjoie: Studies in Crusade History in Honour of Hans Eberhard Mayer*. Aldershot 1997, s. 139–53.
- EDBURY, P. W. – ROWE, J. G.: *William of Tyre: Historian of the Latin East*. Cambridge 1988.
- EDWARDS, J. G.: *The Itinerarium Regis Ricardi* and the *Estoire de la Guerre Sainte*. In: TAIT, J. et al. (ed.): *Historical Essays in Honour of James Tait*. Manchester 1933, s. 59–77.

- FRANCE, J.: Crusading Warfare and its Adaptation to Eastern Conditions in the Twelfth Century. In: *Mediterranean Historical Review*, r. 15, č. 2, s. 49–66.
- FRANCE, J.: *The Crusades and the Expansion of Catholic Christendom, 1000–1714*. London 2005.
- GILLINGHAM, J. B.: *Roger of Howden on Crusade*. In: MORGAN, D. O. (ed.): *Medieval Historical Writing in the Christian and Islamic Worlds*. London 1982, s. 60–75.
- GLENN, J.: *The Middle Ages in Texts and Texture: Reflections on Medieval Sources*. Toronto 2011.
- GRANSDEN, A.: *Historical Writing in England: c. 550 to c. 1307*. London 2000.
- HAMILTON, B.: *The Leper King and His Heirs. Baldwin IV and the Crusader Kingdom of Jerusalem*. Cambridge 2000.
- HASAN, M.: *Ibn al-Athir: An Arab Historian: A Critical Analysis of his Tarikh-al-kamil and Tarikh-al-atabeca*. New Delhi 2005.
- HASKINS, Ch. H.: *The Renaissance of the Twelfth Century*. New York 1955.
- HIESTAND, R.: *Some Reflections on the Impact of the Papacy on the Crusader States and the Military Orders in the Twelfth and Thirteenth Centuries*. In: HUNYADI, Z. – LASZLOVSZKY, J. (eds.): *The Crusades and the Military Orders: Expanding the Frontiers of Medieval Latin Christianity*. Budapest 2001.
- HILLENBRAND, C.: *The Crusades. Islamic Perspective*. New York 2000.
- HOSLER, J. D.: *Henry II: A Medieval Soldier at War, 1147-1189*. Leiden 2007.
- HOUSLEY, N.: *The Crusaders*. Charleston 2002.
- HROCHOVÁ, V. – HROCH, M.: *Křižáci v Levantě*. Praha 1975.
- JASPERT, N.: *Zwei unbekannte Hilfsersuchen des Patriarchen Eraclius vor dem Fall Jerusalems (1187)*. In: *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters*, r. 60, 2005, s. 483–516.
- KANGAS, S.: *Deus vult. Violence and Suffering as a Means of Salvation during the First Crusade*. In: LEHTONEN, T. M. S. – JENSEN, K. V.: *Medieval History Writing and Crusadeing Ideology*. Helsinki 2005, s. 163–74.
- KEDAR, B. Z.: *The Battle of Hattin Revisited*. In: KEDAR, B. Z. (ed.): *The Horns of Hattin: Proceedings of the Second Conference of the Society for the Study of the Crusades and the Latin East*. London 1992, s. 190–207.

- KINOSHITA, S: *Brave New Worlds: Robert de Clari's La Conquete de Constantinople*. In: Semaan, K. I. (ed.): *The Crusades: Other Experiences, Alternate Perspectives: Selected Proceedings from the 32nd Annual CEMERS Conference*. Binghamton 2003.
- KOSTICK, K.: *The Siege of Jerusalem: Crusade and Conquest in 1099*. London 2009.
- KREY, C. A.: William of Tyre: The Making of an Historian in the Middle Ages. In: *Speculum*, r. 16, č. 2, 1941, s. 149–66.
- LANE-POOLE, S.: *Saladin and the Fall of the Kingdom of Jerusalem*. Kuala Lumpur 2007.
- LEHTONEN, T. M. S.: *By the Help of God, Because of Our Sins, and by Chance*. In: LEHTONEN, T. M. S. – JENSEN, K. V.: *Medieval History Writing and Crusadeing Ideology*. Helsinki 2005, s. 71–84.
- LYONS, M. C. – JACKSON, D. P. P.: *Saladin: The Politics of Holy War*. Cambridge 1984.
- MAALOUF, A.: *The Crusades Through Arab Eyes*. ROTHSCCHILD, J. (tr.). News York 2006.
- MATHEWS, J. L.: *The Great Men of Christendom: The Failure of the Third Crusade*. Magisterská diplomová práce, Western Kentucky University, Bowling Green 2001.
- MAYER, H. E.: *Der Brief Kaiser Friedrichs I. an Saladin vom Jahre 1188*. In: *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters*, r. 14, 1958, s. 488–94.
- MICHAUD, J. F.: *The History of the Crusades*. Sv. III. ROBSON, W. (tr.). New York 1881.
- MORGAN, M. R.: *The Chronicle of Ernoul and the Continuations of William of Tyre*. London 1973.
- MORGAN, M. R.: The Meanings of Old French *Polain*, Latin *Pullanus*. In: *Medium Aevum*, č. 48, 1979, s. 40–54.
- NICHOLSON, R. L.: *Joscelyn III and the Fall of the Crusader States 1134–1199*. Leyden 1973.
- NICOLLE, D.: *Hattin 1187: Saladin's Greatest Victory*. Oxford 1993.

- NICOLLE, D.: *The Second Crusade 1148: Disaster Outside Damascus*. New York 2009.
- NICOLLE, D.: *The Third Crusade 1191: Richard the Lionheart, Saladin and the Struggle for Jerusalem*. New York 2005.
- NORGATE, K.: The 'Itinerarium Peregrinorum' and the 'Song of Ambrose'. In: *TEHR*, r. 25, č. 99, 1910, s. 523–47
- OMAN, Ch. Ch.: *A History Of The Art Of War: The Middle Ages From The Fourth To The Fourteenth Century*. London 1898.
- PAGES, M.: *The Image of Assassins in Medieval European Texts*. A Dissertation Thesis, University of Massachusetts Amherst 2007.
- PAINTER, S.: *The Third Crusade: Richard the Lionhearted and Philip Augustus*. In: SETTON, K. M. (gen. ed.): *A History of the Crusades. Vol. II. The Later Crusades, 1189–1311*. Madison 1969, s. 45–87.
- PHILLIPS, J. P.: *The Crusades, 1095–1197*. New York 2002.
- POWICKE, F. M.: Roger of Wendover and the Coggeshall Chronicle. In: *TEHR*, r. 21, č. 82, 1906, s. 286–96.
- PRAWER, J.: *Crusader Institutions*. Oxford 1980.
- PRINGLE, D.: *The Spring of the Cresson in Crusading History*. In: BALAR, M. – KEDAR, B. Z. – RILEY-SMITH, J. (eds.): *Dei Gesta Per Francos*. Aldershot 2001, s. 231–41.
- PRYOR, J.: *The Eracles and William of Tyre: An Interim Report*. In: Kedar, B.: *Horns of Hattin*. London 1992, s. 270–93.
- REGAN, G.: *Saladin and the Fall of Jerusalem*. New York 1987.
- RICHARD, J.: An Account of the Battle of Hattin Referring to the Frankish Mercenaries in Oriental Moslem States. In: *Speculum*, roč. 27, č. 2, 1952, s. 168–77.
- RICHARDS, D. S.: 'Imád-ad-Dín al-Isfahání, Littérateur and Historian'. In: SHATZMILLER, M.: *Crusaders and Muslims in Twelfth-Century Syria*. Leiden 1993, s. 133–46.
- RILEY-SMITH, J.: *The Crusades: A History*. New Haven 2005.
- RUNCIMAN, S.: *A History of the Crusades. Volume I. The First Crusade and the Foundation of the Kingdom of Jerusalem*. Harmondsworth 1965.

- RUNCIMAN, S.: *A History of the Crusades. Volume II. The Kingdom of Jerusalem and the Frankish East*. Harmondsworth 1965.
- RUNCIMAN, S.: *A History of the Crusades. Volume III. The Kingdom of Acre and the Later Crusader States*. Harmondsworth 1965.
- RUNCIMAN, S.: *The First Crusade: Antioch to Ascalon*. In: SETTON, K. M. (gen. ed.): *A History of the Crusades. Vol. I. The First Hundred Years*. Madison 1969, s. 308–43
- SALTER, H. E.: William of Newburgh. In: *TEHR*, r. 22, č. 87, 1907, s. 510–14.
- SCHEIN, S.: *Gateway to the Heavenly City: Crusader Jerusalem and the Catholic West*. Aldershot 2005.
- SCHLUMBERGER, G. L.: *Renaud de Châtillon, prince d'Antioche: seigneur de la terre d'Outre-Jourdain*. Paris 1898
- SETTON, K. M. (gen. ed.): *A History of the Crusades. Vol. 1. The First Hundred Years*. Madison 1969.
- SETTON, K. M. (gen. ed.): *A History of the Crusades. Vol. 2, The Later Crusades 1189–1311*. Madison 1969.
- SIBERRY, E.: *Criticism of Crusading, 1095-1274*. Oxford 1985.
- SINGH, N.K. – SAMIUDDIN, A. (eds.): *Encyclopaedic Historiography of the Muslim World*. Delhi 2003.
- SMAIL, C.: *Crusading Warfare*. Cambridge 1995.
- STENTON, D. M.: Roger of Howden and Benedict. In: *TEHR*, r. 68, č. 269, 1953, s. 574–82.
- SWANSON, R. N.: *The Twelfth-century Renaissance*. Manchester 1999.
- SYBEL, H.: *The History and Literature of the Crusades*. London 1861.
- ŠTĚRBA, O.: *Vybrané Problémy v interpretaci pramenů k první křížové výpravě*. Bakalářská diplomová práce, Univerzita Palackého, Filozofická fakulta. Olomouc 2008.
- TATE, G.: *Křižáci v Orientu*. Praha 1996.
- THROOP, P. A.: *Criticism of the Crusade: A Study of Public Opinion and Crusade Propaganda*. Amsterdam 1940.
- TOULOUSE, M. G.: *God in Public: Four Ways American Christianity and Public Life Relate*. Louisville 2006.

- TYERMAN, Ch.: *Fighting for Christendom: Holy War and the Crusades*. New York 2004.
- TYERMAN, Ch.: *God's War. A New History of the Crusades*. Cambridge 2006.
- UPTON-WARD, J. M.: *The Military Orders: On Land and by Sea*. Aldershot 2008.
- VERBRUGGEN, J. F.: *The Art of Warfare in Western Europe during the Middle Ages: From the Eighth Century to 1340*. Woodbridge 1997.
- WARD, A. W. – WALLER, A. R.: *From the Beginnings to the Cycles of Romance*. Cambridge 1974.

8.4. Internetové zdroje

- "Bahá'-ad-Dín" *Crusades Encyclopedia*.
<http://www.crusades-encyclopedia.com/bahaaddin.html> [cit.12-02-09]
- "Imád-ad-Dín" *Crusades Encyclopedia*.
<http://www.crusades-encyclopedia.com/imadaldin.html> [cit.12-02-09]
- MATHEWS, J. L.: *The Great Men of Christendom: The Failure of the Third Crusade*. Magisterská diplomová práce, Western Kentucky University, Bowling Green 2001.
<http://digitalcommons.wku.edu/theses/1115> [cit. 2012-04-07]
- "Rigord and his *Deeds Of Phillip Augustus*"
<http://falcon.arts.cornell.edu/prh3/408/texts/Rigindex.html> [cit.06-02-2012]
- "William Of Newburgh." *Encyclopædia Britannica. Encyclopædia Britannica Online Academic Edition*.
<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/644263/William-Of-Newburgh>
[cit.2012-02-18]

9. Seznam zkratek

„Ansbert“	SOUKUP, P. (tr.): <i>Třetí křížová výprava dle kronikáře Ansberta: historie o výpravě císaře Fridricha sestavená jakýmsi rakouským klerikem, který se jí účastnil, jménem Ansbert: (skutky nejjasnějšího z římských císařů Fridricha)</i> . Příbram 2003.
<i>Chronica</i>	ROGER Z HOWDENU: <i>Chronica magistri Rogeri de Houedene</i> . STUBBS, W. (ed.) 4 sv., Rolls series 51, 1868–1871.
<i>CSHB</i>	<i>Corpus Scriptorum Historiae Byzantiae</i> . Bonn 1828–1897.
<i>De expugnatione</i>	<i>De expugnatione Terrae Sanctae per Saladinum libellus</i> . STEVENSON, J. (ed.), Rolls series 66. London 1875.
<i>Eracles</i>	EDBURY, P. W.: <i>The Conquest of Jerusalem and the Third Crusade</i> . Aldershot 1998.
<i>Estoire</i>	AMBROISE: <i>Estoire de la guerre sainte</i> . PARIS, G. (ed.). Collection des Documents Inédits sur l'Histoire de France II. Paris 1897.
<i>Gesta</i>	ROGER Z HOWDENU: <i>Gesta Regis Henrici Secundi et Gesta Regis Ricardi Benedicti abbatis</i> . STUBBS, W. (ed.). 2 sv., Rolls series, 1867.
<i>Itinerarium</i>	<i>Itinerarium peregrinorum et gesta regis Ricardi</i> . STUBBS, W. (ed.), Rolls Series 38, London 1864.
<i>MGH</i>	<i>Monumenta Germaniae Historica</i>
<i>MGH, SS rer. Germ. N. S.</i>	<i>MGH, Scriptores rerum Germanicarum, Nova Series</i> .
<i>PL</i>	<i>Patrologiae Latinae cursus completus</i> . MIGNE, J. P. (ed.). Paris 1841–64.
<i>RHC</i>	<i>Recueil des Historiens des Croisades</i> . Paris 1841–1906.
<i>RHC Occ.</i>	<i>RHC Historiens Occidentaux</i>
<i>RHC Or.</i>	<i>RHC Historiens Orientaux</i>
<i>TEHR</i>	The English Historical Review

10. Anotace/Annotation

- **Autor:** Bc. Ondřej Štěřba
- **Název katedry a fakulty:** Katedra historie, Filozofická fakulta Univerzity Palackého Olomouci
- **Název diplomové práce:** Problémy interpretace pramenů k třetí křížové výpravě
- **Vedoucí diplomové práce:** doc. Mgr. Jan Stejskal, M.A. Ph.D.
- **Počet znaků:** 184 429
- **Počet příloh:** 0
- **Počet titulů použitých pramenů a literatury:** 151
- **Klíčová slova:** křížové výpravy, třetí křížová výprava, 12. století, dobové kroniky, komparace pramenů, bitva u Hattínu, Raimond III. z Tripolisu, Jeruzalémské království
- **Charakteristika diplomové práce:** Diplomová práce vychází z důkladného studia a komparace dobových kronik a dalších pramenů informujících o událostech Jeruzalémského království koncem 12. století a třetí křížové výpravy. Jejím cílem je upozornit na některé závažné problémy, které vyvstávají při pokusu o historický výklad těchto událostí.

- **Author:** Bc. Ondřej Štěřba
- **Name of department and faculty:** Department of History, Philosophical Faculty, Palacky University, Olomouc
- **Name of diploma thesis:** Problems of Interpretation of Contemporary Sources for the Third Crusade.
- **Supervisor:** doc. Mgr. Jan Stejskal, M.A. Ph.D.
- **Number of characters:** 184 429
- **Number of insertions:** 0
- **Number of titles of primary sources and literature cited:** 151
- **Keywords:** crusades, the Third Crusade, 12th Century, contemporary chronicles, comparison of sources, battle of Hattin, Raymond III of Tripoli, Kingdom of Jerusalem.
- **Characterization of diploma thesis:** This diploma thesis is based on a thorough study and comparison of contemporary chronicles and other sources which inform us about the events in the Kingdom of Jerusalem by the end of 12th Century and during the Third Crusade. Its objective is to point out some of the substantial problems we face if we try to understand and interpret these events.